

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**

*Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису*

ЗУБ ВАДИМ ВАЛЕРІЙОВИЧ

УДК 330.331.1:631.11

**ДИСЕРТАЦІЯ
ІНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ**

081 «Право»

08 «Право»

Подається на здобуття ступеня доктора філософії.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **В.В. Зуб**

Науковий керівник:

Бойчук Дмитро Сергійович

кандидат юридичних наук, доцент

Харків – 2024

АНОТАЦІЯ

Зуб В.В. Інституційно-правове забезпечення економічної безпеки в Україні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Міністерство освіти і науки України. Харків, 2024.

Дисертацію присвячено комплексному дослідженню теоретичних і прикладних проблем інституційно-правового забезпечення економічної безпеки в Україні.

Здійснено аналіз хронології розвитку теоретичного підґрунтя різноспрямованих та різноаспектних досліджень економічної безпеки вітчизняними та зарубіжними науковцями, що дозволило дійти висновку про певний дефіцит відповідних наукових розвідок з означеної проблематики. Вказано на потребу в обґрунтуванні теоретичних та методологічних положень, пов'язаних з розробкою стратегічних орієнтирів інституціонально-правового забезпечення економічної складової національної безпеки України шляхом застосування міждисциплінарного підходу, комплексного використання концепцій правових наук та знань у сфері публічного управління і адміністрування. Крім того, виклики економічного, соціального, політичного та правового характеру в досліджуваній сфері вказує на невирішеність та актуальність питань, які стосуються: з'ясування нормативно-правової основи забезпечення економічної безпеки в Україні, уточнення її сутності та змісту; окреслення механізму забезпечення економічної безпеки держави; уточнення правового статусу і повноважень органів державної влади в системі забезпечення економічної безпеки, визначення їх контрольно-наглядових та правоохоронних функцій, особливостей взаємодії тощо.

Звертається увага на те, що економічна безпека – це не лише стан функціонування держави, а й результат цілеспрямованої системної динамічної

діяльності уповноважених органів, комплексу нормативно-правових, організаційно-інституційних, техніко-технологічних та інноваційно-інвестиційних заходів, спрямованих на забезпечення ефективного захисту базових економічних прав і свобод громадян, суспільства та усіх форм власності держави та її господарського механізму від негативного впливу зовнішніх і внутрішніх загроз та викликів, дестабілізуючих чинників.

Наводяться аргументи, що в умовах складної соціально-політичної та військової ситуації в Україні, збільшення кількості загроз для економічної безпеки, нагальною та доцільною є розробка нової Стратегії економічної безпеки України на повоєнний період, яка б враховувала позицію міжнародних фінансових інституцій, Європейського Союзу та Ради Європи, та визначала такі підсистеми / напрямки забезпечення економічної безпеки, як фінансова, виробнича, зовнішньоекономічна, інвестиційно-інноваційна, макроекономічна, соціальна, демографічна, продовольча, енергетична та екологічна.

Встановлено, що система економічної безпеки залежно від об'єкта забезпечується на таких ієрархічних рівнях – макро (рівень національного рівня економіки, який пов'язаний зі сферою наддержавних мегарегіональних структур), мезо (рівень економіки адміністративно-територіальної одиниці), регіональний (рівень економічної безпеки регіону) та мікро (рівень економіки суб'єкта господарювання, окремої особи).

З'ясовано, що до структури економічної безпеки входять такі основні підсистеми як: нормативна (регулятивна) – правові норми і принципи, що регулюють відносини між суб'єктами державної влади, які відображені у відповідних правових актах та інституційно-функціональна (адміністративно-управлінська), яку складає діяльність спеціалізованих державних органів, а також інших суб'єктів, залучених до цього процесу. Об'єкт економічної безпеки – відповідний стан економіки держави, національні економічні інтереси, які властиві її носіям та потребують збереження, розвитку, мінімізації негативних впливів.

Запропоновано розглядати механізм забезпечення економічної безпеки як складно-організовану функціональну складову системи державних органів, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, недержавних суб'єктів (інституційна складова), а також правових засобів і видів юридичної діяльності, які регулюють реалізацію державно-владного впливу в економічній сфері, забезпечують захист економічних відносин від існуючих ризиків та загроз на національному та глобальному рівнях.

Зазначається, що нормативно-правове забезпечення економічної безпеки України – система всіх упорядкованих певним чином первинних та вторинних нормативно-правових актів, які прямо чи опосередковано унормовують правовідносини в економічній сфері, а також комплекс відповідних забезпечувальних заходів. Наявність недоліків правового регулювання призводить до низької ефективності реалізації державної безпекової політики, порушення економічних прав громадян та суб'єктів господарювання. Такий стан речей спонукав до вироблення пропозицій щодо внесення змін до чинного законодавства. Зокрема, обґрунтовано доцільність прийняття Закону України «Про економічну безпеку України», положення якого регламентували б відносини в сфері економічної безпеки держави, визначали відповідний інституційний склад та механізм забезпечення безпеки на державному рівні, передбачали створення в системі органів виконавчої влади окремого органу моніторингу економічної безпеки держави.

В умовах розвитку таких факторів, як запровадження правового режиму воєнного стану в Україні, трансформація ринку праці, швидкі темпи збільшення обсягів транскордонної електронної торгівлі тощо, потребує перегляду та удосконалення правова регламентація економічної безпеки з метою забезпечення її соціального спрямування, унеможливлення, уникнення, мінімізації загроз та ризиків. Зокрема, запропоновано доповнення Стратегії економічної безпеки України положенням щодо пріоритетності удосконалення національних інвестиційних та фінансових інститутів з метою досягнення

необхідного рівня безпеки в технологічній, оборонній та міжнародній сферах. Обґрунтовано включення до Господарського кодексу України положень щодо змісту поняття цифрової економіки та основних засад її функціонування, напрямів та засобів державної економіко-правової політики щодо цифровізації. Доцільним є внесення змін до Цивільного кодексу України в частині врахування окремих загальних положень, які впливають на розвиток та захист особистих немайнових прав на персональну інформацію, зокрема, принципів регулювання, механізмів захисту та гарантій, перелік спеціальних засобів захисту. З метою врахування пріоритету забезпечення національних інтересів при розгляді справ про банкрутство запропоновано внесення відповідних змін до Кодексу України з питань банкрутства в частині встановлення заборони виконання грошових та інших зобов'язань, кредиторами за якими є рф або особи, пов'язані з державою-агресором.

Підкреслено, що імплементація законів, пов'язаних з правовим регулюванням питань використання технології хмарних обчислень та застосування штучного інтелекту в Україні має здійснюватися з урахуванням національних інтересів, положень чинного законодавства України, думки українських виробників та передбачати ризики впливу штучного інтелекту на права людини, визначати і забезпечувати правові та етичні аспекти захисту персональних даних.

До системи суб'єктів загального забезпечення економічної безпеки віднесено вищі органи державної влади – Президента України, Верховну Раду України, Кабінет Міністрів України та Раду національної безпеки та оборони. Суб'єктами спеціального, галузевого забезпечення економічної безпеки є Міністерство економіки України, Міністерство фінансів України, Міністерство внутрішніх справ України, Рада бізнес-омбудсмена, Національний банк України, Бюро економічної безпеки України, Служба безпеки України, Державна служба фінансового моніторингу, інші міністерства, відомства та установи, основні повноваження яких прямо чи опосередковано стосуються забезпечення

національної безпеки України в економічній сфері. У взаємодії з іншими суб'єктами державно-владних повноважень свою компетенцію у цій царині реалізують й органи виконавчої влади. До зазначеної системи слід віднести й окремих громадян та їх об'єднання, які добровільно долучаються до заходів щодо забезпечення економічної безпеки.

Значний потенціал у забезпеченні економічної безпеки суб'єктів господарювання, налагодженні сприятливого інвестиційного клімату в державі, має Рада бізнес-омбудсмена. До питань, які потребують законодавчого врегулювання віднесено: визначення і встановлення заходів на випадок ненадання інформації чи документів з боку державних органів або невиконання органами наданих рекомендацій; врегулювання правового статусу представників зазначеного органу та центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування й реалізує державну фінансову політику, під час розгляду податкового спору в порядку адміністративного оскарження та ін.

Визначено основні напрями діяльності органів місцевого самоврядування з питань забезпечення функціонування системи економічної безпеки України. З метою запобігання ризикам нецільового використання коштів та корупційним ризикам, у законодавстві слід визначити вичерпний перелік дозволених витрат, які покладені на органи місцевого самоврядування для здійснення заходів правового режиму воєнного стану.

Обґрунтовано, що деякі повноваження військових адміністрацій економічного спрямування потребують належної правової регламентації, а саме: здійснення спільного аналізу та проведення нарад з органами прокуратури та іншими правоохоронними органами з безпекових питань; наділення повноваженнями з прийняття рішень про заборону торгівлі зброєю, алкогольними напоями, сильнодіючими хімічними й отруйними речовинами. Наведено аргументи щодо наділення Кабінету Міністрів України управлінськими повноваженнями зі спрямування, координації та контролю за діяльністю військових адміністрацій.

Наголошено, що окремі положення, що регламентують порядок діяльності БЕБ України, потребують змін. Зокрема, у Конституції України необхідно визначити чіткий перелік державних, зокрема й правоохоронних органів, до яких віднести БЕБ України, як правоохоронний орган виконавчої влади зі спеціальним статусом. Сферу інформаційно-пошукової та аналітично-інформаційної діяльності БЕБ України слід поширити й на інші економічні правопорушення поряд з кримінальними, що віднесені до його підслідності. Доцільне наділення БЕБ України повноваженнями зі здійснення міжнародного співробітництва з компетентними органами іноземних держав, міжнародними та міжурядовими організаціями на підставі законів та міжнародних договорів України.

До основних організаційно-правових та процесуальних недоліків функціонування БЕБ України, що потребують усунення, віднесено відсутність (недосконалість) у профільному законодавстві регламентації порядку взаємодії БЕБ України з іншими суб'єктами забезпечення економічної безпеки, правил підслідності та ін. У Конституції України необхідно визначити чіткий перелік державних, зокрема й правоохоронних органів, до яких віднести БЕБ України, як правоохоронний орган виконавчої влади зі спеціальним статусом. Виключно БЕБ України має виконувати правоохоронну функцію у протидії кримінальним правопорушенням в економічній сфері. Сферу інформаційно-пошукової та аналітично-інформаційної діяльності БЕБ України слід поширити й на інші економічні правопорушення поряд з кримінальними, що віднесені до його підслідності. Необхідне наділення зазначеного органу повноваженнями зі здійснення міжнародного співробітництва з компетентними органами іноземних держав, міжнародними та міжурядовими організаціями на підставі законів та міжнародних договорів України. Участь міжнародних партнерів у процедурі формування БЕБ України призначення осіб, запропонованих національними організаціями на керівні посади, повинна мати рекомендаційний характер.

Ключові слова: економічна безпека держави, національні інтереси, механізм забезпечення економічної безпеки, нормативно-правове забезпечення, захист економічних прав, правоохоронна діяльність, протидія економічній злочинності.

SUMMARY

Zub V.V. Institutional and legal provision of economic security in Ukraine. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

The thesis for gaining of a degree of the doctor of philosophy on specialty 081 «Law». –National Law University named after Yaroslav Mudryi. Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, 2024.

The dissertation is devoted to a comprehensive study of theoretical and applied problems of institutional and legal provision of economic security in Ukraine.

An analysis of the chronology of the development of the theoretical basis of multi-directional and multi-aspect studies of economic security by domestic and foreign scientists was carried out, which made it possible to come to a conclusion about a certain lack of relevant scientific research on the specified problem. The need to substantiate theoretical and methodological provisions related to the development of strategic guidelines for the institutional and legal support of the economic component of Ukraine's national security through the application of an interdisciplinary approach, the comprehensive use of concepts of legal sciences and knowledge in the field of public management and administration is indicated. In addition, challenges of an economic, social, political and legal nature in the researched area indicate the unsolved and actuality of issues related to: clarifying the regulatory and legal basis for ensuring economic security in Ukraine, clarifying its essence and content; outline of the mechanism for ensuring the economic security of the state; clarifying the legal status and powers of state authorities in the system of ensuring economic security, determining their supervisory and law enforcement functions, features of interaction, etc.

Attention is drawn to the fact that economic security is not only the state of functioning of the state, but also the result of purposeful systematic dynamic activity of authorized bodies, a complex of normative-legal, organizational-institutional, technical-technological and innovative-investment measures aimed at ensuring

effective protection of basic economic rights and freedoms of citizens, society and all forms of ownership of the state and its economic mechanism from the negative impact of external and internal threats and challenges, destabilizing factors.

Arguments are given that in the conditions of a complex socio-political and military situation in Ukraine, an increase in the number of threats to economic security, it is urgent and expedient to develop a new Strategy for the economic security of Ukraine for the post-war period, which would take into account the position of international financial institutions, the European Union and the Council of Europe, and defined such subsystems / areas of ensuring economic security as financial, production, foreign economic, investment and innovation, macroeconomic, social, demographic, food, energy and environmental.

It was established that the system of economic security, depending on the object, is provided at the following hierarchical levels - macro (the level of the national level of the economy, which is connected with the sphere of supranational megaregional structures), meso (the level of the economy of the administrative-territorial unit), regional (the level of economic security region) and micro (level of the economy of a business entity, an individual).

It was found that the structure of economic security includes such main subsystems as: normative (regulatory) – legal norms and principles regulating relations between subjects of state power, which are reflected in the relevant legal acts, and institutional-functional (administrative-management), which consists of the activities of specialized state bodies, as well as other subjects involved in this process. The object of economic security is the appropriate state of the state's economy, national economic interests that are inherent to its holders and require preservation, development, and minimization of negative impacts.

It is proposed to consider the mechanism of ensuring economic security as a complex functional component of the system of state bodies, local self-government bodies, their officials, non-state subjects (institutional component), as well as legal means and types of legal activity that regulate the implementation of state-authority

influence in the economic sphere, provide protection of economic relations from existing risks and threats at various national and global levels.

It is noted that the normative and legal provision of the economic security of Ukraine is a system of all primary and secondary normative legal acts, which directly or indirectly normalize relations in the economic sphere, as well as a set of relevant security measures. The presence of numerous deficiencies in legal regulation leads to low effectiveness of the implementation of the state security policy, violation of the economic rights of citizens and business entities. This state of affairs prompted the development of proposals for amendments to the current legislation. In particular, the expediency of adopting the Law of Ukraine "On the Economic Security of Ukraine" was substantiated, the provisions of which would regulate relations in the sphere of economic security of the state, determine the appropriate institutional structure and mechanism for ensuring security at the state level, and provide for the creation of a separate body for monitoring the economic security of the state in the system of executive authorities.

In the conditions of such "driving forces" of the development of the digital economy, as the introduction of the legal regime of martial law in Ukraine, the transformation of the labor market, the rapid increase in the volume of cross-border electronic trade, etc., the legal regulation of economic security needs to be revised and improved in order to ensure its social orientation, making it impossible, avoidance, minimization of threats and risks. In particular, it is proposed to supplement the Strategy of Economic Security of Ukraine with provisions regarding the priority of improving national investment and financial institutions in order to achieve the necessary level of security in the technological, defense and international spheres. The inclusion of provisions in the Economic Code of Ukraine regarding the content of the concept of the digital economy and the basic principles of its functioning, directions and means of the state economic and legal policy regarding digitalization is substantiated. It is appropriate to amend the Civil Code of Ukraine in terms of taking into account certain general provisions that affect the development and protection of

personal non-property rights to personal information, in particular, regulatory principles, protection mechanisms and guarantees, a list of special means of protection. In order to take into account the priority of ensuring national interests when considering bankruptcy cases, it is proposed to make appropriate changes to the Bankruptcy Code of Ukraine in terms of prohibiting the fulfillment of monetary and other obligations for which the Russian Federation or persons related to the aggressor state are creditors.

It is emphasized that the implementation of laws related to the legal regulation of the use of cloud computing technology and the use of artificial intelligence in Ukraine should be carried out taking into account national interests, the provisions of the current legislation of Ukraine, the opinions of Ukrainian manufacturers, and foresee the risks of the impact of artificial intelligence on human rights, determine and ensure legal and ethical aspects of personal data protection.

The system of subjects of general provision of economic security includes the highest state authorities - the President of Ukraine, the Verkhovna Rada of Ukraine, the Cabinet of Ministers of Ukraine, and the National Security and Defense Council of Ukraine. The subjects of special, sectoral economic security are the Ministry of Economy of Ukraine, the Ministry of Finance of Ukraine, the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, the Council of the Business Ombudsman, the National Bank of Ukraine, the Bureau of Economic Security of Ukraine, the Security Service of Ukraine, the State Financial Monitoring Service , other ministries, agencies and institutions whose main powers directly or indirectly relate to ensuring the national security of Ukraine in the economic sphere. In interaction with other subjects of state authorities, the executive authorities also exercise their competence in this area. This system should also include individual citizens and their associations who voluntarily participate in measures to ensure economic security.

The business ombudsman council has significant potential in ensuring the economic security of business entities and establishing a favorable investment climate in the state. Issues requiring legislative regulation include: definition and establishment of measures in case of non-provision of information or documents by state bodies or

non-implementation of recommendations provided by bodies; regulation of the legal status of representatives of the specified body and the central body of the executive power, which ensures the formation and implementation of the state financial policy, during consideration of a tax dispute in the order of administrative appeal, etc.

The main areas of activity of local self-government bodies in matters of ensuring the functioning of the economic security system of Ukraine have been determined. In order to prevent the risks of misappropriation of funds and corruption risks, the legislation should define an exhaustive list of permitted expenses that are assigned to local self-government bodies for the implementation of martial law measures.

It is substantiated that some powers of economic military administrations require proper legal regulation, namely: conducting joint analysis and holding meetings with prosecutor's offices and other law enforcement agencies on security issues; conferring the authority to make decisions on banning the trade in weapons, alcoholic beverages, and powerful chemical and poisonous substances. Arguments are given for granting the Cabinet of Ministers of Ukraine managerial powers to direct, coordinate and control the activities of military administrations.

It was emphasized that some of the provisions regulating the procedure for the activity of the Security Service of Ukraine require changes. In particular, in the Constitution of Ukraine, it is necessary to define a clear list of state, in particular, law enforcement bodies, to which the Bureau of Economic Security of Ukraine should be included, as a law enforcement body of the executive power with a special status. The sphere of information-research and analytical-information activity of the Security Service of Ukraine should be extended to other economic offenses, along with criminal ones, that fall under its purview. Appropriate endowment of the Bureau of Economic Security of Ukrainewith the authority to carry out international cooperation with competent bodies of foreign states, international and intergovernmental organizations on the basis of laws and international treaties of Ukraine.

The main organizational, legal and procedural shortcomings of the functioning of the Security Service of Ukraine, which need to be eliminated, include the absence

(imperfection) in the relevant legislation of the regulation of the order of interaction of the Security Service of Ukraine with other subjects of ensuring economic security, rules of accountability, etc. In the Constitution of Ukraine, it is necessary to define a clear list of state, in particular, law enforcement agencies, to which the Bureau of Economic Security of Ukraine should be assigned, as a law enforcement agency of the executive power with a special status. The Bureau of Economic Security of Ukraine must exclusively perform a law enforcement function in combating criminal offenses in the economic sphere. The sphere of information-research and analytical-information activity of the Security Service of Ukraine should be extended to other economic offenses, along with criminal ones, that fall under its purview. It is necessary to grant the said body the authority to carry out international cooperation with the competent bodies of foreign states, international and intergovernmental organizations on the basis of laws and international treaties of Ukraine. The participation of international partners in the procedure of formation of the Bureau of Economic Security of Ukraine and the appointment of persons proposed by national organizations to leadership positions should be of a recommendatory nature.

Key words: economic security of the state, national interests, the mechanism for ensuring economic security, regulatory and legal support, protection of economic rights, law enforcement activities, combating economic crime.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дослідження:

1. Зуб В. В. Сутнісна характеристика економічної безпеки держави. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2024. № 2. С. 457–462. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.02.77>.
2. Зуб В. В. Щодо впорядкування окремих дефініцій у нормативно-правовому регулюванні економічної безпеки. *Науковий вісник УжНУ. Серія: Право*, 2024. № 82 (1). С. 59–64. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.82.1.7>.
3. Зуб В. В. Тлумачення окремих категорій в аспекті забезпечення економічної безпеки. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Юридичні науки*. 2024. № 1 (69). С. 5–7. DOI <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2024.1.1>.

Наукові праці, в яких засвідчено апробацію результатів дисертації:

4. Зуб В. В. Економічна безпека в структурі національної безпеки держави: проблема визначення поняття та змісту. *Україна і Європейський Союз: шлях до сталого розвитку*: збірник наукових статей за матеріалами IV Всеукр. наук.-практ. конф. з європ. права (м. Харків, 19 листопада 2020 р.). Харків, 2020. С.19–23.
5. Зуб В. В. Створення єдиного інформаційного простору правоохоронних органів в умовах впровадження ІЛР-моделі правоохоронної діяльності в Україні. *Законодавче забезпечення діяльності Бюро економічної безпеки України*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків – м. Київ, 17 травня 2021 р.). Харків-Київ: Нац. акад. внутр. справ. 2021. С.95–98.
6. Зуб В. В. Роль Європейського Союзу в забезпеченні економічної

безпеки України в умовах війни і повоєнний період. *Економічна безпека: міжнародний і національний рівень*: Збірник наукових праць НДІ ПЗІР НАПрН України за матеріалами І-ї науково-практичної конференції (м. Харків, 27 травня 2022 року). Харків: НДІ ПЗІР НАПрН України, 2022. URL: <https://ndipzir.org.ua/ekonomichna-bezpeka-mizhnarodnij-i-nacziionalnij-riven>.

7. Зуб В. В., Шалупня К. С. Ризики використання криптовалюти для національної та міжнародної безпеки. *Національна безпека України в умовах нових викликів і загроз* : зб. наук. статей за матеріалами І-ї наук. практ. конф., присвяч. пам'яті проф. Ю. П. Битяка (м. Харків, 19 трав. 2023 р.). Харків, 2023. С. 6–11.

8. Зуб В. В. Пріоритетні напрямки забезпечення економічної безпеки України в умовах зовнішніх загроз. *Гуманітарний і інноваційний ракурс професійної майстерності: пошуки молодих вчених*: ІХ Всеукраїнська науково-практична конференція студентів, аспірантів та молодих учених (м. Одеса, 15 грудня 2023 р.). Львів – Торунь : Liha-Pres, 2023. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-357-9-12>.

9. Зуб В. В. Бюро економічної безпеки України як суб'єкт протидії економічній злочинності. *Процесуальні та криміналістичні аспекти розслідування воєнних злочинів*: зб. наук. статей за мат. круглого столу (м. Одеса, 21 лютого 2024 р.). ОДУВС. Одеса, 2024. С. 60–63.

10. Зуб В.В. Легальні дефініції у нормативно-правовому регулюванні економічної безпеки. *Світова економіка та цивілізаційний поступ в умовах поліструктурних змін: економіко-технологічні, ресурсні, політико-правові, безпекові та соціальні фактори*: зб. наук. статей за мат. міжнар. наук. конференц., присвяченої Дню факультету міжнародних економічних відносин. ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (м. Ужгород, 16-17 квітня 2024 р.). Ужгород, 2024. С. 221–224.

Наукові праці, які додатково відображають результати дисертації:

11. Zub V.V. Authority of local government bodies to ensure the economic security of the community. *European Socio-Legal and Humanitarian Studies*. 2024. № 1. P. 174–182.

DOI: <https://doi.org/10.61345/2734-8873.2024.1.19>.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	4
ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ.....	15
1.1. Сучасний стан наукового дослідження проблеми інституційно-правового забезпечення економічної безпеки в Україні	15
1.2. Економічна безпека в системі національної безпеки держави: проблема визначення поняття та змісту.....	32
1.3. Зміст та структура економічної безпеки держави.....	52
1.4. Механізм забезпечення економічної безпеки держави.....	67
Висновки до розділу 1	77
РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ.....	80
2.1. Поняття нормативно-правового забезпечення економічної безпеки в Україні.....	80
2.2. Перспективи правового забезпечення економічної безпеки в умовах цифровізації.....	94
Висновки до розділу 2	109
РОЗДІЛ 3. СУБ'ЄКТИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ.....	112
3.1. Загальна характеристика суб'єктів забезпечення економічної безпеки в Україні.....	112
3.2. Органи місцевого самоврядування та військові адміністрації як суб'єкти реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки громади	136
3.3. Бюро економічної безпеки України як суб'єкт забезпечення економічної безпеки.....	149

Висновки до розділу 3	164
ВИСНОВКИ.....	167
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	176
ДОДАТКИ.....	223

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

БЕБУ – Бюро економічної безпеки України

ГК України – Господарський кодекс України

гл. – глава

ДБР – Державне бюро розслідувань

ДФС України – Державна фіскальна служба України

ЄС – Європейський Союз

ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини

КМУ – Кабінет Міністрів України

КУзПБ – Кодекс України з процедур банкрутства

НАБУ – Національне антикорупційне бюро України

НАТО – Північноатлантичний альянс

НБУ – Національний банк України

НПУ – Національна поліція України

НКЦПФР – Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку

п. – пункт

р. – рік

РБО – Раду бізнес-омбудсмена

РНБО – Рада національної безпеки України

СБУ – Служба безпеки України

ст. – стаття

ЦК України – Цивільний кодекс України

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Економічний розвиток та захищеність економіки є фундаментом для становлення будь-якої сучасної демократичної, соціальної, правової держави, функціонування усіх її інституцій та забезпечення прав і свобод громадян. Процес успішного становлення України як суверенної держави значним чином залежить від розвитку національного господарства, забезпечення його належного функціонування. З урахуванням зростаючих загроз і нестабільності в світі постають нові виклики національній безпеці у фінансовій, сировинній, продовольчій, інформаційній та інших сферах, пов'язаних з економічними інтересами.

Євроінтеграційні прагнення України пов'язані з перспективами нашої держави, а отже ставлять перед урядом нові завдання, що виходять із міжнародних зобов'язань України. Збройна агресія РФ виявила недостатній рівень підготовленості державних інституцій до дій в умовах кризових ситуацій, їх недостатню готовність до захисту національних інтересів, прав окремих громадян і юридичних осіб в економічній сфері.

Структурно-функціональний аналіз органів державної влади України свідчить про недосконалість системи державного управління, слабку, спорадичну взаємодію державних органів у процесі реагування на нові виклики та загрози національним інтересам України в економічній сфері, відсутність єдності щодо бачення змісту комплексного документа, який визначатиме організаційні засади реагування держави на зовнішні та внутрішні загрози економічного характеру у воєнний та повоєнний період.

Проблеми, з якими зіткнулися українська держава і суспільство, вказують на необхідність модернізації підходів до забезпечення національної економічної безпеки та її складових. Мета такої модернізації полягає у набутті спроможностей, адекватних викликам і загрозам сьогодення. За таких умов проблема забезпечення економічної безпеки постає як надзвичайно актуальна,

така, що потребує ефективного законодавчого регулювання, що супроводжується належним науковим супроводом.

Недостатність концептуальних досліджень у сфері економічної безпеки, стрімкі та кардинальні зміни в сучасному безпековому середовищі, поява нових викликів та загроз національним інтересам України, обумовлюють необхідність оновлення доктринальних підходів до вироблення механізмів ідентифікації та забезпечення економічної безпеки держави. Зазначені обставини обумовили обрання теми дослідження, визначили його мету, предмет та об'єкт.

Економічна безпека як теоретична категорія була предметом дослідження таких вітчизняних науковців, що представляють різні галузі юридичної науки та безпекознавства, як О.Ю. Александрова, В.О. Антонов, Є.М. Білоусов, В.В. Бойко, Д.С. Бойчук, В.Ф. Гарькава, О.С. Власюк, В.М. Гейць, А.П. Гетьман, В.С. Гнатенко, А.Ю. Гріненко, О.І. Дацко, А. П. Дикий, І.М. Доронін, К.В. Єфремова, Я.А. Жаліло, О.О. Желізко, З.Б. Живко, М.І. Завидняк, В.Ф. Загурська-Антонюк, Т.Л. Зубко, І.В. Каріх, Б.Є. Кваснюк, А.А. Мазаракі, В.І. Мунтіян, С.І. Пирожков, О.Є. Користін, М.А. Коваленко, С.І. Лекарь, В.А. Ліпкан, Т.О. Меліхова, В.І. Мельник, А.М. Мурашко, Г.А. Пастернак-Таранушенко, І.О. Ружицький, О.В. Скорук, Т.Б. Токарський, А.Ю. Туренко, Д.А. Чижов, І.С. Чорнодід, В.В. Шемчук, І.В. Яковюк та інші.

Однак, попри наявність ґрунтовних наукових праць у галузях національної безпеки, юридичних, економічних, політичних наук, тематика інституційно-правового забезпечення сфери економічної безпеки України ще не була предметом окремого монографічного дослідження. Крім того, кризова ситуація в Україні, викликана збройною агресією РФ, актуалізувала необхідність ґрунтовного визначення й детального дослідження не лише категорії економічної безпеки держави, а й складових її забезпечення на інституційно-правовому рівні, визначення правової та суб'єктної складової з урахуванням ризиків та загроз національним економічним інтересам і пріоритетам країни, адаптації законодавства у сфері національної безпеки до правових стандартів

Європейського Союзу та Організації Північноатлантичного договору.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами.

Напрямок дисертаційного дослідження визначено згідно з планом науково-дослідних робіт Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого у межах цільової комплексної програми «Теоретичні та практичні проблеми сучасного міжнародного права та іноземного конституційного права» (державна реєстрація № 0111U000954). Виконане дослідження відповідає положенням Закону України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» від 11 липня 2001 р. № 2623-III (в редакції 13 січня 2024 р.), Стратегії розвитку Національної академії правових наук України на 2021–2025 роки, затвердженої Постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 26 березня 2021 р. № 12-21, та Цілям сталого розвитку України на період до 2030 року, затвердженим указом Президента України від 30 вересня 2019 р. № 722/2019.

Тему дисертаційного дослідження затверджено вченою радою Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (протокол № 5 від 28 жовтня 2020 р.).

Мета і завдання дослідження. *Метою дисертації* є розробка теоретичних і практичних положень інституційного та правового забезпечення економічної безпеки України, а також формулювання науково обґрунтованих пропозицій і рекомендацій щодо вдосконалення галузевого законодавства та практики його застосування в аспекті предмета дослідження.

Відповідно до окресленої мети дослідження визначено такі його основні *завдання*:

- з'ясувати стан наукового дослідження проблеми інституційно-правового забезпечення економічної безпеки в Україні;
- визначити сутність та зміст економічної безпеки в системі національної безпеки держави;

- встановити зміст та структуру економічної безпеки держави;
- окреслити механізм забезпечення економічної безпеки держави;
- конкретизувати особливості нормативно-правового забезпечення економічної безпеки в Україні;
- з'ясувати перспективи правового забезпечення економічної безпеки в умовах цифровізації;
- охарактеризувати діяльність суб'єктів забезпечення економічної безпеки в Україні;
- визначити особливості діяльності органів місцевого самоврядування та військових адміністрації як суб'єктів реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки громади;
- розкрити зміст діяльності Бюро економічної безпеки України як суб'єкта забезпечення економічної безпеки.

Об'єктом дослідження є діяльність уповноважених осіб, а також правовідносини, які виникають та розвиваються під час вжиття заходів із забезпечення економічної безпеки в Україні.

Предмет дослідження – інституційно-правове забезпечення економічної безпеки в Україні.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети, з урахуванням об'єкта та предмета дослідження, використано можливості міждисциплінарного наукового підходу та філософських поглядів на сутність економічної безпеки як системної цілісності, правових та економічних знань, а також особливостей галузевих і прикладних наукових розробок, що стосуються інституційно-правового забезпечення економічної безпеки в Україні. Наукова розробка системи нормативно-правового забезпечення, а також суб'єктів, залучених до цієї діяльності, проведена з використанням можливостей холистичного та аксіологічного підходу. Інституціонально-функціональний та системний підхід застосовано в дослідженні правових і державних інститутів, єдність яких у

владному механізмі забезпечує стабільність економічних правовідносин, забезпечує захист прав та законних інтересів членів суспільства.

Водночас методологічний арсенал дисертації охоплює використання комплексу загальнонаукових та спеціальних методів. Як основний метод дослідження використано *діалектичний*, який є загальним методом наукового пізнання, що сприяв вирішенню концептуального питання інституційно-правового забезпечення економічної безпеки в Україні (усі розділи). За допомогою методу *абстрагування* вироблено понятійний апарат, який використано в ході дослідження (підрозділи 1.2, 1.3, 1.4, 2.1, 3.1). *Методи декомпозиції, аналізу і синтезу, індукції і дедукції* дали можливість визначити місце економічної безпеки в системі національної безпеки держави, дослідити її зміст, структуру, рівні, а також механізм забезпечення (підрозділи 1.2, 1.3, 1.4), обґрунтувати пропозиції щодо вдосконалення законодавства і практики його застосування (підрозділи 1.2, 2.1, 3.2, 3.3). Застосування окремих спеціальних наукових методів пізнання (*системно-структурний, формально-логічний, метод узагальнення*) дозволив глибше дослідити перспективи правового забезпечення економічної безпеки в умовах цифровізації (усі розділи); з допомогою *історичного* та *порівняльно-правового* методів досліджено еволюцію уявлень та наукових поглядів на сутність та зміст таких категорій, як «безпека», «економічна безпека» та її забезпечення (підрозділи 1.1, 1.2). Для вивчення зв'язків та залежностей в умовах процесів глобалізації, ризиків та загроз національним економічним інтересам, застосовано *методи екстраполяції, верифікації та типології* (підрозділи 1.3, 2.2, 3.2, 3.3). *Статистичний та прогностичний методи* використано для кількісно-якісного аналізу емпіричного матеріалу (підрозділи 2.2, 3.3). Системне використання зазначених методів забезпечило здійснення комплексного та ґрунтовного наукового аналізу інституційно-правового забезпечення економічної безпеки в Україні, отримання переконливих і достовірних наукових результатів.

Нормативно-правову та інформаційну основу дисертаційного дослідження становлять Конституція України, міжнародні нормативно-правові акти, ратифіковані Верховною Радою України, Цивільний та Господарський кодекси, інші закони та підзаконні акти в сфері національної безпеки України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що робота є першим комплексним монографічним дослідженням інституційно-правового забезпечення економічної безпеки в Україні в сучасних умовах. За результатами дослідження сформульовано та обґрунтовано низку важливих положень, висновків і пропозицій, які конкретизують новизну отриманих результатів, основними з яких є такі:

уперше:

– на основі системного підходу та дотримання принципів цілісності, структуризації та ієрархічності структури встановлено, що економічна безпека держави є системою таких взаємопов'язаних та взаємодоповнюючих структурних елементів, як функціональне призначення, суб'єктно-об'єктний склад, інформаційно-правове та інструментальне забезпечення;

– доведено, що механізм забезпечення економічної безпеки в широкому розумінні є складно-організованою функціональною складовою системи державних органів, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, недержавних суб'єктів (інституційна складова), а також правових засобів і видів юридичної діяльності, взятих у сукупності з нормативно-правовою основою – системою норм, утворених комплексним правовим інститутом, статутними і процесуальними нормами, які регулюють реалізацію державно-владного впливу в економічній сфері, забезпечують захист економічних відносин від існуючих ризиків та загроз на національному та глобальному рівнях;

– обґрунтовано необхідність відображення в Стратегії сталого розвитку економіки України на повоєнний період таких вимірів (секторів) економічної безпеки, як соціальна, продовольча, енергетична, демографічна та екологічна безпеки;

– обґрунтовано доцільність розробки та прийняття Закону України «Про економічну безпеку України», положення якого регламентували б відносини в сфері економічної безпеки держави, визначали відповідний інституційний склад та механізм забезпечення безпеки на державному рівні, зокрема передбачали здійснення заходів, спрямованих на моніторинг стану, ризиків та загроз економічній безпеці, вжиття превентивних заходів щодо обмеження ескалації негативних явищ і процесів у соціально-економічній сфері держави;

удосконалено:

– визначення поняття «економічна безпека держави», під якою пропонується розуміти результат цілеспрямованої системної динамічної діяльності уповноважених органів, комплексу нормативно-правових, організаційно-інституційних, техніко-технологічних та інноваційно-інвестиційних заходів, спрямованих на забезпечення ефективного захисту базових економічних прав і свобод громадян, суспільства та усіх форм власності держави та її господарського механізму від негативного впливу зовнішніх і внутрішніх викликів та загроз, інших дестабілізуючих чинників;

– твердження про міждисциплінарний характер категорії «економічна безпека» з огляду на ретроспективний аналіз наукового доробку з означеної проблематики;

– структуру економічної безпеки, як сталої єдності елементів системи, їх зв'язків, до якої входять такі складові, як: нормативна (регулятивна) та інституційно-функціональна (адміністративно-управлінська);

– методологічний підхід до забезпечення системи економічної безпеки залежно від об'єкта на таких ієрархічних рівнях, як макро-, мезо-, регіональний, мікро- та нано-;

– розуміння механізму забезпечення економічної безпеки як системи організаційно-правових та економічних заходів, спрямованих на запобігання виникненню економічних загроз та їх мінімізацію, та його структурних рівнів – інституційного (суб'єктного), технологічного та інструментального (правового);

– методологічні вимоги до діяльності органів місцевого самоврядування та військових адміністрацій з питань забезпечення економічної безпеки України в умовах правового режиму воєнного стану;

– обґрунтування необхідності удосконалення законодавчого врегулювання окремих повноважень Ради бізнес-омбудсмена з питань забезпечення формування й реалізації державної фінансової політики;

набули подальшого розвитку:

– аргументація доцільності розмежування таких категорій, як «загрози» та «ризики» в аспекті забезпечення економічної безпеки;

– тлумачення нормативно-правового забезпечення економічної безпеки України, яке на макрорівні можна позиціонувати як систему всіх упорядкованих первинних та вторинних нормативно-правових актів різних галузей права, які прямо чи опосередковано унормовують сферу економічних правовідносин;

– твердження про те, що економічна безпека є частиною національної безпеки держави, і обидві категорії мають безпосередній вплив одна на одну та на інші сегменти функціонування держави – фінансовий, банківський, фіскальний, інвестиційний тощо;

– аргументація щодо доцільності удосконалення правової регламентації різних аспектів економічної безпеки, викликаній цифровізацією; запропоновано внесення відповідних змін та доповнень до Стратегії економічної безпеки України, а також Господарського кодексу України, Цивільного кодексу України та Кодексу України з питань банкрутства, пов'язаних із забезпеченням економічної безпеки;

– теоретико-методологічні підходи щодо системи суб'єктів публічного адміністрування у сфері економічної безпеки України, а також стосовно здійснення їх класифікації з урахуванням характеру компетенції;

– висновок про доцільність створення в системі органів виконавчої влади окремого органу моніторингу економічної безпеки держави з метою забезпечення ефективного функціонування її системи;

– наукові ідеї про доцільність розробки нової Стратегії економічної безпеки України на повоєнний період, яка б враховувала позиції міжнародних фінансових інституцій, Європейського Союзу та Ради Європи, та визначала такі напрями забезпечення економічної безпеки, як фінансова, виробнича, зовнішньоекономічна, інвестиційно-інноваційна, макроекономічна, соціальна, демографічна, продовольча, енергетична та екологічна;

– теоретичні та практичні рекомендації щодо удосконалення інструментарію підвищення інституційної спроможності Бюро економічної безпеки України як правоохоронного органу зі спеціальним статусом.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані й аргументовані в дисертації висновки та пропозиції використані:

у науково-дослідній роботі – для подальших наукових досліджень у сфері економічної безпеки як складової національної безпеки;

у правотворчій діяльності – для удосконалення положень чинного безпекового законодавства України, а також розробки нових нормативно-правових актів у сфері економічної безпеки;

у навчальному процесі – як матеріал для підготовки навчально-методичного забезпечення та дидактичного супроводу окремих тем в рамках навчальних дисциплін «Право національної безпеки України», «Економічна безпека національної економіки», «Управління економічною безпекою».

Особистий внесок здобувача. Дисертація є кваліфікаційною науковою працею, положення наукової новизни, висновки та пропозиції сформульовані авторкою самостійно й обґрунтовані на підставі особистих досліджень.

Одні тези, що відображають результати роботи, написані у співавторстві. Особистий внесок здобувача у тезах полягає: «Ризики використання криптовалют для національної та міжнародної безпеки» - на підставі аналізу звітів Європолу зроблено висновок, що цифровізація впливає на всі форми злочинності, а методи та інструменти, які використовують кіберзлочинці, дедалі більше застосовуються в інших сферах злочинності; криптовалюти як важлива

технічна та фінансова інновація, що сприяє розвитку економіки, разом з тим використовується у злочинних цілях, зокрема для відмивання коштів, шахрайства, онлайн-торгівлі незаконними товарам та послугами.

Апробація матеріалів дисертації. Дисертація виконана на кафедрі права Європейського Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Основні положення, висновки та пропозиції роботи доповідалися та оприлюднені у виступах автора на науково-практичних конференціях і круглих столах, а саме: *«Україна і Європейський Союз: шлях до сталого розвитку: збірник наукових статей за матеріалами»* (м. Харків, 19 листопада 2020 р.), *«Законодавче забезпечення діяльності Бюро економічної безпеки України»* (м. Харків-Київ, 30 травня 2022 р.), *«Економічна безпека: міжнародний і національний рівень»* (м. Харків, 27 травня 2022 р.), *«Національна безпека України в умовах нових викликів і загроз»* (м. Харків, 19 травня 2023 р.), *«Процесуальні та криміналістичні аспекти розслідування воєнних злочинів»* (м. Одеса, 21 лютого 2024 р.); *«Світова економіка та цивілізаційний поступ в умовах поліструктурних змін: економіко-технологічні, ресурсні, політико-правові, безпекові та соціальні фактори присвячена Дню факультету міжнародних економічних відносин»* (м. Ужгород, 16–17 квітня 2024 р.).

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що містять 9 підрозділів, висновків та списку використаних джерел (455 найменування), додатку. Загальний обсяг дисертації становить 225 аркуш, з них основного тексту – 175 аркушів, список використаних джерел займає 48 аркушів.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

1.1. Сучасний стан наукового дослідження проблеми інституційно-правового забезпечення економічної безпеки в Україні

Потреба в забезпеченні особистої та колективної безпеки супроводжує існування людини в часовому континуумі цивілізаційного розвитку та нерозривно пов'язана зі становленням соціуму і держави [343, с. 14]. Процеси гарантування безпеки постійно перебувають у центрі уваги наукової спільноти. Дослідженню актуальних аспектів безпеки та такого її різновиду, як економічна безпека, присвячені наукові розвідки філософів, соціологів, політологів, економістів, юристів та інших дослідників, котрі різного часу вивчали її різні аспекти, що свідчить про міждисциплінарний характер цієї категорії.

Серед комплексних монографічних робіт насамперед варто виокремити ті зарубіжні праці, які складають філософське і загальнотеоретичне підґрунтя наукових досліджень з питань національної безпеки. Це, зокрема, праці таких зарубіжних науковців, як Дж. Арквілла та Р. Ронфельдт [445], У. Бек [15], Б. Бузан [415], Д. Гьофе [64], М. Заніні [106], М. Кастельс [418, с. 11-12], Р. Купецкі [431], М. ван Кревельд [421], Д. Норт [213; 439, с. 97-112; 440] Л. Ольві, Дж. Голдена, Р. Келлі [441], С. Хантінгтон [427], М. Хоган [426], К. Мердок [437], К. Жукровска [456] та інші вчені. В зазначених дослідженнях системний аналіз безпеки як явища було здійснено в тих історичних та суспільно-політичних умовах, в яких проводились дослідження.

В науковій літературі досить детально описані основні етапи розвитку і становлення загальної теорії національної безпеки та економічної безпеки як її складової, які формувались під впливом історичних національних ментальних

чинників, які традиційно були притаманні тій чи іншій державності [7, с. 59; 117; 221]. Зважаючи на це, зосередимо увагу на дослідженні саме сучасного стану наукового дослідження проблем забезпечення економічної безпеки в Україні, відлік якого слід почати з моменту набуття Україною незалежності у 1991 році.

Економічна безпека як загальносуспільна проблема залишається предметом уваги правників упродовж усього часу новітньої доби української державності. Очевидність комплексного підходу до цієї проблеми засвідчують відповідні розробки в галузі права, політології, публічного управління і адміністрування та ін. Тому доцільним вважаємо окреслити стан наукового дослідження проблем забезпечення економічної безпеки в Україні, який буде містити систематизовані відомості про зміст дисертаційних і монографічних праць, наукових статей з цієї проблеми на теренах сучасної України у новітній період.

Процес реалізації зв'язку наукових досліджень з діяльністю, спрямованою на забезпечення економічної безпеки в Україні вимагає постійного аналізу та удосконалення. На сьогодні простежується тенденція певного відставання наукових розробок з цієї проблематики, а здійснені дослідження, на жаль, не завжди своєчасно, або взагалі не впроваджуються в практичну діяльність із забезпечення безпеки в економічній сфері. Ґрунтовний аналіз наукового доробку дослідників з означеної проблематики вважаємо однією з обов'язкових складових отримання нового наукового знання та вироблення відповідних виважених та дієвих методичних рекомендацій.

Проблема вироблення дієвих механізмів забезпечення національних інтересів, безпекового середовища для економічного розвитку набула актуальності для української держави ще з моменту отримання нею незалежності, коли перед Україною постали завдання з розробки нових механізмів національної безпеки з урахуванням внутрішніх та зовнішніх загроз та забезпечення сталого соціально-політичного розвитку соціуму.

Однією з перших комплексних робіт на пострадянському просторі, у яких

грунтовно досліджено сутність і напрямки забезпечення економічної безпеки України, подано класифікацію національних економічних інтересів є праця В.Т. Шлемка та І.Ф. Бінька [394]. Згодом окремі наукові погляди та підходи до цієї проблематики були розвинуті та розширені у наукових працях В.М. Гейця та Б.Є. Кваснюка [46], С.І. Пирожкова [227], О.С. Власюка [37], Я.А. Жаліла [95], зокрема за загальною редакцією О.М. Бандурки [13], О.Є. Користіна [87], М.А. Коваленка [132].

Варто зазначити, що в кінці ХХ – на початку ХХІ століття розвиток дестабілізуючих процесів у системі світового господарства, посилення терористичних загроз у суспільстві актуалізували наукові пошуки досягнення та забезпечення безпеки, що призвело до виокремлення науки про безпеку [119; 137; 41, с. 32], вироблення відповідного категоріально-термінологічного апарату та розробки методологічного інструментарію дослідження теоретико-методологічних засад забезпечення економічної безпеки на державному, регіональному та локальному рівнях. Слід зазначити, що в тогочасному науковому середовищі не вщухали дискусії про природу зазначеної міждисциплінарної категорії, її співвідношення з національною безпекою, механізмів її забезпечення тощо.

Окремі тогочасні дослідження стосувались організаційно-правових проблем створення та функціонування системи забезпечення державної безпеки і діяльності спеціальних державних органів, правовою підставою для яких були вимоги законодавства щодо забезпечення державної безпеки [80, с. 68]. Зокрема, концепція (основи державної політики) національної безпеки України, схвалена постановою Верховної Ради України від 16.01.1997 р. № 3/97-вр містить посилання на економічну сферу національної безпеки України поряд з соціальною, воєнною, екологічною, науково-технологічною та інформаційною [281]. Відповідні приписи містив і прийнятий 19.06.2003 р. Закон України «Про основи національної безпеки», який передбачав серед відповідних сфер і сферу державної безпеки та безпеки державного кордону (ст. ст. 5 та 6)

[293]. Доречно також відмітити, що в подальшому до зазначеного нормативно-правового акту вносились численні зміни, які стосувались забезпечення економічної безпеки з огляду на загрози національним інтересам і національній безпеці України. Такий стан речей, природньо, не міг не вплинути на розвиток наукової думки стосовно застосування відповідних приписів у практичній діяльності державних інституцій.

Отримані результати наукових досліджень періоду становлення української державності мають теоретичне й практичне значення та можуть бути використані й у сучасних новітніх умовах. Водночас варто визнати, що окремі положення та рекомендації з питань забезпечення економічної безпеки України, сформульовані попередниками, з огляду на зміни в нормативно-правовому регулюванні економічної безпеки, мають дискусійний характер, а окремі є застарілими й не придатними для використання.

Окремі умовиводи, сформульовані в монографічних дослідженнях О.С. Власюка, О.Ю. Александрової, О.О. Желізко, І.С. Чорнодід, М.М. Хапатнюковського, містять важливі для розвитку сучасного безпекознавства положення щодо тлумачення сутності економічної безпеки та особливостей її інституційно-правового забезпечення. Зокрема, дослідження окремих аспектів економічних питань національної безпеки О.С. Власюком, дозволили сформулювати цілісний підхід у сприйнятті проблем забезпечення національної безпеки, який обумовлений насамперед внутрішньою політикою держави [38]. Аналіз соціально-економічної ситуації в Україні, здійснений О.Ю. Александровою, дав змогу зробити висновок про яскраво виражений на той момент регіональний характер причини загроз економічній безпеці, що сприяло визначенню ключових факторів дотримання економічної безпеки держави в цілому [4, с. 4]. О.О. Желізко зосередив увагу на комплексному дослідженні теоретичних, науково-методичних засад державного регулювання інституціональних змін у контексті забезпечення підвищення ефективності функціонування системи економічної безпеки підприємництва в економіці [96].

У дисертації І.С. Чернодідзапропоновано авторське визначення економічної безпеки держави як інтегральної категорії та особливості її стану в транзитивній економіці, визначено форми і методи цілеспрямованого впливу на основні параметри економічної безпеки в напрямку реалізації сукупності пріоритетів державної політики, подано класифікацію реальних та потенційних внутрішніх і зовнішніх загроз [383]. У монографічному дослідженні М.М. Хапатнюковського розкрито сутність та ознаки економічного суверенітету держав з відкритою економікою, визначено канали поширення глобальних дисбалансів та механізм їх впливу на стан економічного суверенітету держав-суб'єктів глобальної взаємодії, узагальнено методичні підходи для оцінки рівня забезпеченості економічного суверенітету держав [379]. Проблеми визначення економічного суверенітету і розкриття його зв'язку з економічною безпекою досліджуються також у наукових працях І.В. Яковюка та А.Ю. Туренко [368, с. 39-42; 369, с. 83-88; 405, с. 8-36; 412, с. 400-416].

У дисертації Н.С. Іванової, а згодом у монографії за її загальною редакцією, висвітлено теоретичні та практичні аспекти забезпечення національних економічних інтересів у різних сферах в контексті євроінтеграційних процесів [115; 422]. Дослідниця наголошує, що особливості сучасного розвитку національної економіки, мінливість, динамічність та багатовимірність економічного середовища, процеси децентралізації державного управління обумовлюють зростання актуальності питання національної економічної безпеки та її регіональних диспропорцій. Саме економічний розвиток регіонів є основою забезпечення економічної безпеки держави, особливо в умовах децентралізації [115, с. 34]. Схожі за своєю суттю висновки спостерігаємо й у комплексній праці О.І. Карпенко, присвяченій забезпеченню економічної безпеки національних економік в умовах глобальної регіоналізації [126].

Особливої уваги в контексті предмету дослідження заслуговують докторські дисертації В.Ф. Гарькавої [42], Т.О. Меліхової [189],

Т.Л. Зубко [112], О.І. Дацко [69], Т.Б. Токарського [366], в яких обґрунтовано рекомендації щодо формування стратегії забезпечення економічної безпеки України [42], розроблено стратегію забезпечення та управління економічною безпекою підприємств [189], запропоновано коннотацію ризику як економічної категорії [112], здійснено критичний аналіз інституціонального забезпечення економічної безпеки національної економіки в контексті процесів глобалізації [69], обґрунтовано концептуальні напрями формування соціального вектору забезпечення економічної безпеки в євроінтеграційному форматі крізь призму правового забезпечення економічної безпеки [366, с. 9].

В якості методологічної основи цього дисертаційного дослідження слід розглядати науковий доробок І.В. Каріх, який здійснив комплексне дослідження інституційних та правових засад формування і реалізації політики національної безпеки України в сучасних умовах [124], а також представників харківської наукової школи А.П. Гетьмана, Є.М. Білоусова та Г.В. Анісімової, які дослідили питання законодавчого регулювання економічної безпеки України як найбільш значущої для вітчизняного права категорії через визначення її характеристик, параметрів і чинників, загроз та небезпек, зробили спробу створити ефективну систему нормативно-правових актів, покликаних забезпечити стабілізацію економічної ситуації в Україні, з метою реалізації її інтересів [241]. У навчально-методичному посібнику за загальною редакцією науковців львівської наукової школи за загальною редакцією З.Б. Живко акцентовано увагу на проблемах організаційно-правового забезпечення захисту державної та комерційної таємниці; на проблемах створення та функціонування міжнародної і національної системи протидії відмиванню «брудних» грошей; на проблемах впливу системної корупції на безпеку держави [84]. Наведені праці не вичерпують науковий доробок дослідників з цієї проблематики, а окремі з них будуть детальніше проаналізовані під час вирішення окремих завдань дисертації.

Значущими для наукового аналізу з обраної проблематики є деякі концептуальні праці в галузі державного управління, в яких переважає

комплексний підхід до розгляду загроз національній безпеці України у цілому, або їх елементів за напрямками [78, с. 43; 174]. Зокрема, у дисертації А.М. Мурашко акцентовано увагу на провідній ролі держави у забезпеченні національних інтересів України в сфері національної безпеки, зокрема на значущості взаємодії органів державної влади та громадянського суспільства в умовах внутрішніх і зовнішніх викликів [204]. У роботі С.Ф. Дмитрука подано класифікацію загроз, які впливають на систему державного управління у сфері національної безпеки України, серед яких значна увага приділена економічній сфері, вказано на інформаційну нестабільність у правовому регулюванні відносин у сфері економіки, зокрема фінансової (фіскальної) політики держави [78, с. 48].

Дослідженню стратегії національної безпеки України, розкриття співвідношення національної безпеки і її окремих секторів (вимірів), зокрема економічної безпеки, присвячені праці А.П. Гетьмана, І.В. Яковюка, Д.А. Чижова [451, с. 224-235; 424, с. 8-22]. С.І. Крук розкрито сутність категорії «національна безпека» і її місце в системі державного управління, окреслено методологічні підходи до характеристики сучасних викликів національній безпеці та процесів її інституціоналізації, проаналізовано інституційну структуру національної безпеки України та механізм цивільного контролю її функціонування [163]. В.Ф. Загурська-Антонюк серед іншого виокремила сучасні механізми модернізації системи державного управління національною безпекою в умовах геополітичних, безпекових та економічних загроз з метою інтеграції України в європейський політичний простір, набуття членства в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору, розвитку рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами [102].

В.С. Гнатенко розроблено модель стратегій економічної безпеки, визначено та проаналізовано основні складові економічної безпеки держави в умовах становлення цифрового суспільства (фінансова, зовнішньоекономічна, макроекономічна, інвестиційно-інноваційна, інформаційна, науково-

технологічна, енергетична, соціальна, демографічна, продовольча, виробнича та екологічна), наголошено на важливості інформаційної безпеки як самостійної складової економічної безпеки [50]. У дисертації Р.Ю. Штеби обґрунтовано концептуальні засади стратегії формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України та визначено шляхи її трансформації через процеси європейської та євроатлантичної інтеграції України в умовах запровадженого воєнного стану в країні через російську військову агресію [395].

У монографії І.В. Супрунової особлива увага зосереджена на інституційно-правовій складовій державної політики у сфері детінізації національної економіки, яка в умовах низької ефективності діяльності правоохоронних структур щодо боротьби з незаконною економічною діяльністю, системи судочинства, контролю за виконанням судових рішень та інших чинників потребує перегляду та суттєвого реформування [356].

У докторській дисертації В.Д. Тогобицької уперше обґрунтовано методологічні засади проблематики державного регулювання соціально-економічних ризиків України в умовах діджиталізації, вказана необхідність узгодження низки стратегічних документів у цій сфері. в межах певних напрямків, зокрема в державній та регіональній політиці, на ринку праці, міграційних процесів та ін. [365].

Важливим періодом становлення та розвитку системи забезпечення економічної безпеки стала синхронна ратифікація 16 вересня 2014 р. Верховною Радою України та Європейським Парламентом Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом (далі – ЄС) [370]. Обраний курс на євроінтеграцію призвів до суцільного реформування всіх сфер суспільного життя, зокрема й у частині приведення всього правового масиву національних нормативно-правових актів у відповідність до європейських норм та стандартів [221, с. 46, 47].

Цілком логічно, що зазначені соціально-політичні та правові процеси

стимулювали жваві дискусії серед науковців, правників та практиків. Посилений науковий інтерес до проблематики забезпечення національної безпеки пов'язаний також із реформуванням українського законодавства України, концептуальною зміною підходів до унормування пріоритетних напрямків та механізмів забезпечення безпекового середовища.

Серед комплексних монографічних праць у галузі загально-правових наук виокремимо ті сучасні, які стали вагомим внеском у розвиток теоретико-правового підґрунтя дослідження. Наукову цінність для нашої роботи становлять окремі висновки, сформульовані В.О. Антоновим, який заклав конституційно-правові та методологічні основи національної безпеки України, сформулював галузеве визначення поняття «системи національної безпеки» як базової категорії та складової теорії національної безпеки, до якої відніс і окремі економічні аспекти [7]. У комплексному дослідженні П.П. Богуцького серед іншого здійснено загальнотеоретичне вирішення проблеми формування концептуальних засад права національної безпеки в умовах глобалізаційних трансформацій, кризи світового правопорядку та системи міжнародної безпеки [22]. Висновки, зроблені Л.І. Заморською в дисертації, присвяченій правовій нормативності в системі інших властивостей сучасного права та її інституціоналізації [105], викликають науковий інтерес у зв'язку з дослідженням окремих правових аспектів забезпечення економічної безпеки в Україні, виокремленням відповідних принципів та методів реалізації відповідної діяльності в зазначеній сфері.

Важливе теоретичне значення докторської дисертації І.М. Дороніна полягає в тому, що в ній виокремлено та проаналізовано функцію забезпечення економічної безпеки в системі взаємопов'язаних функцій держави у сфері національної безпеки, окреслено напрями розвитку законодавства і права з урахуванням новітніх викликів й загроз безпеці в інформаційну епоху, наголошено на дотриманні балансу між суспільними інтересами та дотриманням прав і свобод людини і громадянина у сфері національної безпеки, розвитку

системи контролю держави за додержанням законності діяльності органів місцевого самоврядування [80, с. 402].

Позитивно оцінюючи описані вище концептуальні роботи, слід відзначити їх важливе теоретичне значення, однак при цьому науковці недостатньо уваги приділили практичним аспектам забезпечення економічної безпеки з управлінсько-правової позиції, роблячи акцент на комплексному аналізі складників національної безпеки України в комплексі.

З огляду на те, що предмет окремих підрозділів роботи складатиме нормативно-правова основа забезпечення економічної безпеки в Україні, а також повноваження відповідних суб'єктів, актуальними є деякі висновки щодо означених питань, сформульовані науковцями в галузі конституційного права. Зокрема, З.Д. Чуйко комплексно досліджено нормативну базу системи забезпечення національної безпеки, з'ясовано вітчизняні та зарубіжні практики реалізації у зазначеній сфері, запропоновано відповідні пропозиції до законодавства [385]. М.І. Завидняк здійснив комплексний аналіз економічної безпеки на основі доктрини конституціоналізму, практики Конституційного Суду України, Європейського суду з прав людини та діяльності спецслужб та органів державної безпеки, акцентував увагу на додержанні вимог верховенства права у ході ухвалення актів законодавства та здійснення регуляторної політики у сфері економічної безпеки [100, с. 11].

Загальні питання правового регулювання у сфері економічної діяльності держави є предметом дослідження науковців-адміністративістів. Зокрема, вагомий внесок у розвиток вчення про національну безпеку та про економічну безпеку як її складову зробив В.А. Ліпкан, який зазначені категорії розглянув у політико-правовому вимірі [175], визначив адміністративно-правову компетенцію суб'єктів у сфері забезпечення національної безпеки [174], сформував концепцію, що має практичне значення для вирішення питань забезпечення національної безпеки [175].

Безпосередньо близькими до предмета цього дослідження є дисертації

О.О. Бригінця, в якій автором розроблено та запропоновано базовий проект Закону України «Про основи фінансової безпеки України», положення якого урегулюватимуть забезпечення фінансової безпеки держави і її структурних елементів [29, с. 388-389], а також В.Р. Мірошніченко, присвяченій комплексному дослідженню адміністративно-правових засад забезпечення податкової безпеки України [198].

У науковій праці В.Ю. Кобринського розроблено Концепцію державного контролю у сфері національної безпеки України [131]. У монографії С.В. Чумаченко визначено чинники ефективності адміністрування системи забезпечення національної безпеки України, узагальнено види та статус органів державної влади як суб'єктів забезпечення національної безпеки України [386]. І.В. Кременовська взяла за основу людино-центристський підхід, формулюючи правові та організаційні засади діяльності суб'єктів виконавчої влади у сфері забезпечення національної безпеки [158]. Доктринальному та правовому забезпеченню економічної безпеки України, а також класифікації видів економічної безпеки присвячено праці Є.М. Білоусова та І.В. Яковюка [18; 19, с. 190-212; 453].

Цінними комплексними науковими дослідженнями, які безпосередньо пов'язані з проблемою забезпечення економічної безпеки, є роботи М.О. Щирука, в якій увагу зосереджено на змісті та особливостях адміністративно-правових інструментів, що застосовуються правоохоронними органами для забезпечення національної безпеки [397], та Є.В. Кобка, у якій визначено сутність, зміст та особливості адміністративно-правового механізму забезпечення національної безпеки держави, що лягло в основу вироблення відповідної концепції та рекомендацій законодавчого характеру [130]. В.І. Мельником визначено структуру системи економічної безпеки України: об'єкти безпеки; суб'єкти із забезпечення організації та функціонування безпеки; адміністративно-правові засади із забезпечення функціонування системи економічної безпеки України; загрози та ризики вказаній системі; її підсистеми

[191].

Одним з найважливіших елементів, що сприяють втіленню в життя державної політики у сфері економічної безпеки, є належне інституційно-правове забезпечення функціонування та взаємодії суб'єктів соціальної взаємодії, здатних ефективно вирішувати питання загальнодержавного та локального значення з урахуванням національних інтересів. З огляду на це, сутнісними для концепції дисертації є наукові здобутки інституційної теорії, яка упродовж XIX–XX ст. довела свою важливість для суспільного розвитку загалом і для управлінської науки зокрема [168, с. 30]. Зокрема, основоположник сучасного інституціоналізму американський економіст Д.С. Норт тлумачить «інституції» як закони, правила, звичаї, норми тощо, визначає їх вплив на функціонування політичних та економічних систем [440, с. 11–14].

Необхідність розроблення в межах цієї роботи суб'єктного складу правового забезпечення економічної безпеки в Україні вимагає звернути увагу й на монографічні дослідження вітчизняних науковців. Зокрема, в дисертації А.Г. Мосейко серед іншого окреслено характер компетенції суб'єктів публічного адміністрування як окремої категорії державних органів з особливим адміністративно-правовим статусом та притаманними їм специфічними ознаками у сфері національної безпеки України [200]. Наукова праця В.В. Люх присвячена комплексному аналізу адміністративно-правових засад оптимізації діяльності правоохоронних органів у сфері забезпечення фінансової безпеки України, визначено шляхи нормативного вдосконалення адміністративно-правових засад діяльності правоохоронних органів у сфері забезпечення фінансової безпеки [182]. Натомість, окремі висновки, зроблені за результатами вказаних праць, вимагають переосмислення та перегляду з огляду на суттєве оновлення законодавчої бази та практики його застосування у зазначеній сфері з урахуванням геополітичної і внутрішньої ситуації.

У контексті цього дослідження необхідно звернути увагу на науковий

доробок учених з суміжних галузей юридичної науки, оскільки тенденції розвитку наукового знання свідчать про поступову інтеграцію наукових досліджень та використання в багатьох із них міждисциплінарних підходів [120, с. 74]. Зокрема, як теоретичне підґрунтя дисертації необхідно використати навчальний посібник за загальною редакцією А.М. Кислого та М.П. Стрельбицького, в якому серед іншого розглянуто теоретико-прикладні проблеми управління сферою національної безпеки України, економічної безпеки, забезпечення безпеки суб'єктів підприємницької діяльності, інноваційної діяльності та її правових аспектів [98].

У монографії за загальною редакцією Л.М. Черчик відображені концептуальні засади соціоекологоекономічної безпеки об'єктів мікро-, мезо-, макрорівня. Зокрема, обґрунтовано підходи до формування компонентної структури економічної безпеки об'єктів мікро-, мезо-, макрорівня, здійснено детальну характеристику їх основних елементів [144]. У праці О.О. Резнікової запропоновано міждисциплінарну теоретичну основу для розроблення практичних механізмів забезпечення національної стійкості в умовах мінливості й невизначеності безпекового середовища [332]. З позиції національної безпеки України досліджують проблематику війни на Донбасі та анексії Криму Г.П. Горбулін та інші. [79]. С.О. Кузніченко та В.Й. Шевченко дослідили правовий статус військово-цивільних адміністрацій та їх роль у процесі забезпечення соціального та економічного розвитку територій [164]. І.В. Яковюк, К.В. Єфремова, Є.А. Новіков та А.Ю. Туренко здійснили аналіз проблеми реалізації економічної безпеки в умовах воєнного стану та у повоєнний період, акцентуючи при цьому увагу на зв'язку економічної і енергетичної безпеки [401, с. 6-29; 403, с. 19-26; 403, с. 37-44; 404, с. 170-191]. А.В. Комірний з'ясував особливості державного регулювання розвитку малого бізнесу в Україні, здійснив аналіз і оцінку впливу економічних, політичних і соціально-культурних факторів на розвиток малого підприємництва [138].

Науковий інтерес у дослідженні економічної безпеки як складової

національної безпеки України становлять питання, висвітлені у монографічних дослідженнях в межах інших юридичних наукових дисциплін. Це, зокрема, дисертації О.А. Делінського «Європейська система безпеки: міжнародно-правові аспекти становлення і розвитку» [70] та О.А. Чувакова «Злочини проти основ національної безпеки України: проблеми кримінально-правової теорії і практики» [384].

Окремі аргументовані нами в роботі висновки стосовно вдосконалення інституційно-правового забезпечення економічної безпеки в Україні ґрунтуються на положеннях кандидатських та докторських дисертацій державно-управлінської науки Г.П. Ситника [346], Г.В. Новицького [211], А.В. Рубана, в яких, зокрема, розроблено практичні рекомендації з вдосконалення процесів державного управління у сфері національної безпеки України в умовах внутрішніх і зовнішніх загроз, зокрема й економічного характеру, акцентовано увагу на організаційно-правових аспектах забезпечення державного управління у зазначеній сфері [338, с. 18].

Втім, серед значної кількості наукових досліджень, які опосередковано стосуються обраної тематики, усе ж можемо відзначити фрагментарні розвідки – наукові статті та тези доповідей, присвячені окремим проблемам інституційно-правового забезпечення економічної безпеки в Україні, серед яких слід виділити праці: Є.І. Бородіна та І.Д. Шумляєвої [27], М.О. Кушніра [168], С.І. Лекаря [172], В.В. Бойка [23], Д.С. Бойчука [24, с. 10-11], О.В. Скорука [348], І.О. Ружицького [339], В.В. Шемчука [390, с. 253-259]. Деякі сформульовані науковцями положення та пропозиції стосовно вдосконалення інституційно-правового забезпечення економічної безпеки з урахуванням сучасних ризиків національним інтересам і пріоритетам ми детально проаналізуємо в наступних підрозділах роботи.

Найбільш ґрунтовними з економічних та інших суміжних спеціальностей є комплексні монографічні дослідження та підручники за редакцією Г.А. Пастернак-Таранушенко [223], О.М. Бандурки [13], О.С. Власюка [37], О.М.

Гапєєвої [41], З.В. Герасимчук [47], В.О. Гончарової [56], А.Ю. Грінєнка [61], Б.В. Губського [63], О.Є. Дєнісова [73], М.М. Єрмошенко [92], Я.А. Жалїла [95], М.А. Ковалєнка [132], Н.П. Левковець [170], В.В. Лойко [177], А.А. Мазаракї, Т.М. Мельник, В.В. Юхимєнко, В.М. Костюченко [88], В.І. Мунтїян [203], В.С. Пономарєнко, Т.С. Клебанової, Н.Л.Чернової [234], В.А. Предборського [242], І.Ю. Ружицького [339], А.М. Сундука [355], В.Л. Федорєнка [86], К.С. Фєнь [376], Л. С. Шевченко [85] та їн.

Праці вказаних науковцїв присвяченї рїзноманїтним аспектам економїчної безпеки, як то: визначєнню моделї мїжнародної економїчної безпеки в рїзних типах соціально-економїчних систем; дослїдженню економїчної безпеки як складової частини націоанальної безпеки; виробленню наукової концепції збереження економїчного суверенїтету; характеристиці дєстабілізуєчих чинникїв, що сприяють виникненню загрози у економїчному розвитку країни; окресленню політичного курсу України з огляду на внутрішні та зовнішні загрози економїчного характеру; впровадженню механїзму забезпечєння управлїння фїнансово-економїчною безпекою та їн.

Аналіз цього блоку наукових праць засвідчує посилений їнтерес до категорії «економїчної безпеки» серед науковцїв-економїстів. Врахування їх розробок у дисертаційному дослїдженнї сприятиме чїткому визначєнню сутностї та змісту економїчної безпеки, доповненню ї уточненню окремих теоретичних положєнь та понятійно-катєгорїального апарату в цїй сферї, поглибленню теоретико-методичних положєнь їдєнтифікації стану економїчної безпеки, дозволить визначити загрози та ризики економїчного розвитку з метою вироблення пропозицій законодавчого характеру, дасть можливїсть запропонувати адекватні сучасній соціально-економїчній ситуації прикладні механїзми та функціоанально-структурні їнструменти забезпечєння економїчної безпеки.

З розвитком мїжнародних економїчних вїдносин під впливом посилення глобальних викликїв вїдбулось розширення фокусу дослїджень сфєри

економічної безпеки. Виявлення та нейтралізація загроз і викликів найрізноманітнішого характеру, моніторинг основних індикаторів безпеки набули особливої важливості в умовах забезпечення безпекової компоненти стратегій розвитку національних економік.

Предметом наукового аналізу економічної безпеки країни як складової національної безпеки та підсистеми міжнародної економічної безпеки є наукові праці сучасних зарубіжних науковців. Зокрема, з критичним переосмисленням традиційної концепції безпеки та її економічної компоненти пов'язані дослідження провідних сучасних правників та безпекознавців [410; 416; 420; 425; 429; 430; 433; 436; 437; 444; 446; 447; 448]. Віддаючи належне їх розробкам, слід зазначити, що важливі теоретико-методологічні та практичні питання формування економічної безпеки обумовлені національними особливостями без урахування специфічних умов, в яких перебуває сучасна Українська держава. Відтак, потреба в обґрунтуванні теоретичних та методологічних положень, пов'язаних з розробкою стратегічних орієнтирів інституціонально-правового забезпечення економічної складової національної безпеки України, зумовили її дослідження шляхом застосування міждисциплінарного підходу, комплексного використання концепцій правових наук та знань у сфері публічного управління і адміністрування.

В умовах інтеграції наукових знань та підходів, використання знань економіки, права, державного управління у кінцевому результаті повинно дати якісний продукт у контексті інституційно-правового забезпечення системи публічного управління [168, с. 30; 214, с. 14], у зміст якого в контексті забезпечення економічної безпеки в Україні включається комплекс заходів, управлінських дій та рішень органів державної влади, на основі інституційно-правових принципів, форм, методів, спрямованих на створення умов для ефективного функціонування публічного управління як системного явища на різних рівнях суспільного життя.

Фахівцями констатується, що з переходом російської агресії у форму

затяжної війни на виснаження, безпосередній вплив бойових дій на економіку посилюється цілеспрямованими атаками на критичну інфраструктуру країни, виснаженням фінансових резервів населення та бізнесу, наростанням економічних диспропорцій, що сформувалися у воєнний період, застосуванням з боку ворога потенціалу різноманітних гібридних інструментів впливу. Це актуалізує потребу здійснення цілеспрямованої політики держави щодо протидії комплексу ризиків на основі оперативного моніторингу викликів і загроз економічній безпеці в умовах війни та аналітичного опрацювання його результатів [3], розроблення та імплементації інструментів швидкого реагування на турбулентні зміни зовнішнього середовища [201, с. 110].

Підбиваючи підсумки підрозділу, можна стверджувати, що завдяки численним науковим дослідженням у галузі права, публічного управління та адміністрування та в інших сферах науки, сформовано потужну науково-методологічну основу забезпечення національної безпеки. Їх аналіз дає змогу зробити декілька узагальнених висновків: фахівці комплексно досліджували насамперед таке явище, як «національна безпека» та окремі її складові, зокрема фінансову, інформаційну, міжнародну, натомість сутність та зміст економічної компоненти аналізувалась спорадично; частина наукових досліджень є застарілими, такими що не відповідають викликам сьогодення, адже з 2014 року змінилася як суспільно-політична ситуація в Україні, так і національне законодавство; роботи, які стосуються обраної нами проблематики, мають здебільшого теоретико-правовий характер та в межах спеціальності 081 «Право» з предметного напрямку 2.13. «Право національної безпеки; військове право», відображені виключно на рівні наукових статей та тез доповідей, оприлюднених на науково-практичних заходах.

1.2. Економічна безпека в системі національної безпеки держави: проблема визначення поняття та змісту

В умовах сьогодення перехід держави до особливого правового режиму воєнного стану, зумовленого наявністю перманентних загроз національній безпеці, супроводжується активними трансформаційними процесами основних сфер життєдіяльності суспільства та функціонування системоутворюючих інститутів у розрізі економічної, політичної, соціальної, нормативно-правової та екологічної сфер, що призводить до пришвидшеної зміни структурних показників національної економіки, напряду впливаючи на безпековий потенціал її основних суб'єктів [367, с. 98].

Економічна безпека країни охоплює визначальні сфери життєдіяльності й розвитку людини, суспільства, держави і природи. Нехтування станом економічної безпеки може призвести до катастрофічних наслідків: занепаду галузей економіки, банкрутства підприємств і, зрештою, підриву системи життєзабезпечення держави з подальшою загрозою для її суверенітету [37, с. 7].

Складність, багатоплановість та водночас нагальність проблеми забезпечення певного рівня економічної безпеки цілком природно викликає інтерес серед представників різних галузей, напрямів та наукових шкіл. У провідних демократіях з даної проблематики також накопичено чималий теоретичний і практичний досвід.

У складних умовах глобальної економічної кризи, геополітичних змін та агресивної війни на території України значно ускладнено процес вибору дієвої стратегії, державних інструментів та засобів забезпечення економічної безпеки держави, систематизації її функціональних складових, обґрунтування методики оцінки рівня безпеки, розробки превентивних механізмів щодо захисту від різних загроз (зовнішніх та внутрішніх) [23, с. 164], а необхідність здійснення теоретичних та аналітичних досліджень з даної проблеми беззаперечна. Зокрема, потребує вирішення питання розуміння сутності та змісту економічної безпеки,

чіткого визначення її структурних підсистем та елементів, з метою формування єдиного наукового підходу до означеної категорії, розробки методологічної основи для подальших досліджень у сфері безпекознавства, своєчасного виявлення впливу негативних чинників та вироблення адекватних заходів реагування. Як слушно з цього приводу наголошує В.О. Антонов, без глибокого наукового сприйняття цього явища стає неможливим його законодавче закріплення, напрацювання основних норм права, які регулюють суспільні відносини у процесі забезпечення захищеності важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави від внутрішніх та зовнішніх загроз [7, с. 23]

Термін «безпека» має давнє походження і в перекладі з грецької означає «володіти ситуацією» [339, с. 8]. Сучасні словники трактують «безпеку» як: стан, коли кому-, чому-небудь ніщо не загрожує [334, с. 70]; стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства, держави від зовнішньої та внутрішньої загрози [398, с. 12]; стан захищеності певного об'єкта або суб'єкта від різних загроз та наявність комплексу відповідних заходів для усунення таких загроз [202, с. 11]; стан, коли немає потреби відсторонюватися, захищатися від чого-небудь, коли відсутні загрози, немає необхідності відволікатися від справи на убезпечення себе [89, с. 42].

Зазначена категорія використовується практично в усіх суттєвих аспектах життєдіяльності, тому її розглядають з різних напрямів впливу на державу, суспільство, особистість. При цьому діалектично поняття «безпека» не є чимось абсолютним, адже набуває змістового вираження виключно у зв'язку з конкретними об'єктами або сферою людської діяльності та предметами навколишнього світу [7], а правильне його розуміння може бути вироблене лише на основі комплексного наукового дослідження [147].

Генезис зазначеного соціального явища вперше описав Т. Гоббс у роботі «Левіафан» як перехід від суто фізичного явища до явища соціального. Він показав діалектичну єдність і взаємозумовленість безпеки особи, суспільства та держави [52]. Пізніше зарубіжні науковці визначали безпеку як цінність, певне

суспільне благо [419], яке в об'єктивному плані передбачає відсутність загроз набутих цінностям, а у суб'єктивному – відсутність страху за те, що зазначеним цінностям буде нанесено шкоду, вони будуть зруйновані [450].

У ХХІ столітті погляди на зміст концепту «безпека» та роль держави у її забезпеченні продовжують змінюватись [127, с. 123]. Зокрема, сучасні соціологи тлумачать її як збалансований стан функціонування людини, держави, світового співтовариства тощо, за якого людина завдяки відповідним знанням спроможна своєчасно виявити та мінімізувати негативний вплив наявних та потенційних загроз або уникнути їх [148, с. 71]. Економісти та управлінці визначають безпеку як режим, при якому кожен суб'єкт перебуває в статусі надійної захищеності і не підлягає негативному впливу будь-яких факторів [113, с. 142; 372, с. 101], як складну систему, яка спроможна захистити від впливу різних загроз та забезпечує умови функціонування суб'єктів господарювання [190]. При цьому окремі з них наголошують на доцільності розширення змісту поняття «безпека» такими сучасними категоріями, як економіка в широкому розумінні, навколишнє середовище та екологія, міжнародна злочинність, охорона здоров'я» [435, с. 222].

Сучасне наукове знання про безпеку включає уявлення про цей феномен в межах технічних, юридичних, воєнних, політичних, соціальних та інших наук, що перебувають у взаємному зв'язку. Зокрема, в багатьох джерелах це поняття визначається вже не як антиномія небезпеки, а як: стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави від внутрішніх і зовнішніх загроз політичного, економічного, соціального, військового, техногенного, екологічного, інформаційного та іншого характеру, що передбачає встановлення політичної, економічної та соціальної стабільності в державі, безумовне виконання законів і підтримання правопорядку, розвиток міжнародного співробітництва на основі партнерства [147; 354, с. 7; 89]; системи цінностей, акумульованих та структурованих суспільством, фундаментального чинника, який визначає сутність змісту поняття «безпека» при намаганні держав ці цінності захистити [354, с. 7].

Загалом, висловлюючи свій погляд на безпеку як взаємозалежність держави, суспільства та індивіда, вважаємо, що неможливо досягти безпеки держави та суспільства без індивіда, так само як і безпеку особистості неможливо забезпечити без безпеки держави та суспільства. З іншого боку, обмеження безпеки може бути викликане відсутністю або незабезпеченням безпеки індивіда. Також це незабезпечення може призвести до збільшення соціального невдоволення з боку індивідів, що, своєю чергою, призведе до розколу в суспільстві. В даному випадку вже неможливо буде говорити про безпеку як таку.

Узагальнюючи існуючі визначення, можемо стверджувати про міждисциплінарний характер зазначеної категорії, у дослідженні якої виокремлюють два концептуальні підходи: статичний (безпека як стан) та діяльнісний (безпека як процес) [391, с. 113; 41, с. 37]. Незалежно від того, в якій сфері суспільного життя використовується даний термін, відповідний стан, процес функціонування відповідного об'єкта передбачає збереження своїх якостей незалежно від наявності та впливу негативних чинників внутрішнього та зовнішнього характеру. Цілком зрозуміло й те, що держава як політико-правове утворення повинна забезпечити функціонування відповідних механізмів, заходів та засобів, спрямованих на забезпечення власної безпеки, гарантувати безпеку усім своїм громадянам та іншим утворенням.

Сам термін «національна безпека» давно став звичним у громадському житті та міжнародній політиці. Офіційно під ним узвичаєно розуміти той стан, що надає можливість захистити особу, суспільство та державу від різноманітних загроз та небезпек незалежно від їх походження, віднайти необхідний баланс, компроміс, і завдяки цьому уможлиблює забезпечення конституційних громадських прав і свобод, гідної якості суспільного життя, територіальної цілісності й суверенітету України, належного рівня гарантованості її безпеки й оборони загалом і можливостей стабільного розвитку [40; 338., с. 18; 350].

Словники визначають категорію «національна безпека» як: стан

життєдіяльності суспільства та комплекс ефективних державних заходів, за допомогою яких забезпечується захист національних інтересів, і гарантування безпеки особи, суспільства, держави від зовнішніх і внутрішніх загроз у всіх сферах життєдіяльності [33, с. 63; 202, с. 48]. Вживається досліджуваний термін і в контексті безпеки всієї нації, під якою розуміється етносоціальна спільність зі сформованою усталеною свідомістю своєї ідентичності, а також територіально-мовною та економічною єдністю [185, с. 121]. Відтак, слово «національний» є похідним від нації та пов'язаний з її суспільно-політичною діяльністю. Соціальна складова національної безпеки полягає у відображенні реального стану суспільних відносин, соціальних комунікацій, які виникають та існують у певному соціетальному просторі державної організації суспільства й сягають за його межі, де набувають форми міждержавних відносин [22, с. 17].

На законодавчому рівні національна безпека України визначається як захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних і потенційних загроз (Закон України «Про національну безпеку України» № 2469-VIII від 21 червня 2018 р.) [286]. У Законі визначені такі фундаментальні національні інтереси держави: державний суверенітет і територіальна цілісність, демократичний конституційний лад, недопущення втручання у внутрішні справи України; сталий розвиток національної економіки, громадянського суспільства і держави; інтеграція України в європейський політичний, економічний, безпековий, правовий простір, набуття членства в Європейському Союзі та в Північноатлантичному альянсі (далі – НАТО), розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами. До загроз національним інтересам віднесено явища, тенденції і чинники, що унеможливають чи ускладнюють або можуть унеможливити чи ускладнити реалізацію національних інтересів та збереження національних цінностей України [286]. Також питанням національної безпеки присвячено окремі положення Конституції України, зокрема ст. ст. 32, 34, 36, 39 (інтереси

національної безпеки), ст. 44 (забезпечення національної безпеки), ст. 92 (основи національної безпеки), ст. 106 (національна безпека, сфери національної безпеки, небезпека), ст. 107 (Ради національної безпеки і оборони України) [142].

На переконання В.О. Антонова, зміст національної безпеки базується на трьох основоположних фундаментальних поняттях: «інтереси», «загрози», «захист». Саме від їхнього змістовного наповнення і конкретизації у той чи інший історичний період розвитку суспільства та держави значною мірою залежать форми, методи і засоби забезпечення національної безпеки [7, с. 18]. Вважаємо, такий підхід цілком застосовний й до розуміння економічної безпеки як складової безпеки національної.

Мета держави полягає у забезпеченні безпеки для кожного індивіда та суспільства і є умовою її існування. Тому саме забезпечення національної безпеки й повинно розглядатись як основна функція сучасної держави. Забезпечення національної безпеки створює передумову для існування відповідних функцій (властивостей, напрямів діяльності) держави, сутність яких полягає в забезпеченні безпеки у відповідних сферах, критично важливих для діяльності суспільства, зокрема й реалізацію стратегічно важливої економічної функціональної складової, яка існує у взаємозв'язку з іншими функціями – оборонною, інформаційною, екологічною, публічною та ін. Кожна з функцій може мати відповідні складники – підфункції, сутність та обсяг яких залежить від розвитку суспільства та особливостей політичного характеру, а зміст полягає у забезпеченні безпеки й зумовлює обсяг державного втручання у суспільну діяльність [80, с. 64]. Приміром, вплив держави на економіку може бути здійснений у космічній галузі, ядерної енергетики, загальнодержавного транспорту та ін. [178, с. 20].

Приходимо до висновку, що національна безпека є одним з пріоритетів функціонування держави, оскільки передбачає захищеність життєво важливих інтересів громадян, суспільства і держави, сталий розвиток, своєчасне виявлення, запобігання й нейтралізацію економічних та інших загроз

національним інтересам [212, с. 247]. Матеріальною основою функціонування національної безпеки є економічна безпека, яка виступає умовою підтримання соціального й економічного поступу [374, с. 11],

Одним з перших вітчизняних науковців категорію «економічна безпека» вжив Г. Пастернак-Таранушенко, розглядаючи її як складову частину національної безпеки [223, с. 23]. О.В. Скорук трактує економічну безпеку держави як стан економіки держави, для забезпечення якого створюються стійкі та науково обґрунтовані методи нейтралізації негативного впливу внутрішніх і зовнішніх загроз, з'являються необхідні умови для стабільного соціально-економічного розвитку держави, захисту національних економічних інтересів та підвищення добробуту громадян [348, с. 40]. Інші науковці визначають зазначену категорію як стан національної економіки та інститутів влади, що забезпечує гарантований захист національно-державних інтересів, стійку дієздатність господарських суб'єктів, нормальні умови життєдіяльності населення, соціально спрямований розвиток країни в цілому та достатній економічний потенціал в умовах небезпечних внутрішніх або зовнішніх процесів [137, с. 77–103; 387, с. 11].

У сучасних дослідженнях представників різних галузей та наукових шкіл простежується значна кількість підходів до поняття та змісту «економічної безпеки». Аналіз концепту категорії «економічна безпека» дозволяє виокремити декілька її класифікаційних ознак: процес проведення незалежної внутрішньої та зовнішньої політики, спрямованої на забезпечення суверенітету [194, с. 43]; стан економіки, що забезпечує сталий соціально-економічний розвиток країни [37, с. 36–37; 86, с. 29], дозволяє забезпечити потреби суб'єктів національного господарства [173, с. 8], запобігає диспропорціям у процесі відтворення економічної системи тощо [44, с. 100]; певна сукупність (система) умов захисного характеру, що забезпечують соціально-економічну та політичну стабільність розвитку країни, її громадян [448, с. 130-131], дозволяють мінімізувати / нейтралізувати відповідні загрози [420, с. 104-105].

Аргументованими є судження О.С. Власюка щодо поліструктурності економічної безпеки, яка за аналогією з безпекою екологічних, біологічних, технічних систем тощо є наукою про безпеку, тобто «життєздатність» соціально-економічних систем різних рівнів ієрархії [37, с. 45]. Схожу позицію займає М. Єрмошенко, виділяючи в структурі економічної держави фінансову, внутрішньо-економічну та зовнішньоекономічну складові [91, с. 24–32].

З огляду на мінливість міжнародної політичної й економічної ситуацій, ґрунтовною вважаємо точку зору С. Пирожкова, який визначає економічну безпеку як сукупність умов, за яких країни зберігають свої економічні інтереси; задовольняють у довгостроковому періоді потреби суспільства і держави; генерують інноваційні зрушення в економіці для забезпечення стабільного економічного розвитку; протистоять зовнішнім економічним загрозам та повністю використовують національні конкурентні переваги у міжнародному поділі праці [227, с. 14].

Аналіз наукових позицій зазначених та інших вітчизняних дослідників [37; 83, с. 18; 86, с. 29; 95, с. 77] засвідчує комплексний підхід до трактування терміну «економічна безпека» як складної категорії, яка представляє собою системну сукупність структурних елементів національної економічної системи, відповідних загроз, що можуть негативно вплинути на ці елементи та, відповідно, стійкість і стабільність системи. З огляду на це, важливими складовими економічної безпеки стають: економічна незалежність, стійкість і стабільність національної економіки, здатність до розвитку відтворення та прогресу [37, с. 37; 377, с. 146-147; 374, с. 23].

На думку авторів проєкту Доктрини економічної безпеки України, економічна безпека – це стан захищеності економічної системи країни від негативних впливів внутрішніх і зовнішніх загроз, дієві інклюзивні інституції та сукупність заходів, які спрямовані на ефективний захист національних економічних інтересів, а також умови, що сприяють сталому та збалансованому зростанню національної економіки [327]. Мета забезпечення економічної

безпеки полягає у підтриманні нормального функціонування економіки, мінімізації порушень відповідних економічних цінностей у суспільстві, виявленні загроз та вжиття адекватних заходів щодо їх відвернення та нейтралізації, захисті економічних інтересів особи, суспільства, сім'ї, держави, здійсненні соціально спрямованої економічної політики [394, с. 28; 411, с. 15–22; 413]. Абсолютної безпеки досягти неможливо, можна тільки визначити її відносні умови, рівні тощо [411, с. 15–22].

Теоретичне обґрунтування проблеми економічної безпеки іноземних науковців ґрунтується на підходах, які за змістом є близькими до тих, що використовуються у вітчизняній науці. Найбільш суттєвим є визначення економічної безпеки як проблеми конкурентоспроможності; умов стійкості (стабільності) економіки; відповідні умови припинення нелегальних видів економічної діяльності; проблеми міжнародної безпеки країни; умов реалізації урядом цілей щодо реалізації економічної політики [440, с. 108].

На переконання американських вчених, економічна безпека повинна відповідати таким умовам: збереження економічної самостійності країни, її здатності у власних інтересах приймати рішення, що стосуються розвитку економіки; збереження та можливості подальшого підвищення рівня життя населення [437, с. 34]; забезпечувати досить високу міру незалежності від стратегічних партнерів, тобто тих, які потенційно можуть впливати на політичні рішення, що будуть неприйнятні з комерційної точки зору [432, с. 42].

Аналізуючи зарубіжні підходи до визначення змістовного наповнення поняття «економічна безпека», спостерігаємо фактичне ототожнення національної і економічної безпеки, адже парадигма економічної безпеки фактично виступає синонімом національної безпеки сучасних держав. Такий підхід подекуди підтримується й вітчизняними науковцями. Так, В.О. Ткач ідентичність зазначених категорій пояснює тим, що по-перше, базисом національної безпеки є стала та розвинена економіка; по-друге, тільки рівень економічної безпеки держави свідчить про ступінь її економічної самостійності й

незалежності; по-третє, національна економіка не може вважатися діючою в умовах спаду виробництва, відсутності економічного зростання в окремих галузях, банкрутства підприємств тощо, а все вказане є сферою економічної: безпеки [363, с. 230].

Ми категорично не погоджуємось з такою позицією, оскільки економічна безпека є однією зі сфер національної безпеки поряд з інформаційною, продовольчою, енергетичною та ін. Поділяємо позицію І.В. Яковюка та А.Ю. Туренко, що економічна безпека є ключовим складовим елементом національної безпеки [405, с. 11]. В.О. Копанчук також зазначає, що економічна безпека як складова національної безпеки – це захищеність економічних інтересів держави і її економічного суверенітету від дискримінацій та економічного диктату, здійснюваних у формі економічних санкцій та обмежень на певні економічні дії [147., с. 35-36]. О.Є. Користін вказує, що в системі національної безпеки економічна безпека виконує чітко визначені функції, несе на собі суттєве функціональне навантаження, є матеріальною основою національної суверенності, що визначає реальні можливості в забезпеченні інших видів безпеки. Тобто економічна безпека – це підґрунтя для функціонування всіх інших її елементів, що входять у цю систему (військової, технічної, продовольчої, екологічної) [87, с. 17]. До аналогічних висновків спонукає й студіювання інших точок зору [375, с. 135] та здійснений нами нижче аналіз національного законодавства.

На думку представників юридичної науки, економічна безпека являє собою правовідносини, що виникають при забезпеченні органами публічної влади стану захищеності національної економічної системи [390, с. 256]. Економічна безпека включає в себе два складники: 1) такий стан суспільних відносин, що підлягають правовому регулюванню, за якого поведінка суб'єктів права в сфері виробництва, обміну, розподілу і споживання матеріальних і духовних благ відповідає встановленим правовим приписам; і 2) такий стан законодавства, що регулює сферу економічних відносин, за якого воно

відповідає вимогам економічної безпеки [172, с. 186-187].

На переконання К.Е. Деменко, економічна безпека держави має дуалістичну природу: як політико-правова категорія – це результат цілеспрямованої та науково-обґрунтованої діяльності держави в особі уповноважених органів влади, що діють на підставі чинного законодавства, а також стан економіки, що здатний забезпечити стійкість держави та стабільність функціонування її механізму до зовнішніх і внутрішніх загроз та цілеспрямованих актів інших держав, спрямованих на її дестабілізацію та економічне послаблення [71, с. 286].

Вважаємо, жодне з вищезазначених трактувань економічної безпеки не можна назвати універсальним, проте кожне з них містить «раціональне зерно» та має під собою наукове підґрунтя, акцентуючи увагу на окремих аспектах зазначеної категорії. Внаслідок цього виникає низка близьких, але не тотожних підходів до тлумачення поняття «економічна безпека».

Найбільш повним та комплексним поняттям «економічної безпеки», таким, що відображає її сутність та може слугувати методологічною основою для з'ясування місця й ролі економічної безпеки в структурі національної безпеки, є визначення, сформульоване Я.А. Жаліло. Науковець пропонує трактувати економічну безпеку як складну багатofакторну категорію, яка характеризує здатність національної економіки до розширеного самовідтворення у напрямку задоволення на належному рівні потреб громадян і економіки держави, протистояння дестабілізуючим чинникам, що сприяють виникненню загрози у економічному розвитку країни та забезпеченні її конкурентоспроможності у світовому вимірі [95, с. 35-36]. Отже, економічна безпека – це не лише стан функціонування держави, а й результат цілеспрямованої системної динамічної діяльності уповноважених органів, в основу якої повинна бути закладена потужна правова основа, що забезпечить ефективний захист усіх форм власності, гарантуватиме ефективну підприємницьку діяльність.

Варто підтримати позицію С.І. Урби, що економічна безпека держави

характеризується складною внутрішньою конфігурацією взаємопов'язаних між собою елементів: структурних, функціональних, галузево-секторальних, просторово-територіальних, інституційних, організаційно-управлінських та інших. Елементи системи економічної безпеки держави виконують різні функції та завдання, забезпечуючи в підсумку самодостатність, стійкість та розвиток національного господарства [374, с. 9], а її сутність можна визначити як такий стан економіки та інститутів влади, за якого забезпечуються гарантований захист національних інтересів, незалежність обраного економічного курсу, соціальна спрямованість економічних реформ, достатній оборонний потенціал навіть за несприятливих умов розвитку внутрішніх і зовнішніх процесів [231, с. 93].

При цьому до економічної безпеки слід відносити тільки ті її складові, які містять лише економічні відносини або базуються на них, хоча для її забезпечення можуть застосовуватися фізичні, військові, технологічні, політичні та інші засоби. Перелічені структурні елементи тісно пов'язані між собою, із внутрішнім і зовнішнім середовищем, а їх зв'язки є як прямими, так і опосередкованими. У рамках цих видів у державі обираються цілі, завдання, а також визначаються пріоритетні з них [373, с. 21-22].

Від економічної безпеки найбільшою мірою залежать розвиток і нормальне функціонування економіки держави та її господарського механізму, а також її різних сегментів – фінансового, банківського, інвестиційного, податкової системи тощо. У цьому аспекті політика держави забезпечує розвиток високоефективної національної фінансової системи, а також створення стимулів для розвитку пріоритетних галузей і рівномірного розподілу економічної активності по території країни [338, с. 164]. Цей тип безпеки передбачає здатність держави і суспільства України забезпечувати мінімально достатній обсяг національного продукту, необхідного для самостійного виживання і розвитку країни. Одночасно це передбачає і стан захищеності стратегічних господарських ресурсів країни від впливу і контролю з боку ворожих і кримінальних сил, а також стан надійної забезпеченості базових економічних

прав і свобод громадян [344, с. 125–126].

Для більш глибокого розуміння терміну «економічна безпека», доцільним є аналіз положень чинного законодавства. За слушним зауваженням І.Ю. Ружицького, саме несформованість нормативно-правової бази щодо регулювання відносин у цій сфері створює інституційні бар'єри та ускладнює процеси її забезпечення, спонукає до виникнення неконтрольованих загроз, викликів у контексті розвитку держави, стримує розвиток її економічного потенціалу, а також функціонування ефективного механізму та напрямів протистояння впливу дестабілізуючих чинників в трансформаційних умовах та невизначеності соціально-економічного середовища [339, с. 12-13].

Розглядаючи нормативне визначення економічної безпеки, слід зазначити, що чинне законодавство України не містить відповідного розгорнутого тлумачення цього поняття, проте нормативні акти, що стосуються питань економічної безпеки, закономірно розглядають її в контексті більш загального поняття національної безпеки. Зокрема, в ч. 1 ст. 17 Конституції України встановлено, що «захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього українського народу» [142]. Водночас зміст цього поняття та структура економічної безпеки держави як системи в зазначених нормативно-правових документах не деталізується.

У Концепції економічної безпеки України «економічна безпека» розглядається як спроможність національної економіки отримувати свій вільний, незалежний розвиток і утримувати стабільність громадянського суспільства та його інститутів, а також достатній оборонний потенціал країни за всіляких несприятливих умов і варіантів розвитку подій, здатність України до захисту національних, економічних інтересів від зовнішніх і внутрішніх загроз [46, с. 4].

Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19.06.2003 р. № 39, який втратив чинність на підставі Закону України «Про національну безпеку України» № 2469-VIII від 21.06.2018 р., визначав

економічну безпеку як захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у сферах науково-технічної та інноваційної політики, ринку фінансових послуг, захисту прав власності, фондових ринків і обігу цінних паперів, податково-бюджетної та митної політики, торгівлі та підприємницької діяльності, ринку банківських послуг, інвестиційної політики, ревізійної діяльності у разі виникнення негативних тенденцій до створення потенційних або реальних загроз національним інтересам [293].

Відповідно до ч. 3 ст. 3 Закону України «Про національну безпеку України», одними з фундаментальних національних інтересів України є: сталий розвиток національної економіки, громадянського суспільства і держави для забезпечення зростання рівня та якості життя населення, а також інтеграція України в європейський політичний, економічний, безпековий і правовий простір [286]. А у ч. 4 ст. 3 цього Закону визначено, що «державна політика у сферах національної безпеки і оборони спрямовується на забезпечення воєнної, зовнішньополітичної, державної, економічної, інформаційної, екологічної безпеки, безпеки критичної інфраструктури, кібербезпеки України та на інші її напрями» [286]. Також у п. 66 заключних положень Указу Президента України № 392/2020 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про Стратегію національної безпеки України» зазначається, що Стратегія (складовою якої є й Стратегія економічної безпеки) є основою для розроблення документів щодо планування у сферах національної безпеки і оборони, які визначатимуть шляхи та інструменти її реалізації [306]. На міжнародному рівні важливі аспекти забезпечення економічної безпеки держави як основи її національної безпеки закріплені у Стратегічній програмі ООН «Цілі тисячоліття» [172, с. 190]. Тож безспірним є те, що забезпечення економічної безпеки є одним із ключових стратегічних завдань держави на національному та

міжнародному рівні.

Визначення цього терміну можна віднайти у деяких підзаконних нормативно-правових актах. Так, відповідно до Методики розрахунку рівня економічної безпеки України, затвердженої наказом Міністерства економіки України (нині – Міністерство економічного розвитку і торгівлі України) № 60 від 02.03.2007 р. економічна безпека – це такий стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз і здатний задовольняти потреби особи, сім'ї, суспільства та держави [267].

Ураховуючи аналіз законодавчої бази та доктринальні розробки з досліджуваних питань, під економічною безпекою як складовою національної безпеки пропонуємо розуміти стан захищеності економічної сфери держави та національних економічних інтересів від негативного впливу зовнішніх і внутрішніх загроз та викликів, дестабілізуючих чинників, який забезпечується комплексом нормативно-правових, організаційно-інституційних, техніко-технологічних та інноваційно-інвестиційних заходів.

Економічна безпека – це постійний процес діяльності компетентних державних органів, спрямований на попередження, протидію загрозам в економічній та в суміжних сферах, застосування активних заходів економічного впливу, а також сукупність умов такої діяльності, які здатні контролюватися тривалий час. Беручи за основу позиції окремих економістів щодо забезпечення економічної безпеки на рівні підприємства [392], вважаємо, що забезпечення економічної безпеки на національному рівні – це системний процес, в якому поєднуються такі основні компоненти: моніторинг, діагностика та оцінка фінансово-економічних, операційних, та організаційних критеріїв з метою завчасної ідентифікації джерел виникнення небезпечних для діяльності суспільства проявів; своєчасне застосування релевантного каталогу антикризових (стабілізаційних) заходів нейтралізації внутрішніх і зовнішніх чинників; формування системи рекомендацій та заходів щодо досягнення відповідних національних цілей в економічній та суміжних (оборонній,

продовольчій, екологічній та ін.) сферах.

У Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, затверджених наказом Міністерства економічного розвитку та торгівлі від 29.10.2013 р. № 1277, економічна безпека визначається як стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз, забезпечувати високу конкурентоспроможність у світовому економічному середовищі і характеризує здатність національної економіки до сталого та збалансованого зростання [268].

З аналізу методичних рекомендацій вбачається зміна акцентів у трактуванні характеристик економічної безпеки від задоволення потреб особи, сім'ї, суспільства та держави до забезпечення конкурентоспроможності на світовій арені та здатності до сталого і збалансованого зростання національної економіки. Така зміна вектору економічної політики зумовлена переходом України в нову історичну епоху, пов'язану з появою можливості побудувати нову державу на принципах сталого розвитку, верховенства права, демократії, захисту прав людини, належного врядування. Це й зумовило розроблення проекту Стратегії сталого розвитку України на період до 2030 р., яка визначає цілісну систему стратегічних та операційних цілей переходу до інтегрованого економічного, соціального та екологічного розвитку держави до 2030 р. [268]. Аналіз наведених дефініцій вказує на певний розвиток наукової думки та поглядів законодавця на розуміння та трактування поняття економічної безпеки, який відображає зміну пріоритетів держави у цій сфері.

Загалом слід зазначити, що створення і реалізація системи економічної безпеки держави та розроблення превентивних і реактивних заходів забезпечення відповідного рівня економічної безпеки на всіх рівнях господарювання, здійснення комплексної оцінки рівня економічної безпеки, є основою сталого розвитку, забезпечення економічної незалежності економічного зростання країни, держави.

Діяльність із забезпечення економічної безпеки є однією з найважливіших

функцій держави, це стан функціонування суспільства, який забезпечується комплексом організаційно-інституційних, нормативно-правових, техніко-технологічних та інноваційно-інвестиційних заходів, що орієнтовані на: збереження стійкості до внутрішніх і зовнішніх загроз; забезпечення конкурентоспроможності у національному та світовому середовищі; доступність продовольства у необхідній кількості та якості; спроможність до інноваційного розвитку з метою сталого та збалансованого зростання національної економіки [339, с. 20-21]. Однак економічна безпека – це не лише стан захищеності національних інтересів, а й готовність і здатність інститутів влади створювати механізми реалізації та захисту національних інтересів, розвитку вітчизняної економіки, підтримку соціально-політичної стабільності суспільства, «проектувати новітні системи економічної безпеки з урахуванням історичних основ та сучасних тенденцій розвитку економічних відносин» [53, с. 313].

На сучасному етапі розвитку потреба забезпечення економічної безпеки в системі національної безпеки набуває особливого значення. Важливість економічної безпеки як основного складника національної безпеки та її вплив на макроекономічну стабільність держави зростають разом із трансформуванням національно-державних процесів. Якщо тривалий час модель безпеки держави базувалася переважно на «твердих» (військових) моделях, а «м'які» (невійськові) аспекти, такі як демократична, соціальна і правова модель держави, ринкова економіка, розвинута і досконала система права, чесна конкуренція, боротьба з корупцією, міжнародна економічна співпраця, інновації тощо [94, с. 35], відігравали обмежену роль, то сучасна модель національної безпеки передбачає поєднання і взаємодоповнення «твердого» та «м'якого» підходів до забезпечення безпеки на міжнародному, регіональному та національному рівнях [455, с. 33].

Цілком слушно сучасні науковці [46, с. 16; 355, с. 4; 355, с. 21; 53, с. 313] розглядають економічну безпеку як мінливий стан економічної системи з можливістю його зміни залежно від економічних загроз та її інтересів. Зокрема, такі загрози можуть бути наслідком внутрішніх проблем економічного розвитку

та впливу зовнішніх загроз, істотно підсилених світовими кризовими явищами [73, с. 9]. Т.Б. Токарський влучно зазначає, що сучасне поняття «економічна безпека» набуло нових ознак, відображаючи такий стан економіки, який забезпечує спроможність протистояння системним негативним впливам зі сторони зовнішнього середовища та найбільш ефективного використання економічних ресурсів з метою запобігання загрозам і забезпечення стабільного функціонування економічної системи як сьогодні, так у майбутньому [366, с. 16]. Підтвердженням цьому є й положення вже згаданих нами вище Закону України «Про національну безпеку України» та Стратегії національної безпеки України, які по новому визначають ризики національним інтересам та напрямки їх недопущення, мінімізації.

Економічна безпека держави, як складова системи більш високого рівня – національної безпеки, є інтегральною характеристикою стану економічної системи, що передбачає характеристику стану низки підсистем – взаємопов'язаних структурних складових: макроекономічної, інвестиційної, інноваційної, фінансової, соціальної, зовнішньоторговельної, енергетичної, продовольчої, демографічної [35], податкової (фіскальної), інформаційної та екологічної безпеки [68, с. 248]. Формування системи економічної безпеки з урахуванням зазначених складових відповідає Стратегії сталого розвитку та сприяє забезпеченню цілісного захисту національних економічних інтересів та узгоджуватись з економічною політикою держави.

З огляду на це, сумнівною видається позиція І.В. Шевчук обмежитись віднесенням до економічної безпеки інвестиційно-інноваційної, фінансової, зовнішньоекономічної, продовольчої, сировинно-ресурсної, соціальної, енергетичної та кадрової безпеки [388, с. 14-15]. Адже демографічна та екологічна безпеки теж є складовими елементами, які характеризують економічні процеси та суміжні з ними явища.

Складна соціально-політична та військова ситуація в Україні супроводжується збільшенням кількості загроз для економічної безпеки,

зокрема: істотне скорочення внутрішнього валового продукту, зниження інвестиційної та інноваційної активності й науково-технічного та технологічного потенціалу; ослаблення системи державного регулювання і контролю у сфері економіки; нестабільність у правовому регулюванні відносин у сфері економіки, у тому числі фінансової (фіскальної) політики держави; відсутність ефективної програми запобігання фінансовим кризам; зростання кредитних ризиків; «тінізація» національної економіки; переважання в діяльності управлінських структур особистих, корпоративних, регіональних інтересів над загальнонаціональними та ін. [68, с. 249]. Водночас «традиційні» для економіки України загрози набувають абсолютно іншого характеру в умовах соціально-політичної кризи, подолання якої суттєво ускладнюється внаслідок низки факторів геополітичного характеру.

Ключовими проблемами забезпечення економічної безпеки держави в сучасних умовах є: повномасштабна війна, яка породжує низку ризиків фізичного та економічного характеру, що дестимулюють суб'єктів господарювання на здійснення активної діяльності; інвестиційна, демографічна та банківська криза. Важливим напрямом економічної безпеки науковці визначають підтримку воєнного сектору держави, запровадження різноманітних державних програм з метою стимулювання бізнесу до активної діяльності в умовах воєнного стану [184, с. 161].

Одним з основних правових актів, який визначає стратегічний курс, пріоритети, цілі та завдання держави у сфері економічної безпеки, а також стан, виклики і загрози економічній безпеці є Указ Президента України № 347/2021 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11.08.2021 р. «Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року. У його розділі 2 висвітлені такі складові економічної безпеки: фінансова, виробнича, зовнішньоекономічна, інвестиційно-інноваційна та макроекономічна безпеки [305]. Водночас Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України до таких складових відносять демографічну,

енергетичну, продовольчу та соціальну безпеки [268].

Виявлені розбіжності щодо складників економічної безпеки у зазначених нормативно-правових документах можна пояснити першочерговістю виконання відповідних завдань. На наш погляд, ефективність забезпечення економічної безпеки може бути досягнута в результаті забезпечення всіх її складових у комплексі.

Загалом зазначимо, що різноманітність точок зору та уніфікованого законодавчого підходу до розуміння сутності та змісту категорії «економічна безпека», невідповідність наукового та нормативного тлумачення загроз / викликів економічній безпеці України свідчить про складність, багатогранність та різноплановість зазначеного поняття. Така ситуація породжує низку суперечностей у теоретико-методологічному і прикладному аспекті, негативно позначається на формуванні концептуальних засад національної безпеки та економічної безпеки, як її складової.

Також доводиться констатувати, що Стратегія економічної безпеки України на період до 2025 року в значній мірі втратила свою актуальність, зважаючи на той факт, що виклики, пов'язані зі збройною агресією російської федерації та тимчасовою окупацією частини території України, значно змінилися після повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року. Через спровоковані воєнними діями негативні процеси в економіці виникла нагальна потреба в розробці нової Стратегії сталого розвитку економіки України на повоєнний період, яка б враховувала бачення з цього питання міжнародних фінансових інституцій, Європейського Союзу та Ради Європи. Серед іншого, вбачаємо доцільним відображення у ній таких напрямів забезпечення економічної безпеки, як соціальна, демографічна, продовольча, енергетична та екологічна безпеки.

1.3. Зміст та структура економічної безпеки держави

У сучасних кризових умовах порушується питання розгляду та забезпечення безпеки від рівня світової економіки до індивіда. Не існує жодного державного утворення, яке б не хвилювала його безпека, безпека регіонального та світового характеру. Процеси глобалізації світової економіки призводять до того, що криза на одному з рівнів провокує кризи світового масштабу. Це свідчить про необхідність вироблення шляхів, здатних знизити ймовірність реалізації різних ризиків. У зв'язку з цим на рівні окремих держав та інтеграційних об'єднань відбувається вироблення механізмів, що забезпечують безпеку.

Під впливом глобалізації відбуваються серйозні зміни в структурі суспільства та сучасної української держави, тому набувають нового змісту проблеми національної безпеки та її складової – економічної безпеки. Такі питання, як динамізм, захист економіки від внутрішніх та зовнішніх загроз, визначення довіри до економіки шляхом виявлення національних та міжнародних політичних та економічних ризиків є життєво важливою вимогою для виживання національної держави [31, с. 1-2; 157, с. 584; 94, с. 34; 151, с. 53].

Серед інших видів безпеки економічній приділяється чи не найбільша увага через важливість і первинність процесів економіки для існування та розвитку державності та інтеграційного об'єднання. З-поміж проблем теоретико-методологічного характеру, спрямованих на вироблення дієвих механізмів забезпечення економічної безпеки країни, чи не найважливішим є формування єдиного концептуального бачення категорії «економічна безпека держави», з'ясування її структури та змісту. Адже, як неодноразово наголошувалось науковцями, різноманіття наукових трактувань сутності терміну «економічна безпека держави», відсутність комплексного підходу до розгляду цієї категорії та механізмів її забезпечення обмежує можливості виявлення, оцінювання та

контролю економічних явищ та процесів взагалі, наслідком чого виступає збільшення дисбалансу та виникнення недооцінених загроз та небезпек, які зумовлюють наростання хаосу системи чи призводять до катастрофічних наслідків [241, с. 10-11; 43, с. 37].

На сьогодні остаточно не визначено сутність економічної безпеки, її суб'єктно-об'єктний склад, функції та завдання системи, не вироблено оптимальні алгоритми взаємодії складових, як реакції на вплив чинників динамічного розвитку суспільства.

Аналіз різних точок зору дозволяє виділити такі основні підходи до трактування поняття «економічна безпека»: стан незалежності держави у формуванні й розвитку її економічної системи та комплекс заходів щодо її забезпечення [202]; стан інститутів влади, при якому забезпечується гарантований захист національних інтересів [408, с. 1]; загальнонаціональний комплекс заходів, спрямований на постійний та стабільний розвиток економіки держави, що включає протидію зовнішнім та внутрішнім загрозам [203]; поєднання економічних, політичних та правових умов, які можуть забезпечити довгострокове виробництво максимальної кількості економічних ресурсів на душу населення найбільш ефективним способом [400, с. 108].

Різноманіття існуючих трактувань досліджуваної категорії [337, с. 478-480] дало можливість В.О. Рожкову виокремити: ресурсно-функціональний, гармонізаційний, захисний, стійкісний, інформаційний, конкурентний, фінансовий, інвестиційний, економіко-правовий та інноваційний підходи до розуміння сутності дефініції «економічна безпека».

З аналізу окремих визначень подекуди простежується аналогія підходів до розуміння економічної безпеки держави, регіону, окремої державної інституції, а увага акцентується на протидії загрозам, стратегічному розвитку та сукупності умов ефективного функціонування соціально-економічних систем. Кожен з підходів відображає певну найважливішу складову економічної безпеки країни. Проте взяті окремо вони не дозволяють скласти загальне концептуальне

уявлення про досліджувану категорію. Водночас можемо простежити певну закономірність у змістовному наповненні поняття «економічна безпека», яке здебільшого позначається трьома основними елементами: стан, інтереси певних інститутів суспільства та можливі загрози державі.

Сфера дослідження економічної безпеки, складових її елементів викликана низкою проблем, які виникають та вивчаються з різних точок зору та формуються у певні підходи. Поняття «економічна безпека» можна охарактеризувати і як цілісний, незалежний елемент національної безпеки держави, і як рівень захисту економічних процесів від негативного впливу факторів зовнішнього та внутрішнього характеру, загроз і шоків.

На нашу думку, під національною економічною безпекою слід розуміти стан економічних процесів, що протікають у державі та її інституціях, зусилля яких спрямовані на стабільний і подальший розвиток особи та суспільства, формування повного потенціалу за основними напрямками, навіть у разі впливу негативних чинників зовнішнього та внутрішнього характеру. Це сукупність певних дій, спрямованих на запобігання негативному впливу факторів і загроз на економічні процеси держави, які сприяють її подальшому розвитку.

Стратегічною метою економічної безпеки слід визнати створення прийнятних умов для життя і розвитку особи, соціально-економічної та політичної стабільності суспільства, збереження цілісності держави, успішного протистояння впливу внутрішніх і зовнішніх загроз [84, с. 10]. Мета економічної безпеки на мегарівні може також полягати в недопущенні нераціонального щодо соціально-економічних, політичних та національних критеріїв використання природних та трудових ресурсів, їх перерозподілу на користь розвинених країн.

Зазначимо, що законодавець не пропонує переліку об'єктів, які є складовими національної безпеки. На нашу думку, об'єкт економічної безпеки країни – це відповідний стан економіки, національні економічні інтереси, які властиві її носіям та потребують збереження, розвитку, мінімізації негативних впливів. Такими носіями є особистість, суспільство з його інститутами,

установами та філіалами, держава, її суб'єкти, природні багатства, а також основні елементи економічної системи, зокрема система інституційних відносин при державному регулюванні економічної діяльності.

Більш детальну характеристику об'єктів національної економічної безпеки дає В.М. Геєць, відносячи до них окрім усталених (держава, суспільство, сім'я, окремі громадяни, підприємства, установи, організації, окремі території, а також основні елементи економічної безпеки). також: ресурси економічної діяльності; матеріальні, нематеріальні та грошові активи резидентів; запаси (особливо стратегічні), золотовалютні резерви, заощадження та фонди; стабільність національної валюти й платіжного обороту між домашніми господарствами, бізнесом і державою; соціально-ринкову зорієнтованість і динамічний розвиток економіки; світові господарські зв'язки [46, с. 17-18].

Вважаємо, надто широко тлумачить зміст цієї категорії І.В. Шевчук, відносячи до об'єктів економічної безпеки національні інтереси у сферах: захисту державного суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності державних кордонів; розвиток сектору безпеки і оборони; зміцнення політичної і соціальної стабільності в суспільстві; утвердження позитивного зовнішньополітичного іміджу держави; створення умов для розвитку духовності населення, покращення фізичного здоров'я нації; збереження інтелектуального та наукового потенціалу країни, урегулювання питання мобільності молоді; розвиток інституцій громадянського суспільства [388, с. 38].

Досліджуючи об'єкт як складову національної безпеки держави, В.О. Антонов наголошує, що основним об'єктом тут виступає людина і громадянин, їхні конституційні права й обов'язки. За своєю суттю потреби суспільства й особистості не лише мають єдину спрямованість, а й у підсумку збігаються, оскільки захист інтересів особистості визнається пріоритетами суспільства. Тому особистість є об'єктом безпеки і за своїм понятійним обсягом залишається в підпорядкуванні до поняття суспільства [7, с. 274-275]. Поділяючи судження автора, зауважимо, що права та свободи людини є не основним

об'єктом, а первинним, зокрема щодо екологічної безпеки, як складової безпеки національної. Тобто коли забезпечено права кожного громадянина у сфері екологічної безпеки, тоді можна стверджувати, що екологічна безпека суспільства в цілому забезпечена.

Існування певного об'єкта обов'язково передбачає наявність відповідних суб'єктів, уповноважених здійснювати вплив, реалізуючи управлінські, охоронні, захисні та інші функції, адже тільки відповідні уповноважені їх особи можуть ініціювати певні заходи, направляти, координувати та контролювати хід певної діяльності [191, с. 168-169].

У ст. 17 Конституції України зазначається, що забезпечення економічної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу [142]. Відповідно суб'єктами забезпечення організації та функціонування системи економічної безпеки України є функціональні і галузеві міністерства, відомства та інші органи державної влади, податкові й митні служби, банки, біржі, фонди, страхові компанії, виробники, продавці продукції і вітчизняні споживачі [238, с. 12; 373, с. 22-23]. Забезпечення економічної безпеки країни не є прерогативою якогось одного державного відомства, служби. Вона має підтримуватись усією системою державних органів, всіма ланками і структурами економіки [84, с. 9-10].

До суб'єктів економічної безпеки можемо віднести й Верховну Раду України, одним із завдань якої є розробка й реалізація від імені держави таких норм права та їх систем, які покликані врегулювати суспільні відносини у розглядуваній сфері. Також в особі вищих органів вона визначає та закріплює провідні напрямки діяльності в цій галузі всіх інших органів державної влади та місцевого самоврядування, засновує або змінює спеціалізовані органи, для яких забезпечення нацбезпеки є головною функцією, формує механізми контролю та нагляду за діяльністю таких органів, та надає необхідну для забезпечення нацбезпеки ресурсну базу [81, с. 124].

Як слушно зазначає А.В. Рубан, суб'єктами забезпечення економічної

безпеки є не лише державні органи, а й різні соціальні групи, організації й навіть окремі особи. Зокрема, громадські об'єднання можуть успішно виявляти небезпеки і загрози в різних сферах та формувати відповідну громадську думку із цього приводу [338, с. 45-46].

Викликає дискусії сучасне трактування рівнів економічної безпеки. Зокрема, у Стратегії економічної безпеки України на період до 2025 року економічну безпеку держави запропоновано розглядати у контексті двох основних напрямів: перший (безпековий) полягає у випередженні розбалансування економіки, підвищенні її стійкості до впливу зовнішніх і внутрішніх викликів та загроз, для виконання чого запроваджується постійний моніторинг економічної стійкості. Такий моніторинг проводиться на основі визначених індикаторів стану економічної безпеки та їх критичних меж, вихід за які загрожує розвитком масштабних кризових процесів в економічній сфері; другий (напрямок розвитку) полягає у підвищенні конкурентоспроможності національної економіки та досягненні визначених за основними складовими економічної безпеки цільових орієнтирів, що деталізуються конкретними завданнями за основними складовими економічної безпеки [305].

За слушним зауваженням Л.С. Любохинець, обидва задекларовані напрями потребують розробки та механізмів використання дієвого інструментарію забезпечення економічної безпеки на мезо- та мікрорівні систем [181, с. 63]. Таке судження застосовне й до інших рівнів економічної безпеки, виокремлених науковцями, короткий аналіз яких ми здійснимо нижче.

Макрорівень – це рівень національного рівня економіки. На мегарівні, який пов'язаний зі сферою наддержавних мегарегіональних структур [199, с. 86, 89], йдеться про економічну безпеку таких інтеграційних об'єднань, як Євросоюз, Світова організація торгівлі та ін., які забезпечують підтримку сталого розвитку країн-членів об'єднання. У міру її здійснення міжнародна економічна безпека забезпечить співробітництво держав у вирішенні не тільки їх національних проблем, а й глобальних проблем людства, і стане матеріальною основою

мирного співіснування, гарантією прогресу у справі ліквідації економічну відсталість країн. Мезорівень – рівень економіки адміністративно-територіального суб'єкта. Регіональний рівень розглядає економічну безпеку регіону. Практично всі регіони зіштовхуються з безліччю гострих і складних проблем – економічних, соціальних, етнополітичних, екологічних, так чи інакше порушених кризовими явищами. На нашу думку, до цього каталогу відносяться також підприємства, галузі та території (регіони та області), які є відносно самостійними факторами господарської діяльності і, відповідно, об'єктами економічної безпеки. Їх інтереси не завжди і не у всьому збігаються, і їх безпеки в одних випадках взаємно дозаповнюють один одного, в інших – конфліктують один з одним. Так, низькому рівню економічної безпеки індивідів або підприємств може відповідати як низький, так і високий рівень економічної безпеки держави. Мікрорівень – рівень економіки суб'єкта господарювання, окремої особи. Економічна безпека родини, особистості визначає нанорівень у запропонованій ієрархії, який є «ядром» і основою економічної безпеки [126, с. 54].

Хоча у більшості джерел про безпеку особистості, суспільства та держави говориться як про гармонійну тріаду [408, с. 93], підхід до диференціації економічної безпеки за рівнями економічної системи є цілком виправданим та обґрунтованим, адже економічні суб'єкти різних рівнів мають різні характерні особливості, специфіку функціонування та, відповідно, загрози діяльності. Тому показники захищеності на різних рівнях будуть різні, тобто сутність економічної безпеки відрізнятиметься [12, с. 43].

Реалізуючи свої функції внутрішнього і зовнішнього характеру, держава стикається з різними перешкодами, які можуть мати як позитивний, так і негативний вплив. Економічна безпека будь-якого об'єкта визначається наявністю екзогенних та ендегенних деструктивних чинників, загроз.

Загрози економічній безпеці України – це реальні або потенційні середньо- чи довгострокові прогнозовані або непрогнозовані умови, чинники чи дії

відповідних суб'єктів, що негативно впливають на нормальний перебіг тих чи інших процесів в економічній сфері, ускладнюють або унеможливають реалізацію національних економічних інтересів і створюють небезпеку для соціально-економічної та політичної систем, національних цінностей, життєзабезпечення нації та окремої особи [67, с. 174-175], порушують нормальний фінансово-економічний стан суб'єктів підприємницької діяльності [191, с. 173; 122, с. 41]. Так чи інакше зазначені загрози мають негативний вплив на нормальний перебіг відповідних процесів в економічній сфері, що знижує ефективність діяльності суб'єктів цієї системи, зокрема у зв'язку зі слабкою адаптованістю до викликів зовнішнього та внутрішнього характеру.

Зовнішні загрози – це геополітичні та зовнішньоекономічні чинники, глобальні процеси, які підривають національний суверенітет. В умовах сучасної України до таких відносять: воєнні загрози, геноцид країни-агресора проти українського народу, масову міграцію українців; колабораціонізм; втрату зовнішніх ринків збуту; суттєве зростання зовнішнього боргу та ін. [137, с. 68; 91, с. 26; 129, с. 49]. Забезпечення економічної безпеки вимагає, щоб участь країни у світовій економіці сприяла розвитку національного господарства.

Можна стверджувати, що глобалізація продукує низку загроз економічній безпеці України, серед яких: скорочення іноземних інвестицій, еміграція робочої сили до більш розвинутих держав, нестабільне становище державної валюти, залежність України від інших держав щодо питання енергопостачання [116, с. 276]. Нестабільність світової фінансової системи, яка супроводжується незбалансованістю світової торгівлі та інвестиційних потоків між найбільшими економічними центрами світу; розширення світових ринків для певних видів продукції, товарів і послуг; поширення кризових явищ; експансія передових країн світу; дефіцит ресурсів для розширеного розвитку [171, с. 62].

Внутрішні загрози – це нездатність країни до самозбереження та саморозвитку, обумовлена станом власної економіки, рівнем соціальної напруженості, неефективністю системи державного регулювання економіки,

іншими факторами. До окремих внутрішніх факторів ризику для економічної безпеки науковці відносять: низький рівень конкурентоспроможності економіки; низький рівень життя населення; високий рівень державного боргу; корупцію та незавершеність реформи судової системи та правоохоронних органів; підвищення тінізації економічної діяльності [452, с. 8–18; 451, с. 224-235; 348, с. 41; 186, с. 164; 72, с. 60-61; 328, с. 58-67].

Головні чинники цих загроз мають внутрішнє походження й обумовлені насамперед падінням виробництва і руйнацією виробничих сил, зокрема це: втрата ринків збуту, руйнування науково-технічного потенціалу, деіндустріалізація економіки, загроза втрати продовольчої незалежності країни, зростання безробіття і послаблення мотивації до праці, тінізація і криміналізація економіки скорочення бюджетних надходжень, криза внутрішнього попиту, посилення податкового тиску, відсутність ресурсів для технологічного відновлення та підвищення конкурентоспроможності, корупційні дії окремих посадових осіб і суб'єктів господарювання, рейдерство та ін. [129, с. 49; 149].

Вартісними з огляду на предмет дослідження вважаємо висновки С.І. Крука, який виокремив сучасні внутрішні виклики національній безпеці з позиції депривації, окремі з яких можуть бути застосовні й до внутрішніх загроз економічній безпеці. Зокрема, це: повільність реалізації інтеграційних прагнень, здійснення соціально-економічних реформ; зниженням довіри до органів державної влади; здійснення рейдерських атак на об'єкти приватного сектору; послаблення контролю над економічною безпекою та її банківською сферою; висока корумпованість державних інституцій тощо [163, с. 14].

Загалом можемо констатувати, що в науковій та спеціальній літературі достатньо уваги приділено визначенню ключових зовнішніх та внутрішніх загроз, які фактично ототожнюються з ризиками економічній безпеці України на усіх рівнях, зокрема це: згортання промислового виробництва; зниження економічної активності, насамперед інвестиційної; погіршення добробуту населення зростання рівня безробіття; посилення боргового тиску; підвищення

тінізації економічної діяльності [38, с. 115-116]; недостатня державна підтримка малого та середнього бізнесу, нестабільність фінансової системи та втрату контролю над важливими галузями економіки [116, с. 275-277]; скорочення видобутку природних ресурсів; зниження частки сільського господарства; загострена криміногенна ситуація в регіоні, зокрема в економічній та фінансовій сфері; слабкий інвестиційний клімат; відсутність ефективних правових та економічних механізмів запобігання та ліквідації надзвичайних ситуацій у господарській діяльності тощо.

На наше переконання, варто чітко розрізняти такі категорії, як «загрози» та «ризики». Якщо загрози унеможливають чи ускладнюють або можуть унеможливити чи ускладнити реалізацію національних інтересів та збереження національних цінностей України в економічній сфері, то ризики дають можливість сформулювати уявлення про ступінь та складність певних загроз, часто спрогнозувати оцінку їх імовірного, інколи невідворотного, деструктивного впливу на різні галузі економічного сектора та в цілому на економіку [191, с. 156; 179]. Під «ризиками» в економічній сфері слід розуміти ймовірність небажаних наслідків, вірогідність настання збитків, втрат як на загальнонаціональному рівні, так і в окремому сегменті економічної діяльності.

Незважаючи на те, що структура економічних загроз та ризиків постійно трансформується, держава в будь-якому разі має запобігати та не давати можливості реалізації чинникам негативного впливу, забезпечуючи певний рівень стабільності. Для того, щоб гарантувати економічну безпеку діяльність державних органів має бути спрямована на виявлення чинників дестабілізації безпеки, їх ідентифікацію, контроль над ними, розробку та реалізацію заходів щодо їх подолання. З цією метою розробляються різні програми, заходи, реалізація яких дозволяє знизити ймовірність настання шкоди або, взагалі, повністю її запобігти. Більше того, навіть у разі впливу певних чинників і завданні шкоди, економічна безпека має бути такого рівня, при якому держава змогла б вистояти. Рівень чи ступінь економічної безпеки – це таке економічне

становище країни, яке може компенсувати певні обсяги ризиків, що виражаються у грошових втратах і при цьому мати певний потенціал для подальшого її розвитку.

У системі забезпечення економічної безпеки вагоме місце займає оцінювання рівня її дестабілізації з метою подальшого визначення стану безпеки та розробки заходів управління безпековою складовою соціально-економічного розвитку країн, регіональних угруповань, регіонів тощо [126, с. 54]. Своєчасна оцінка загроз економічній безпеці сприятиме дієвості організаційно-економічного механізму забезпечення економічної безпеки держави, суспільства, особи.

Моніторинг загроз, які є причиною негативної трансформації економічного стану на рівні держави, дозволяє виробити систему заходів щодо запобігання або усунення результатів їх впливу. При цьому комплекс заходів має бути спрямований не тільки на відновлення виробничо-ресурсного потенціалу країни, але й формування комфортних умов життєдіяльності населення. Заходи та механізми економічної політики, що розробляються та реалізуються на державному та регіональному рівнях, повинні бути спрямовані на запобігання внутрішніх і зовнішніх загроз економічній безпеці України.

Отже, економічну безпеку держави, як частину національної системи безпеки, характеризує стан економіки держави, її розвиненості та здатності протистояти впливу різних загроз та шоків. Водночас економічна безпека держави, сукупність заходів і дій, має певні показники, якими визначають рівень безпеки, ступінь захищеності держави. Якщо розглядати детальніше, то економічна безпека – це не тільки забезпечення певного стану економіки, а й соціальної, військової, політичної стабільності всередині держави. Перелічені складові є також дуже важливими, їх стан чи можливі зміни впливають на рівень економічної безпеки.

Проблема забезпечення економічної безпеки національної економіки є дуже складною, а процеси, які відбуваються в цій сфері, розвиваються подекуди

стихійно, що вимагає глибших досліджень, які повинні охоплювати не лише визначення поняття «економічна безпека», а й структуру системи економічної безпеки в цілому та її елементів, кожен із яких має власний зміст, набір критеріїв та засобів забезпечення. Метою цих досліджень є досягнення більш суттєвих теоретико-прикладних висновків і надання практичних рекомендацій щодо вироблення механізмів, спрямованих на мінімізацію окремих складових системи.

За словниковим визначенням система – це сукупність яких-небудь елементів, одиниць, частин, об'єднаних за спільною ознакою, призначенням, або будова, структура, що становить єдність закономірно розташованих та функціонуючих частин [34, с. 1114]. Вбачається, що під структурою системи економічної безпеки України варто розуміти упорядковану багаторівневу й складну сукупність взаємопов'язаних і взаємозалежних елементів вказаної системи та зв'язків, що виникають й існують між ними. Виправдано вважати, що елементний склад цієї системи формується з таких міркувань, щоб ефективно виконувати всі її завдання та реалізувати функції [191, с. 150], а вивчення її структурних складників дає змогу своєчасно визначити можливі загрози, проаналізувати їх та передбачити можливі шляхи їх розв'язання [43, с. 181].

Реалізація системи забезпечення економічної безпеки здійснюється завдяки виявленню різних видів загроз, ризиків, чинників, які негативно впливають на рівень економічної безпеки, формуванню надійної сукупності дій для забезпечення економічної безпеки [49, с. 96-99]. Основними властивостями системи забезпечення економічної безпеки держави, які пов'язані з її структурою, повинні бути цілісність (множина компонентів, яким притаманна ознака впорядкованості); структурність (декомпозиція системи забезпечення економічної безпеки держави на компоненти із виявленням взаємозв'язків поміж ними); ієрархічність (система забезпечення економічної безпеки держави з усіма її структурно-функціональними елементами є підсистемою масштабнішої системи – національної безпеки) [374, с. 64].

Існування структури певної системи обов'язково передбачає наявність відповідних її елементів та, здебільшого, критеріїв їх відмежування один від одного, принципів функціонування тощо. Окремі науковці, характеризуючи систему економічної безпеки, обмежуються включенням до її змісту сукупності суб'єктів безпеки, інструментів їхньої діяльності та сукупності взаємопов'язаних сил, засобів, способів, технологій спрямованих на її комплексне формування [235, с. 88].

На переконання Ю. Г. Неустроєва, для гармонійної взаємодії між собою компонентів системи економічної безпеки необхідне виконання таких умов: нормативне закріплення критеріїв економічної безпеки; ідентифікація та оцінка деструктивних факторів впливу на систему економічної безпеки; інтеграція економічної безпеки у якість підсистеми у структури соціально-економічної системи держави. На підставі цього науковець робить висновок, що компонентами системи економічної безпеки виступають економічні структури та процеси, які дозволяють економіці стабільно та передбачувано розвиватися, створювати необхідні умови для відтворення та матеріального і духовного розвитку населення, зберігати цінності тієї чи іншої держави [208, с. 60].

Аналіз системи економічної безпеки дозволяє зробити висновок, що до її структури, як сталої єдності елементів системи, їх зв'язків, входять зокрема й такі основні підсистеми як: 1) нормативна (регулятивна) – правові норми і принципи, що регулюють відносини між суб'єктами державної влади, які відображені у відповідних правових актах; 2) інституційно-функціональна (адміністративно-управлінська), яку складає діяльність спеціалізованих державних органів, для яких забезпечення економічної безпеки у будь-яких її проявах є основним завданням, а також інших суб'єктів, залучених до цього процесу.

В.І. Мельник з позиції адміністративно-правової науки виділяє такі основні елементи системи економічної безпеки України: об'єкти безпеки; суб'єкти із забезпечення організації та функціонування безпеки;

адміністративно-правові засади із забезпечення функціонування системи економічної безпеки України; загрози та ризики вказаній системі; підсистеми системи економічної безпеки України [191, с. 159].

Отже, на основі узагальнень юридичної, економічної науки та безпекознавства, можемо зробити однозначний висновок про природу економічної безпеки як досить складної політструктурної системи, яка досліджується науковцями як по горизонталі, у розрізі найвагоміших її функціональних компонент (макроекономічної, зовнішньоекономічної, інноваційно-інвестиційної, фінансової, продовольчої, екологічної), так і по вертикалі, тобто в просторово-регіональному вимірі (міжнародна, національна, безпека суб'єктів господарювання, безпека окремих осіб).

Констатуємо відсутність консолідованого підходу до визначення економічної безпеки держави. Одні вчені описують лише макроекономічний рівень економічних процесів, об'єктом дослідження інших є соціальні відносини та суб'єкти господарювання, інтереси та потреби суспільства. Міжнародний рівень вказує на необхідність подальшого проведення досліджень у сфері безпекознавства, спрямованих на вироблення єдиного підходу до змісту та структури економічної безпеки держави.

Процеси розвитку нано-, мікро-, макро-, мезо- та світової економіки, зміна та вплив різних чинників на ці процеси вимагає аналізу та оцінки більшої кількості складових елементів та чинників, що впливають на рівень розвитку держави, її добробуту. Використання такого підходу забезпечуватиме зниження ймовірності виникнення та реалізації різних загроз і ризиків, чого прагнуть міжнародні та державні інститути. Економічна безпека держави може бути забезпечена не лише забезпеченням гідного рівня життя населення держави, а й запобіганням загрозам та ризикам у різних сферах життєдіяльності держави.

Безсумнівним вважаємо те, що економічна безпека – системне утворення. Комплексний підхід дозволяє розглядати її як взаємозв'язок, пов'язану множинність елементів в сукупності відношень та зв'язків між ними. З одного

боку, економічна безпека є частиною національної безпеки України, знаходиться в тісній взаємодії з іншими її підсистемами: енергетичною, інформаційною, продовольчою, фінансовою, оборонною безпекою та ін. З іншого боку, економічна безпека включає в себе сукупність елементів, які утворюють її структуру. Крім того, економічна безпека багато в чому детермінована й політичною стабільністю в суспільстві, і рівнем правового та інформаційного захисту суспільства.

В основі системного підходу до поняття економічної безпеки лежать такі принципи: цілісність, що дозволяє розглядати економічну безпеку як єдине ціле і в той же час як підсистему національної безпеки; структуризація, що дозволяє аналізувати структурні елементи системи економічної безпеки та їх взаємозв'язки; ієрархічність структури, тобто наявність елементів, розташованих на основі підпорядкування елементів нижчого рівня елементам вищого рівня. Економічна безпека держави, на нашу думку, являє собою поєднання таких взаємопов'язаних та взаємодоповнюючих структурних елементів: функціональне призначення, суб'єктно-об'єктний склад, інформаційно-правове та інструментальне забезпечення.

Економічну безпеку не можна розглядати без прив'язки до об'єкта безпеки, тому у її системі слід виділити ієрархічні рівні. Система економічної безпеки призначена для збалансування інтересів та врегулювання можливих протиріч між об'єктами безпеки, усунення загроз у реальному секторі економіки, посилення стійкості господарського комплексу до впливу ендогенних та екзогенних негативних чинників.

1.4. Механізм забезпечення економічної безпеки держави

Економічна безпека – це не лише захищеність національних інтересів, але й готовність і здатність інститутів влади створювати механізми реалізації і захисту національних інтересів розвитку вітчизняної економіки, підтримки соціально-економічної і військово-політичної стабільності суспільства [187, с. 68]. Встановивши й охарактеризувавши складові системи економічної безпеки України, вбачається доцільним та виправданим звернути увагу на механізм, завдяки якому така система функціонуватиме [191, с. 181].

Доцільність вдосконалення державного механізму регулювання економічних процесів та явищ в українській економіці не викликає сумнівів, адже вжиття відповідних заходів, спрямованих на забезпечення економічного розвитку, не завжди приносять бажані результати. Ефективна загальнодержавна концепція економічної безпеки повинна містити конкретні своєчасні шляхи та методи досягнення чітких цілей, які б адекватно відображали роль економічної системи держави у процесі її функціонування. Без ефективно діючого механізму економічної безпеки держави неможлива реалізація її соціально-економічного розвитку. В сучасних умовах формування оптимальної стратегії сталого економічного розвитку важливу роль відіграють правові, економічні, організаційні механізми, що забезпечують необхідні умови ефективної діяльності держави, функціонування суб'єктів господарювання.

Як слушно зазначає М.П. Климчук, про відповідний рівень економічної безпеки варто говорити тільки тоді, коли економіка держави здатна повною мірою задовольнити соціальні та економічні потреби населення країни [128, с. 341]. Основне завдання держави в контексті забезпечення економічної безпеки на усіх рівнях – створення такого адаптованого до вимог свого часу економічного, політичного та правового середовища й інсталяційної інфраструктури, які б стимулювали найбільш життєздатні економічні процеси «з урахуванням специфічних, адресних особливостей об'єкта дослідження (галузі

економіки, група підприємств чи адміністративно-територіальна одиниця)» [12, с. 43].

З аналізу основних нормативно-правових документів вбачається спорадичне використання терміну «механізм» без визначення його сутності, що не дає загального уявлення про зазначене поняття. Зокрема, п. 19 ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України» тлумачить Стратегію національної безпеки України як документ, що визначає актуальні загрози національній безпеці України та відповідні цілі, завдання, механізми захисту національних інтересів України [288]. У ч. 3 ст. 26 та ч. 3 ст. 31 Закону України «Про національну безпеку України» йдеться про використання механізмів державно-приватного партнерства для реалізації Стратегії на основі національного оборонного, безпекового, економічного, інтелектуального потенціалу, а також із залученням міжнародної консультативної, фінансової, матеріально-технічної допомоги [286]. Аналогічно й у Стратегії національної безпеки України термін «механізм» вживається безвідносно до економічної безпеки, вказуючи, зокрема, на реалізацію пріоритетів національних інтересів шляхом «використання всіх наявних механізмів ООН, Ради Європи, ОБСЄ, інших міжнародних організацій» [306].

Водночас у Стратегії економічної безпеки України на період до 2025 року, затвердженій Указом Президента України № 347/2021 від 11.08.2021 р. міститься Розділ 4 «Механізми реалізації завдань у сфері забезпечення економічної безпеки», який містить п. п. 22, 23 та 24, що визначають напрямки реалізації завдань за безпековим напрямом та за напрямом розвитку, а також заходи, яких вживає КМУ щороку за участю відповідних виконавців [305]. Саме ж визначення відповідного механізму у Стратегії відсутнє.

В спеціальних публікаціях, присвячених проблемам забезпечення безпеки, також вказується на необхідність використання відповідних механізмів. Так, у монографії за загальною редакцією Л.С. Шевченко зазначається, що домогтися виходу з кризи, примусити працювати механізм управління економічною

ситуацією, створити ефективні механізми соціального захисту населення можна досягнути шляхом забезпечення належного рівня економічної безпеки [348, с. 98]. Ю.В. Ніколаєнко та Т.А. Шишлов зазначають, що економічна безпека національної економіки повинна формуватися і підтримуватися всією системою механізмів саморегулювання і регулювання, тобто за допомогою державних органів та інститутів ринку [210, с. 82].

Термін «механізм» несе в собі відповідне інформаційне навантаження і характеризує не лише систему органів, а й існуючі підсистеми, взаємодію між ними, засоби впливу, які застосовуються при цьому. Йдеться про комплексну та системну реалізацію заходів, спрямованих на створення сприятливих умов розвитку особи, суспільства, забезпечення стабільності держави, протистояння впливу різноманітних ризиків та загроз, чи не найважливіше місце серед яких займають правові механізми.

Вітчизняні науковці практично одностайні у розумінні категорії «механізм економічної безпеки» як універсальної, яка, з однієї сторони, розглядається як неподільна й єдина, а з іншого – містить розгалужену структуру і складається з таких основних компонент (економічний, організаційний, адміністративний, мотиваційний, політико-правовий механізми тощо) [150; 156]. Т.О. Корнієнко наголошує, що для забезпечення високого рівня економічної безпеки та уникнення ймовірності настання загроз необхідним аспектом є створення цілісної системи стратегічного планування і прогнозування, до якої, серед іншого, слід віднести комплекс заходів, організаційні структури і процедури розробки, обговорення, реалізації та оновлення стратегії [149]. Відповідні заходи (елементи) механізму функціонування економіки являють собою єдиний комплекс, у якому вилучення або нівелювання однієї зі складових є недопустимим [125, с. 116].

Ю.В. Ніколаєнко та Т.А. Шишлов виділяють такі основні елементи механізму регулювання економічної безпеки: своєчасний моніторинг стану та розвитку економічної системи національної економіки з метою виявлення

реальних та потенційних зовнішніх та внутрішніх загроз; порівняння виявлених загроз із пороговими значеннями з метою їх поділу на небезпечні та особливо критичні; вжиття адекватних заходів щодо негайної нейтралізації виявлених особливо небезпечних загроз та вжиття заходів з боку держави щодо їх недопущення та попередження [210, с. 12].

О.В. Тимошенко подає таку класифікацію елементів механізму забезпечення економічної безпеки: економічний(сукупність економічних важелів, прийомів, інструментів та методів планування і контролю, за допомогою яких здійснюється належне забезпечення економічної безпеки національної економіки); організаційно-управлінський (забезпечує обґрунтування ефективних систем державного управління економічною безпекою та взаємодію органів державної влади в контексті розробки програм, концепцій та інших документів); мотиваційно-превентивний (сукупність адміністративно-управлінських та соціально-політичних стимулів, що спонукають державних службовців до виконання визначених завдань на високому рівні в контексті належного забезпечення економічної безпеки); інформаційно-аналітичний (аналіз та оцінка функціонування економічної системи з урахуванням впливу факторів внутрішнього та зовнішнього середовища); інституційно-правовий (нормативно-правове забезпечення та законодавче регулювання створення та реалізації механізму економічної безпеки) [361, с. 58].

Науковцями наводиться достатньо аргументів, що економічна дефініція «механізм забезпечення економічної безпеки» включає в себе не лише методи, види і функції управління, але й апарат управління в цілому, що дає змогу створювати, управляти, контролювати, впливати на стан економічної безпеки в цілому та координувати (підтримувати в прийнятно допустимих межах, не нижче порогових значень) її розмір у розрізі основних функціональних компонент [361, с. 58; 210, с. 12]. Поділяємо точку зору, що механізм регулювання економічної безпеки формується із врахуванням основних завдань,

специфіки національної економіки [210, с. 82], він є частиною загальнодержавного механізму забезпечення національної безпеки, обумовлений ним та залежить від нього, зокрема в частині визначення структурних елементів, що в своїй основі має зв'язок загального та особливого [244, с. 809].

У науковій літературі особлива увага приділяється організаційно-правовій та управлінській складовій механізму забезпечення економічної безпеки. Зокрема, Ю.М. Павлютін наголошує, що розроблення організаційно-правових механізмів економічної безпеки повинно базуватися на створенні концептуальної моделі соціально-економічного та організаційно-технічного характеру, в основі якої стоятимуть теоретичні і практичні підходи щодо формування державної політики економічної безпеки України, з наступним створенням цілісної системи нормативно-правового регулювання забезпечення економічної безпеки [218, с. 104]. На переконання А.Л. Правдюка, рівень стану економічної безпеки залежить від ефективності державного управління, його орієнтованості на захист національних інтересів в економічній і соціальній сферах, послідовності та системності у здійсненні економічних реформ, досконалості законодавства та ефективного управління економікою, належного рівня кваліфікації державних службовців. Натомість О.В. Кальмук зазначає, що в механізмі забезпечення економічної безпеки об'єктивно мають поєднуватися ринкові та адміністративні важелі та методи, своєю чергою, регламентуються адміністративно-правовими методами [121, с. 42].

Поділяємо позицію сучасних науковців, що механізм забезпечення економічної безпеки повинен окреслювати комплекс взаємопов'язаних та послідових організаційно-управлінських дій, розробку напрямів законодавчої та нормативно-правової баз у контексті визначення пріоритетних національних інтересів, постійний моніторинг факторів, які викликають загрози, можливість їх своєчасного усунення та нейтралізації [361, с. 60]. Практична реалізація владних приписів у практичну діяльність держави, її органів та посадових осіб

здійснюється за допомогою адміністративно-правових норм [153, с. 104-105; 180, с. 79]. Розвитку національної економічної безпеки сприятиме удосконалення організаційного механізму її забезпечення через реформу центральних органів виконавчої влади, впорядкування нормативно-правової бази, удосконалення наявних і розроблення нових механізмів управління [43, с. 50]. Загальний успіх забезпечення економічної безпеки України залежить від комплексного підходу, що поєднує правові, інституційні та політичні заходи. Проактивна співпраця між урядом, громадськістю, бізнес-сектором та міжнародними партнерами є ключовим елементом успішного розв'язання економічних викликів [116, с. 277].

Загалом характеристика економічної безпеки дає змогу зробити однозначний висновок про складність цього явища, його багаторівневий характер, а також про наявність органічного зв'язку з іншими явищами і процесами. У зв'язку з цим її забезпечення повинне носити комплексний, всеосяжний характер з тим, щоб досягти належного якісного стану економічної безпеки. Це дає підстави вважати, що досягнення цієї мети можливе при використанні відповідного механізму.

В аспекті предмету дисертаційного дослідження детального аналізу потребує з'ясування сутності механізму правового регулювання економічної безпеки, визначення його змістовного наповнення та місця у загальнодержавному механізмі забезпечення економічної стабільності держави.

Слід зазначити, що фахівці загальної теорії права визначають механізм правового регулювання, як процес переходу нормативності права в упорядкованість суспільних відносин, який здійснюється суб'єктами правового регулювання за допомогою системи правових засобів, способів і форм з метою задоволення суспільних і приватних інтересів учасників суспільних відносин, забезпечення правопорядку [347, с. 262], як діяльнісний бік процесу перетворення нормативності права на упорядкованість суспільних відносин [407, с. 384]. Виходячи з вищевикладеного, можна зробити висновок про те, що під механізмом правового регулювання прийнято розуміти взяті в єдності та

взаємодії правові засоби, які беруть участь у правовому регулюванні суспільних відносин.

Без правової визначеності і її негайного виконання не може бути забезпечена й економічна безпека. У сфері забезпечення економічної безпеки право є фундаментальною складовою, яка регулює всі сфери діяльності. Держава, як головний суб'єкт у питанні забезпечення економічної безпеки, зобов'язана забезпечувати стабільність шляхом нормативно-правового регулювання.

Перспективність розгляду забезпечення економічної безпеки через призму механізму правового забезпечення видається досить високою. Економічна безпека забезпечується як чисто економічними методами, так і засобами неекономічного характеру: політичними, воєнними та ін. На наше переконання, якісне забезпечення економічної безпеки можливе тільки за умов поєднання всього наявного арсеналу засобів, які є як в держави, так і в інших суб'єктів, задіяних у цьому виді діяльності.

Забезпечити економічну безпеку – значить, зробити дійсною, здатною задовольняти потреби особи, суспільства і держави як наразі, так і в перспективі. Це передбачає необхідність задати і підтримувати певні параметри функціонування економічної системи, в рамках якої в процесі взаємодії суб'єктів економічних відносин була б виключена чи, за можливості, зведена до мінімуму загроза завдання шкоди інтересам зазначених суб'єктів, а завдана шкода могла б бути компенсована, щоб економічна сфера не втратила здатності бути матеріальною основою життєдіяльності суспільства.

Визначення та підтримання цих параметрів з допомогою правових засобів і, насамперед, самого права як інструмента, здійснюється шляхом правової регламентації суспільних відносин, в рамках якої визначаються правові параметри взаємодії, і шляхом реалізації права здійснюється управління і координується діяльність суб'єктів, які впливають на певні економічні об'єкти і процеси, встановлюється контроль за цими відносинами, усуваються перешкоди

для нормальної взаємодії, застосовуються заходи з попередження спроб виходу суб'єктів за межі встановлених правом параметрів, з компенсації шкоди, завданої економічним відносинам тощо. Тому вважаємо доцільним зробити висновок про те, що поняттям «забезпечення економічної безпеки» охоплюються процеси правової регламентації економічних відносин і реалізації правових приписів, яка здійснюється спеціально уповноваженими на це суб'єктами у визначеному порядку.

З огляду на це, та враховуючи значення економічної сфери в забезпеченні національної безпеки держави, доцільною є підготовка і прийняття окремого самостійного правового акту (Закону), який би регламентував відносини в сфері забезпечення економічної безпеки держави, зокрема визначав відповідні механізми на державному рівні, тобто передбачав здійснення заходів, спрямованих на моніторинг стану та загрози економічної безпеки, прийняття превентивних заходів щодо обмеження ескалації негативних явищ і процесів у соціально-економічній сфері країни, викликаних зовнішніми і внутрішніми загрозами. Також, на наш погляд, для ефективного функціонування системи забезпечення економічної безпеки абсолютно необхідно створити орган моніторингу економічної безпеки держави.

Постановка і дослідження проблеми механізму забезпечення економічної безпеки обумовлені насамперед необхідністю пошуку відповіді на запитання, як, в результаті чого виникає стан захищеності економічних відносин? Здавалось би, відповідь на це запитання є очевидною: економічна безпека – результат діяльності державних органів, інших суб'єктів щодо застосування відповідних засобів у режимі внутрішніх та зовнішніх загроз в економічній сфері, їх локалізації та поновлення порушених правових станів. Проте це твердження не проясняє змісту питання про те, хто і за допомогою яких засобів здійснює вирішення цієї складної проблеми. Відповідно, виникає необхідність звернення до аналізу понятійного апарату, який характеризує різні сторони дії права і, насамперед, самої категорії «дія права», його каналів і механізмів, які

забезпечують перехід правових приписів з ідеального стану в реальне, тобто їх матеріалізації в поведінці конкретних учасників економічних відносин.

Для забезпечення економічної безпеки уповноваженими суб'єктами використовується відповідний набір правових засобів, специфіку якого можна розкрити шляхом аналізу його механізму. Вихідною для цього дослідження є теза про те, що економічна безпека є результатом дії низки чинників: правових, економічних, соціокультурних, демографічних та ін.

Завдяки своєму комунікаційному потенціалу право здатне здійснювати ефективний вплив на свідомість та поведінку людей. Воно містить в собі інформацію про необхідне і дозволене, про заборонене і соціально корисну поведінку.

Механізм забезпечення економічної безпеки можна розглядати також як систему державних органів, які забезпечують захист економічних відносин від існуючих загроз, а також систему видів юридичної діяльності (правотворчої, правозастосовної, контрольної, правоохоронної та ін.), в процесі та завдяки яким здійснюється захист економічних відносин тощо.

Вважаємо, що механізм забезпечення економічної безпеки доцільно розглядати в широкому та вузькому значенні. В широкому значенні в основу механізму забезпечення економічної безпеки доцільно покласти ідею комплексного багаторівневого механізму, структурними рівнями якого слід розглядати: інституційний (суб'єктний), технологічний та інструментальний елементи.

Інституційний (суб'єктний) рівень являє собою систему суб'єктів (державних органів та органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, недержавних суб'єктів).

Технологічний рівень утворюють різні види юридичної діяльності, яка здійснюється суб'єктами: правотворчої, правозастосовної (ліцензійно-дозвільної, посвідчувальної, контрольної-наглядової, юрисдикційної), правоінтерпретаційної, правосистематизуючої діяльності із забезпечення

економічної безпеки.

Інструментальний рівень являє собою набір правових засобів, які застосовуються суб'єктами в процесі різних видів юридичної діяльності із забезпечення економічної безпеки. В даному випадку йдеться про державно-правовий вплив, де об'єднані суб'єктивні, технологічні та інструментальні підсистеми, які дають змогу найбільш очевидно з'ясувати характер, інтенсивність державно-правового впливу з метою забезпечення економічної безпеки.

Отже, на нашу думку, механізм забезпечення економічної безпеки – відносно самостійне комплексне організаційно-правове явище (система заходів впливу), яке є результатом взаємодії в рамках правової системи суспільства, двох механізмів: механізму держави і механізму правової держави. У зв'язку з цим він займає проміжне місце між ними і не може бути ототожнений ні з однією з розглянутих конструкцій. Це дозволяє розглянути органічне поєднання суб'єктної та інструментальної складової зазначеного механізму. З функціональної позиції він, з одного боку, є частиною механізму правореалізації, комплексним засобом, який забезпечує в процесі правового регулювання казуальну регуляцію з допомогою відповідних методів, а з іншої – як складова механізму держави забезпечує реалізацію охоронної функції держави і нормальну роботу інших підсистем її механізму, спрямованих на попередження та мінімізацію загроз економічній безпеці.

Як системне утворення механізм забезпечення економічної безпеки являє собою складноорганізовану функціональну складову системи державних органів, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, недержавних суб'єктів, а також правових засобів і видів юридичної діяльності, взятих у сукупності з нормативно-правовою основою – системою норм, утворених комплексним правовим інститутом, статутними і процесуальними нормами, які регулюють реалізацію державно-владного впливу в економічній сфері.

Механізм забезпечення економічної безпеки – система організаційно-

правових та економічних заходів, спрямованих на запобігання виникненню економічних загроз. Ефективна взаємодія елементів системи економічної безпеки дасть змогу створити безпечне макроекономічне національне середовище лише за умов створення та реалізації механізмів її забезпечення із захисту всіх суб'єктів економічної діяльності. Механізм забезпечення економічної безпеки України має будуватися з урахуванням науково обґрунтованого та практичного досвіду країн із розвинутою ринковою економікою, які демонструють випереджаючі темпи економічного та соціального зростання.

Механізм економічної безпеки кожної окремо взятої держави реалізується як на національному, так і на глобальному рівні (глобальна продовольча безпека, енергетична безпека та ін.). До цього рівня належать укладення договорів про економічне співробітництво, створення економічних спілок та міжнародних економічних організацій тощо. При цьому варто підкреслити, що національні інтереси держав, на основі яких вибудовується політика національної безпеки, зокрема й економічної, є індивідуальними, що й визначає пріоритети під час вироблення зовнішньоекономічної стратегії.

Підсумовуючи, слід зазначити, що економічна безпека як складова системи зв'язків у рамках національної безпеки вимагає вдосконалення механізмів нормативно-правового забезпечення. Створення якісної нормативно-правової бази дозволить перенести акцент у правозастосовну діяльність суб'єктів економічної безпеки, забезпечити адресний підхід під час реалізації відповідних заходів.

Висновки до розділу 1

Ретроспективний аналіз наукового доробку дослідників з проблематики забезпечення економічної безпеки в Україні, спонукав до висновку про міждисциплінарний характер зазначеної категорії. Загалом позитивно оцінюючи

теоретико-методологічне та практичне значення наукових праць, усе ж недостатньо уваги приділено комплексному дослідженню прикладних аспектів забезпечення економічної безпеки з управлінсько-правової позиції та з урахуванням сучасних ризиків національним інтересам та пріоритетам.

В умовах посилення зовнішніх та внутрішніх загроз національній безпеці актуальним та пріоритетним завданням України є забезпечення економічної безпеки держави, суспільства, людини. Водночас проблема інституційно-правового забезпечення економічної безпеки залишається однією з найактуальніших для нашої держави, що обумовлено низкою викликів економічного, соціального, політичного, правового характеру. У досліджуваній сфері невирішеною залишається низка питань, які стосуються: визначення нормативно-правової основи забезпечення економічної безпеки в Україні, уточнення її сутності та змісту; окреслення принципів та методів правового забезпечення економічної безпеки; з'ясування правового статусу і повноважень органів державної влади в системі забезпечення економічної безпеки в Україні, визначення їх контрольно-наглядових функцій, а також особливостей взаємодії.

В основі системного підходу до поняття економічної безпеки лежать такі принципи: цілісність, що дозволяє розглядати зазначену категорію як єдине ціле і водночас як складову системи більш високого рівня – національної безпеки; структуризація, що дозволяє аналізувати структурні елементи системи економічної безпеки та їх взаємозв'язки; ієрархічність структури, тобто наявність елементів, розташованих на основі підпорядкування елементів нижчого рівня елементам вищого рівня. Економічна безпека держави – це стан захищеності економічної сфери держави та національних економічних інтересів; вона являє собою поєднання таких взаємопов'язаних та взаємодоповнюючих структурних елементів, як функціональне призначення, суб'єктно-об'єктний склад, інформаційно-правове та інструментальне забезпечення.

Слід розмежовувати такі категорії, як «загрози» та «ризики». Якщо загрози можуть поставити під сумнів реалізацію національних інтересів в економічній

сфері, то ризики дають можливість визначити ймовірність (ступінь та складність) небажаних наслідків, вірогідність настання збитків та втрат на економічний сегмент держави на різних рівнях. З метою гарантування економічної безпеки діяльність державних органів має бути спрямована на виявлення чинників (загроз та ризиків) дестабілізації безпеки, їх ідентифікацію, контроль над ними, розробку та реалізацію заходів щодо впливу на них.

Економічна безпека – це не тільки забезпечення певного стану економіки, а й соціальної, військової, політичної стабільності всередині держави. Стан чи можливі зміни зазначених складових, а також рівень правового та інформаційного захисту суспільства, впливають на стан економічної безпеки, яка до того ж знаходиться в тісній взаємодії з іншими її підсистемами: фінансовою, енергетичною, продовольчою, інформаційною, оборонною безпекою та ін.

Механізм забезпечення економічної безпеки – відносно самостійне комплексне організаційно-правове явище, яка є результатом взаємодії в рамках правової системи суспільства, двох механізмів: механізму держави і механізму правової держави. Механізм забезпечення економічної безпеки являє собою систему організаційно-правових та економічних заходів, спрямованих на запобігання виникненню економічних загроз та їх мінімізацію.

До структурних рівнів механізму забезпечення економічної безпеки віднесено: інституційний (державні органи та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи, недержавні суб'єкти), технологічний (різні види юридичної діяльності, яка здійснюється суб'єктами правотворчої, правозастосовної, правоінтерпретаційної, правосистематизуючої діяльності) та інструментальний (набір правових засобів, які застосовуються суб'єктами) елементи. Механізм економічної безпеки кожної окремо взятої держави реалізується як на національному, так і на глобальному рівні (глобальна продовольча безпека, енергетична безпека та ін.).

РОЗДІЛ 2

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ

2.1. Поняття нормативно-правового забезпечення економічної безпеки в Україні

У правовій державі регулювання взаємодії між членами суспільства, узгодження їх інтересів та згладжування виникаючих між ними та їх об'єднаннями конфліктів немислиме без права. За допомогою впливу права на суспільні відносини вдається впорядкувати та цивілізовано їх регулювати. У сфері досягнення стану безпеки право дозволяє задати межі дозволеного, визначити обов'язки та заборони у поведінці відповідних суб'єктів. Через нормативно-правове регулювання безпека отримує унікальний зміст, що визначає підсумкову мету її забезпечення, пов'язує її з національними пріоритетами та інтересами кожного суб'єкта права, не допускаючи розмитості в розумінні сутнісних характеристик базової категорії «національна безпека» та похідних від неї.

Твердження про фундаментальність права у забезпеченні економічної безпеки хоча й підлягає критичному осмисленню, проте сумнівів не викликає. Зрозуміло, що право містить нормативно-ціннісні показники, які у своїй цілісності дозволяють забезпечити стійкість сформованого за рахунок взаємодії суспільства і держави безпекового середовища, важливого для людини, громадянського суспільства й держави. Водночас право утворює нормативи та відносини процедурного і матеріального характеру стосовно поведінки суб'єктів у сфері національної безпеки, визначає і затверджує загально-соціальні цінності, які підлягають правовій охороні, та здійснює таку охорону [21, с. 85-86].

Правовий вплив на суспільні відносини в сфері національної безпеки спрямований на реалізацію двох основних цілей: по-перше, упорядкувати ті суспільні відносини, що складаються у сфері національної безпеки (вузька спеціально-юридична функція), а по-друге, створити такі умови, за яких, досягнувши мінімального безпечного рівня суб'єкти зможуть безперешкодно реалізовувати потреби вищого рівня, спрямовані на подальший розвиток свого потенціалу. Таким чином, безпека не повинна досягатись і забезпечуватись заради безпеки, її основна мета в іншому – забезпечити процес перетворення базових потреб в інтереси, а надалі й – у цінності. Завдання права у такому разі бачиться у визначенні пріоритетів даних інтересів та цінностей для різних суб'єктів.

Доводиться констатувати, що в умовах зовнішніх та внутрішніх загроз безпеці сучасної Української держави (воєнна агресія, глобалізація, інтернаціоналізація міжгосподарських зв'язків, міграційні процеси та ін.), знизилася ефективність реалізації нормативно-правових приписів, які регламентують відносини у сфері економічної безпеки. Зазначені обставини вказують зокрема й на необхідність теоретичного осмислення окремих категорій, неправильне розуміння та тлумачення яких може спричинити помилки у правозастосуванні.

Розмірковуючи стосовно співвідношення понять «правове регулювання» та «правове забезпечення», слід звернутися до досить розробленої у вітчизняній теорії права проблеми співвідношення «правового регулювання» та «правового впливу» [167, с. 53-55; 359, с. 88-94]. Завдяки різноманітності підходів до визначення правового регулювання уявляється можливим охарактеризувати його за допомогою певних ознак: це різновид соціального впорядкування суспільних відносин з метою встановлення стабільності та ефективного правопорядку; має державно-владний характер, надаючи суспільним відносинам певну форму зі встановленням суб'єктивних прав і обов'язків; має системно-нормативний характер через реалізацію за допомогою системи юридичних

засобів.

Звісно, що не слід зводити суть правового регулювання лише до нормотворчості, оскільки без реалізації правових норм дія права стає неможливою. Також не варто розглядати праве регулювання як процес застосування правових норм через існування інших форм реалізації – дотримання, користування, виконання. Таким чином, праве регулювання об'єднує в собі і процес створення правових норм, і їх реалізації за допомогою спеціально-юридичних засобів, а його метою є ідеальний бажаний результат, заради досягнення якого суб'єкт правотворчості здійснює правове регулювання суспільних відносин [166, с. 13].

Поділяємо точку зору Є.В. Павліченко та О.П. Гузенко, що правове регулювання забезпечення економічної безпеки повинно визначатися національними економічними інтересами та загрозами, що виникають внаслідок неправомірної поведінки суб'єктів суспільних відносин, а також бути спрямоване на формування правовідносин між відповідними суб'єктами, на забезпечення нормативно регламентованої діяльності державних органів, наділених правозастосовними повноваженнями у зазначеній сфері [217, с. 172].

Поняття «правовий вплив» ширше, воно включає в себе правове регулювання та інші правові засоби та форми впливу на поведінку людей (правосвідомість, правову культуру, правові принципи). Правовий вплив включає в себе регулювання поведінки та вплив на свідомість людини, на її відповідні установки. Суб'єкт може ніколи не бути учасником певних відносин, не здійснювати будь-яких дій, передбачених нормами права, проте його ознайомлення зі змістом певного закону впливає на його свідомість, думки. Право тим самим не тільки регулює поведінку людей, але й сприяє формуванню політичної, правової та моральної свідомості членів суспільства, їх поведінкових установок. Отже, процес правового регулювання – це завжди правовий вплив, а правовий вплив не завжди буде правовим регулюванням.

Провівши паралелі між «правовим регулюванням» та «правовим впливом»

доцільно звернутися до співвідношення «правового регулювання» та «правового забезпечення». Для того, щоб порівняти дані категорії, необхідно дати характеристику та визначення поняття «правового забезпечення». Сучасний словник під терміном «забезпечити» розуміє: «створювати надійні умови для здійснення чого-небудь; гарантувати щось; задовольняти кого-, що-небудь у якихось потребах; надавати кому-небудь достатні матеріальні засоби до існування» [349]. Отже, «забезпечення» слід розглядати як процес, який гарантує ефективне виконання завдань задля досягнення певних цілей.

Термін «правове забезпечення» досить поширений та активно використовується на практиці, проте в теорії права він досі так і не отримав належного відображення, через що можуть виникати труднощі в розумінні та застосуванні даного поняття. Уявляється, що сучасна діяльність держави має будуватися з урахуванням нової системи «правового забезпечення», з метою досягнення якісно нового рівня розвитку, а також для встановлення стабільності та ефективності управління суспільними відносинами.

Було б неправильним вважати, що причиною цих проблем є недоліки законотворчості. Посилання на те, що «закон не працює» вважаємо некоректним, оскільки для того, щоб він «працював», необхідний механізм його забезпечення, що є комплексом взаємоузгоджених заходів, оскільки недостатньо встановити жорсткі вимоги до його виконання за допомогою примусу. Дія права та оцінка його якості в підсумку визначається досягненням мети, визначеної нормативно-правовим регулюванням.

Пропонуємо визначати категорію «правове забезпечення» як науково обґрунтовану, послідовну систему правових та інших засобів, за допомогою яких громадянськість і держава здійснює вплив на суспільні відносини, виходячи з черговості завдань, що виникають перед суспільством, і мети, яку вони переслідують. При цьому слід уточнити, що ми розуміємо під іншими засобами.

Слід розмежовувати у понятті правового забезпечення систему правових та інших засобів. Система правових засобів, по суті, являє собою правове

регулювання за допомогою спеціально-юридичних засобів (нормотворчість, правореалізація, правозастосування, засоби індивідуального правового регулювання, заходи примусового та заохочувального характеру). Групу інших засобів, на нашу думку, становить низка забезпечувальних заходів: матеріально-технічного, організаційно-управлінського, кадрового, ідеологічного характеру.

Викликає деякі заперечення тлумачення правового регулювання забезпечення економічної безпеки як сукупності закріплених законодавством заходів економічного, організаційного чи іншого впливу, у результаті реалізації яких забезпечується економічна та соціальна стабільність розвитку держави [217, с. 172]. На нашу думку, в результаті застосування відповідних заходів впливу забезпечується економічна безпека не лише на рівні держави, а й на рівні окремих осіб, суб'єктів господарювання. Відповідно, під правовим забезпеченням економічної безпеки слід розуміти послідовну систему спеціально-юридичних та інших засобів, за допомогою яких громадськість і держава здійснює вплив на суспільні відносини з метою забезпечення економічної та соціальної стабільності суспільства, держави, індивіда, суб'єктів господарської діяльності.

Отже, розглянувши проблему визначення «правового забезпечення», можна прийти до висновку про комплексність даного поняття, обумовлену системним підходом до розуміння процесу реалізації правових норм. Говорячи про співвідношення правового забезпечення та правового регулювання у сфері економічної безпеки держави, слід визнати, що правове регулювання є однією з важливих, але не єдиних складових правового забезпечення. До складу правового забезпечення необхідно включати і правовий вплив, оскільки його елементи є активною складовою засобів, що застосовуються при реалізації права, крім того, частиною правового забезпечення слід вважати комплекс забезпечувальних заходів, без яких сучасне ефективне регулювання суспільних відносин в економічній сфері видається нездійсненним.

Одним із завдань України в сучасних умовах розвитку є створення

ефективної системи правового забезпечення економічної безпеки держави, вплив якої на загальний стан економіки та можливості її сталого розвитку є беззаперечним. Як слушно зазначається в літературі, детальний аналіз та моделювання механізму правового забезпечення економічної безпеки держави є однією із необхідних передумов для створення та подальшого вдосконалення сучасного законодавчого регулювання цієї сфери, заповнення наявних прогалин і заміни декларативних норм реально працюючими [241, с. 4].

Як і предмет регулювання, так само динамічно розвивається й право, тому формування його системи в частині забезпечення економічної безпеки потребує чіткого визначення самої моделі економічної безпеки, вимагає належної систематизації і впорядкування, а на думку окремих науковців – концептуального підходу до її створення з урахуванням національних особливостей становлення та розвитку економічних відносин у різноманітних сферах життєдіяльності – господарській, податковій, бюджетній, фінансовій тощо [218, с. 103]. Так чи інакше, правове регулювання сфери забезпечення економічної безпеки та її правових засад потребує адаптації та реформування, врахування об'єктивних та суб'єктивних чинників, зокрема: визначеності предмета, способів правового регулювання відносин; ступеня урегульованості правом цих відносин; стійкості та стабільності відносин, які планується врегулювати правом.

Влучно та водночас доволі широко визначає Д.О. Кошиков правові засади реалізації державної політики в сфері забезпечення економічної безпеки держави як систему норм права, які закріплені в чинному законодавстві України, підзаконних нормативних актах, програмних та стратегічних документах держави, які встановлюють мету, завдання, правила, порядок, процедури діяльності уповноважених суб'єктів щодо врегулювання та розвитку суспільних економічних відносин, забезпечення реалізації соціально-економічних прав і свобод громадян, їх захисту у випадку порушення, створення умов для подальшого розвитку і зростання національної економіки та забезпечення

конкурентоспроможності держави у світовому економічному середовищі [154, с. 164-175].

На прикладному рівні правове забезпечення економічної безпеки розуміється фахівцями як процес правової регламентації економічних відносин і реалізації правових приписів, спрямованих на забезпечення необхідних умов для розвитку бізнесу, стабільності господарської діяльності, а також організації її захисту від впливу різних зовнішніх і внутрішніх загроз [107, с. 35]. На макрорівні правове забезпечення економічної безпеки України можна позиціонувати як систему всіх упорядкованих певним чином нормативно-правових актів, які визначають ставлення суспільства, держави, особистості і суб'єктів господарської діяльності до питань забезпечення економічної безпеки.

У сучасній науці існують різні підходи до класифікації нормативно-правового регулювання окремих напрямів суспільних відносин. У загальному вигляді вважається, що система нормативно-правового забезпечення становить норми Конституції України, а також сукупність законів та підзаконних нормативних актів, які утворюють законодавче поле для функціонування системи окремого різновиду безпеки і виконання нею свого призначення [406, с. 85].

Характеризуючи нормативно-правові акти, які регулюють питання забезпечення економічної безпеки України, слід вказати на складнощі їх класифікації, що зумовлюється тим, що до складових елементів економічної безпеки відносяться такі види національної безпеки, як фінансова, макроекономічна, виробнича, енергетична, зовнішньоекономічна, інвестиційно-інноваційна тощо [153, с. 92; 341, с. 38]. Не беручи за мету виробити новаторський підхід до класифікації нормативно-правових актів у зазначеній сфері, зосередимо увагу на формуванні їх каталогу в сучасних умовах.

Регулювання відносини у сфері забезпечення економічної безпеки, визначення порядку діяльності та захисту суб'єктів господарювання та окремих осіб в Україні здійснюється системою первинних та вторинних нормативно-

правових актів.

До групи первинних актів слід насамперед віднести положення Конституції України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР [142] та профільних Кодексів та Законів України, окремі норми яких безпосередньо спрямовані на забезпечення економічної безпеки. Зокрема, це Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV165, Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 р. № 2456-VI, Митний кодекс України від 13.03.2012 р. № 4495-VI, Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI, Кодекс України з процедур банкрутства від 18.10.2018 р. № 2597-VIII; Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073-X, Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III [60; 30; 197; 134; 232; 135; 160].

До основних законів, які визначають зовнішню та внутрішню політику держави в сфері економічної безпеки слід віднести: «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 р. № 2469-VIII, «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 01.07.2010 р. № 2411-VI, «Про засади державної регіональної політики» від 05.02.2015 р. № 156-VIII, «Про інвестиційну діяльність» від 18.09.1991 р. № 1560-XII169, «Про захист від недобросовісної конкуренції» від 07.06.1996 р. № 236/96-ВР, «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» від 30.10.1996 р. № 448/96-ВР; «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» від 26.01.1993 р. № 2939-XII; «Про страхування» від 18.11.2021 р. № 1909-IX; «Про фінансові механізми стимулювання експортної діяльності» від 24.03.2022 р. № 2154-IX; «Про захист прав споживачів» від 19.11.2022 р. № 2529-IX [286; 264; 265; 279; 275; 259; 315; 324; 277].

Вказані Закони: дають характеристику зовнішніх і внутрішніх загроз в економічній сфері України, визначають чинники, що підривають стійкість соціально-економічної системи держави; ставлять завдання щодо визначення критеріїв і параметрів, які характеризують національні інтереси в галузі економіки та відповідають вимогам економічної безпеки України; визначають

напрями формування економічної політики, інституційних перетворень і необхідних механізмів, усувають або пом'якшують вплив чинників, які підривають стійкість національної економіки [216, с. 8].

Вартими уваги з огляду на предмет дослідження є положення законів, що визначають правовий статус окремих суб'єктів забезпечення економічної безпеки держави, а саме: «Про Кабінет Міністрів України» від 27.02.2014 р. № 794-VII, «Про Національний банк України» від 20.05.1999 р. № 679-XIV, «Про Рахункову палату» від 02.07.2015 р. № 576-VIII, «Про Антимонопольний комітет України» від 26.11.1993 р. № 3659-XII, «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг» від 22.09.2016 р. № 1540-VIII, «Про Службу безпеки України» від 25.03.1992 р. № 2229-XII, «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 р. № 580-VIII, «Про прокуратуру» від 05.11.1991 р. № 1789-XII, «Про державну службу» від 10.12.2015 р. № 889-VIII [280; 285; 302; 247; 287; 313; 288; 299; 261]. Зазначені закони визначають права та обов'язки відповідних органів держави в сфері забезпечення економічної безпеки загалом та окремих суб'єктів господарювання, межі їх територіальної та предметної компетенції тощо.

Важлива роль у регулюванні суспільних відносин у сфері забезпечення економічної безпеки належить таким вторинним актам, як підзаконні нормативно-правові акти – укази Президента України, постанови та розпорядження КМУ, накази Міністерства фінансів України, акти Національного банку України, Державної фіскальної служби України, відомчі нормативні акти центральних органів виконавчої влади, нормативні акти місцевих органів влади. постанови Верховної Ради України нормативно-правового змісту, локальні нормативно-правові акти.

Підзаконні нормативно-правові акти, маючи державний характер та будучи прийнятими відповідно до встановленої іншими нормативними актами процедури, мають певні особливості в сфері економічної безпеки. Вони, зокрема: деталізують і конкретизують принципові положення законів, забезпечуючи

максимальну реалізацію законних інтересів фізичних та юридичних осіб, суспільства загалом у сфері економіки; унормовують суспільні відносини у зазначеній сфері, закріплені у віданні органу, що видає зазначений вид актів, замість закону; відрізняються різноманітністю та неоднорідністю, однак через відсутність юридичного закріплення окремих з них нерідко доволі важко визначити їх ієрархію та юридичну силу.

Серед актів Кабінету Міністрів України (далі – КМУ), слід відмітити постанови «Про затвердження переліку об’єктів державної власності, що мають стратегічне значення для економіки і безпеки держави» від 04.03.2015 р. № 83, «Деякі питання управління державними інвестиціями» від 22.07.2015 р. № 571, «Про Державну фіскальну службу України» від 21.05.2014 р. № 236, «Питання Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства» від 11.09.2019 р. № 838, розпорядження «Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2035 року, «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність» від 18.08.2017 р. № 605-р, «Про схвалення Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері» від 15.08.2012 р. № 569-р. [269; 75; 262; 229; 316; 317].

Президент України, як гарант стабільності в суспільстві, на виконання своїх повноважень, закріплених Конституцією України, видає нормативні акти, що спрямовані на формування та реалізацію базових положень економічної безпеки, зокрема «Про Раду експертів з питань енергетичної безпеки» від 29.05.2020 р. № 206/20201, «Питання Національної ради з питань антикорупційної політики» від 25.06.2019 р. № 453/2019 [423; 230].

До рішень координаційного органу з питань національної безпеки і оборони при Президентові України – Ради національної безпеки та оборони України, положення яких складають правові засади формування та реалізації державної політики в сфері економічної безпеки, насамперед слід віднести Укази: Про рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про невідкладні заходи щодо забезпечення національної безпеки України в

економічній сфері та захисту інтересів вкладників» від 18.12.2016 р. № 560/2016; Про рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про застосування, скасування і внесення змін до персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» від 14.05.2020 р. № 184/2020; Про рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про Стратегію національної безпеки України» від 14.09.2020 р. № 392/2020; Про рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року» від 11.08.2021 р. № 347/2021 та ін. [308; 307; 306; 305].

До нормативно-правових актів органів виконавчої влади, що прийняті на забезпечення виконання положень відповідних законів та деталізовано особливості їх реалізації, відносяться накази Міністерства фінансів України, що врегульовують відносини у податковій сфері, як складовій національної економічної сфери, зокрема: Про затвердження Положення про реєстрацію платників податку на додану вартість [233], Про затвердження Порядку обліку платників податків і зборів [272], Про затвердження Порядку ведення податковими органами оперативного обліку податків, зборів, платежів та єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування [271] тощо.

На місцевому рівні в рамках забезпечення регіональної економічної безпеки важливою є роль актів місцевих державних адміністрацій, до відання яких належить, зокрема, вирішення питань: соціально-економічного розвитку відповідних територій, бюджету, фінансів та обліку, управління майном, приватизації, сприяння розвитку підприємництва та здійснення державної регуляторної політики, зовнішньоекономічної діяльності [284]. Як приклад можемо навести розпорядження Голови місцевої державної адміністрації «Про внесення змін до Положення про відділ економіки та агропромислового розвитку Богодухівської районної державної адміністрації Харківської області» [258].

Слід вказати на важливу роль міжнародних нормативно-правових актів, ратифікованих Верховною Радою України відповідно до ст. 9 Конституції

України. Зазначені документи є певним підґрунтям реалізації загальносвітової політики в сфері економічної безпеки, виступають орієнтиром для ухвалення національних нормативних актів із економічних питань, питань протидії економічній злочинності та налагодження міжнародного співробітництва в сфері фінансів, митної справи, інвестиційної діяльності тощо [153, с. 103]. До новітніх документів цього сегменту варто віднести: Кримінальну конвенцію Ради Європи про боротьбу з корупцією від 27.01.1999 р.; Цивільну конвенцію Ради Європи про боротьбу з корупцією від 04.11.1999 р.; Конвенцію Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму від 16.05.2005 р.; Конвенцію Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом: конвенція від 08.11.1990 р. [159; 381; 139; 140].

Окрім профільного закону про національну безпеку, нормативно-правових актів, які врегульовують правовідносини у сфері забезпечення національної безпеки та її різновидів, доцільно виокремити програмні політико-правові документи – стратегії, концепції, доктрини, які мають установчий характер та представляють систему офіційно прийнятих у державі поглядів [51; 217, с. 174]. Основним програмним документом, що регулює розвиток системи забезпечення національної та економічної безпеки України, є Стратегія національної безпеки України [312]. Важливими нормативно-правовими актами у зазначеній сфері є: Стратегія сталого розвитку «Україна-2020» [314]; Концепція боротьби з тероризмом [282]; Стратегія кібербезпеки [310]; Стратегія розвитку оборонно-промислового комплексу [320]; Стратегічний оборонний бюлетень [309]; Воєнна доктрина [303]; Доктрина інформаційної безпеки [311] та низка інших. Наявність такої кількості стратегічних та інших нормативно-правових актів, практики їх застосування, відповідних наукових знань дозволила П.П. Богуцькому стверджувати про окрему галузь юридичної науки й навчальної дисципліни, яким постає право національної безпеки [22, с. 132-133].

Особливе місце в структурі правових засад реалізації державної політики

в сфері забезпечення економічної безпеки займають адміністративно-правові норми, що фактично виступають каталізатором втілення концептуальних положень законодавчих актів у повсякденну діяльність щодо зміцнення економічної безпеки країни [153, с. 104].

Зважаючи на те, що багато принципів положень адміністративного права, які стосуються забезпечення економічної безпеки, зокрема, статусу учасників адміністративно-правових відносин, систематизованих в інших галузях права, в адміністративному праві розпорошені у значній кількості нормативно-правових актів різної юридичної сили, на думку окремих науковців, слід розробити спеціальний закон, який би встановлював у галузі економічної безпеки: основні принципи державного управління; правове становище суб'єктів; форми та методи державно-управлінської діяльності та реалізації виконавчої влади; способи та порядок забезпечення законності в державному управлінні [216, с. 10-11].

Вважаємо, що такі пропозиції з метою вплинути на розвиток відносин у сфері економічної безпеки, матимуть формальний характер та жодним чином не покращать стан речей у зазначеній царині суспільних відносин. Адже з тим самим успіхом можна стверджувати про доцільність розроблення законів у сфері енергетичної, продовольчої, екологічної, інформаційної, екологічної та інших безпек.

Поділяємо погляди німецького правознавця Ф. Вернера, адже ринкові процеси є динамічними та мінливими і їх недоречно регулювати на рівні закону [449, с. 527-533]. Також тут, як слушно зазначає М.В. Савчин, важливими є відкритість і самодостатність економічної системи, що служить запобіганню випадкам ентропії у формулюванні правил, що у законотворенні означає надмірне втручання держави в економічні свободи у формі численних суперечливих правових актів, маса яких накопичується і ускладнює ділову та економічну активність акторів [240, с. 13]. Надмірна конкретизація та невиправдана деталізація, казуїстичність моделей поведінки суб'єктів

економічних правовідносин, можуть мати зворотній ефект у досягненні ефективності правового регулювання, оскільки переобтяжуватимуть моделі правової поведінки зайвими деталями, гальмуватимуть розвиток адміністративно-правових відносин, обмежуватимуть ініціативу правозастосовника у кожному конкретному випадку.

Водночас на сьогодні не втрачають актуальності висновки, зроблені В.Л. Ортинським щодо необхідності вироблення комплексу заходів, які б дозволили не тільки виявляти та ліквідувати загрози економічній безпеці, але й створювали умови для ефективного та динамічного розвитку економіки. Йдеться про забезпечення дієвості й ефективності компонентів політико-правового механізму забезпечення економічної безпеки, які об'єднують усі елементи системи з метою реалізації Стратегії національної безпеки України як концепції, що визначає один із напрямів державної економічної політики [216, с. 9].

На наше переконання, саме непослідовність правового регулювання відносин в економічній сфері слід вважати однією із загроз у сфері економічної безпеки. Недостатня продуманість правил гри, проголошених державою в нормативних актах, призводить до розмивання меж між кон'юнктурним відомчим підходом і продуктивною діяльністю, яка з різних причин виштовхується в тінь [62]. Як свідчать результати аналізу нормативно-правових актів, до недоліків нормативно-правового забезпечення економічної безпеки держави слід віднести: складність та суперечливість окремих законодавчих норм, неоднозначне тлумачення при їх застосуванні; нечіткість, неповноту, нестабільність та суперечливість окремих положень чинного законодавства; неузгодженість між розробниками та безсистемність окремих нормативно-правових актів регулювання економічної безпеки.

Зазначені недоліки нормативно-правового забезпечення економічної безпеки, перелік яких не є вичерпним, призводять до низької ефективності державних заходів у досліджуваній сфері та, відповідно, неможливості досягнення її високого рівня. Такий стан речей потребує модифікації підходів до

формування нормативно-правового забезпечення економічної безпеки держави, внесення змін до чинного законодавства.

Безумовним є й те, що нормативно-правове забезпечення та регулювання вітчизняної системи економічної безпеки носить комплексний та багатоаспектний (практично, мультикомплексний) характер, що своєю чергою передбачає створення мультикомплексної системи правових, адміністративно-організаційних та економічних механізмів, здатних забезпечити гарантії прав громадян та інших суб'єктів економічної діяльності на захист приватної власності [428], економічну свободу та безперешкодне здійснення легітимної господарської та іншої економічної діяльності. Це вимагає від держави створення сприятливих умов захисту інтересів вітчизняних виробників, розвитку цивілізованого організаційно-правового забезпечення економічної безпеки України: системно-структурний аналіз ринкових відносин, підвищення інвестиційної активності, а також усунення правопорушень в економічній сфері.

2.2. Перспективи правового забезпечення економічної безпеки в умовах цифровізації

Стратегічним напрямом підвищення стійкості національної економіки, підвищення якості громадян та забезпечення економічної безпеки держави є перехід до цифрових технологій. Цифрова економіка – це не лише інноваційний результат, це економіка, яка заснована на цифрових технологіях, складна унікальна саморегульована система, яка швидко змінюється та адаптується, маючи при цьому власну структуру, засоби та форми, взаємодіючи з іншими системами та впливаючи на зміни в кожній сфері суспільного життя [330, с. 79; 55, с. 58].

Безумовно, цифровізація є одним із головних світових трендів, що визначає структуру зайнятості у глобальній економіці та темпи розвитку

окремих країн і регіонів. Нові бізнес-моделі цифрової економіки та Індустрії 4.0 дозволяють організаціям вписатися в нові структури глобального ринку, адаптуватися до умов нестабільного та мінливого середовища, підвищувати ефективність, конкурентоспроможність і стійкість, будучи основою стратегії цифрової трансформації. Цифровізація є одночасно причиною змін і інструментом, що дозволяє адаптуватися до них. До традиційних чинників розвитку цифрової економіки – економічних, політичних, технологічних, додаються новітні рушійні сили: воєнний стан в Україні та неможливість роботи оффлайн, зростаючий попит на цифрові технології, швидкі темпи збільшення обсягів транскордонної електронної торгівлі, розвиток глобальних ланцюгів створення доданої вартості, глобальна пандемія, трансформація ринку праці через великі обсяги переселенців.

Актуальні виклики, що постають перед українським суспільством: економічна криза, пандемія Covid-19, збройний конфлікт, боротьба з корупцією, недосконалість державного управління, децентралізація влади, перехід до автоматизації та цифровізації та багато інших проблем вимагають невпинної уваги, перезавантаження задля швидкої адаптації до непередбачуваних обставин [16, с. 148]. В контексті глобалізаційних процесів розвиток інноваційної економіки потребує взаємодії освіти, науки та бізнесу. Водночас, в умовах стрімкого розвитку цифрових технологій необхідність забезпечення високого рівня як економічної, так і цифрової безпеки зумовлюється об'єктивною потребою кожного суб'єкта господарювання в забезпеченні стабільного функціонування і досягнення цілей діяльності. Це спонукає до упорядкування та створення відповідного правового поля для забезпечення цифрової / інформаційної безпеки не лише бізнесу, а й суспільства в цілому [1, с. 8].

Проблеми формування відповідного правового поля пов'язані з відсутністю загального системного підходу, одноманітного понятійного апарату та невідповідністю традиційних правових інститутів цифровим реаліям [215, с.

196]. Варто погодитись з О.М. Вінник, що у світі ще не напрацьовані теоретичні підходи щодо цього, крім необхідності такого регулювання з урахуванням усіх аспектів цифровізованих відносин, також відсутня усталена практика оптимального нормативно-правового забезпечення цифровізації, крім необхідності стимулювання суспільно корисних її властивостей та мінімізації ризиків, пов'язаних із цифровізацією. Натомість домінують численні акти законодавства, що регулюють відносини цифровізації (що притаманно і для України) [36, с. 138]. За таких умов, як і будь-яка система, цифрова економіка потребує адекватної нормативно-правової регламентації з метою забезпечення її соціального спрямування, унеможливлення, уникнення, мінімізації загроз та ризиків.

Аналіз розвитку суспільства, цифрової економіки та зарубіжного досвіду забезпечення економічної безпеки спонукав О.Н. Левицьку до висновку про необхідність зміни традиційних підходів до нормативно-правового регулювання сучасних правовідносин у зазначеній сфері. На її переконання, фактично, цифровим повинен стати процес нормотворчості та правозастосування, що забезпечить правильне застосування під час проєктування цифрових процесів регулювання [169, с. 18].

Науковцями виділяється система нормативно-правових актів, що регулюють відносини цифрової економіки [36, с. 137-145], пропонуються різноманітні варіанти кодифікації законодавства, що регулює цифрові правовідносини: 1) шляхом прийняття Цифрового кодексу [104, с. 59-60; 326, с. 7], що має регулювати відносини цифровізації незалежно від сфер її застосування, визначати основні її засади, та 2) шляхом прийняття Кодексу / Закону цифрової економіки [36, с. 49]. Зосередимо увагу на внесенні відповідних пропозицій в аспекті предмета дослідження, тобто виключно з позиції правового забезпечення економічної безпеки в умовах цифровізації.

Імплементация законодавства України до законодавства ЄС, з одного боку, допомагає вирішити проблеми щодо визначення термінологічного апарату, а з

іншого – вимагає точності при викладені положень, які імплементуються і не були частиною законодавства України [54, с. 23]. Оскільки суспільні відносини у сфері цифрової економіки є порівняно новими, природньо, що це викликає проблему реалізації у законопроектній діяльності принципу верховенства права та таких його складових, як правова передбачуваність та правова визначеність [188]. Насамперед йдеться про об'єкти цифрової економіки, їх правову природу, особливості регулювання.

На дотримання принципів правової передбачуваності та правової визначеності неодноразово наголошував в своїх рішеннях Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) [353; 352]. У рішенні в справі «The Sunday Times v. United Kingdom» № 6538/74 від 06.11.1980 р. ЄСПЛ вказав, що закон повинен бути досить доступним та слугувати відповідним орієнтиром, «достатнім у контексті, в якому застосовуються певні правові норми у відповідній справі; норма не може вважатися законом, якщо вона не сформульована з достатньою чіткістю, яка дає можливість громадянину регулювати свою поведінку» [351]. На національному рівні відповідну правову позицію висловив Конституційний Суд України, зазначивши у своєму рішенні № 2-р/2017 від 20.12.2017 р., що «принцип правової визначеності вимагає чіткості, зрозумілості й однозначності правових норм, зокрема, їх передбачуваності (прогнозованості) та стабільності» [333].

Відповідно до ст. 6 Закону України «Про захист персональних даних» мета обробки персональних даних має бути сформульована в законах, інших нормативно-правових актах, положеннях, установчих чи інших документах, які регулюють діяльність володільця персональних даних, та відповідати законодавству про захист персональних даних [276]. Обробка персональних даних здійснюється відкрито і прозоро із застосуванням засобів та у спосіб, що відповідають визначеним цілям такої обробки. На нашу думку, відповідний закон мету обробки персональних даних, яка б узгоджувалась з чинним законодавством України.

Науковцями вказується й на інші неузгодженості щодо використання відповідної термінології. Зокрема, О.М. Гончаренко, критикуючи один із законопроектів, наголошує, що вжиття терміну «цифрова форма» для визначення таких засадничих положень, як цифровий контент та цифрова послуга без пояснення його змісту може призвести до колізій у законодавстві України [54, с. 24]. При цьому, на наше переконання, чітким і зрозумілим є визначене у п. 95 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про платіжні послуги» поняття цифрового контенту, під яким розуміють товари чи послуги, що створюються і постачаються (надаються) виключно в електронному вигляді, споживаються з використанням технічних (цифрових, електронних) пристроїв та не передбачають використання або споживання фізичних товарів чи послуг» [296].

Натомість, більш точним вважаємо запропоноване О.М. Лобач та Н.Г. Кравченко визначення «платіжних послуг» як діяльності (самостійної або із залученням комерційних агентів) органів державної влади, органів місцевого самоврядування, банків (згідно з банківською ліцензією) та визначених законодавцем суб'єктів господарювання (на підставі включення до реєстру) із виконання та/або супроводження платіжних операцій з використанням сучасних платіжних інструментів на договірних засадах зі споживачем таких послуг за рахунок власних чи отриманих у кредит від надавача коштів із дотриманням вимог щодо їх відокремлення і збереження [176, с. 47].

Відзначимо й праці, в яких піднімається проблема захисту прав споживачів у більш вузьких сферах. Зокрема, постійно зростає потреба в захисті прав споживачів під час купівлі товарів через Інтернет [219, с. 189-190]. У недалекій перспективі платіжні послуги будуть надаватися штучним інтелектом (далі – ШІ), особливості статусу якого як електронного суб'єкта вже на сьогодні спонукають дослідників формувати конкретні проблеми, з ним пов'язані: визначення особи, відповідальної за шкоду, завдану ШІ; прогалини в нормативно-правовому регулюванні відносин у сфері використання цифрових технологій тощо [32, с. 185-189].

Розвиток найсучасніших технологій ШІ, що мають беззаперечний потенціал використання як у глобальному світовому розвитку, так і в комерційних цілях, бізнесі, становить наукову і прикладну проблему, що характеризується значною складністю та багатозначністю. З одного боку, впровадження ШІ сприятиме вирішенню актуальних економічних, соціальних та екологічних проблем в умовах цифрової трансформації економіки, а з іншого – несе за собою значну кількість невизначеності, дискусій та неоднозначних питань, які потребують вирішення вже сьогодні. Відповідно, глибокий міждисциплінарний характер даної проблеми, високий рівень її значимості в сучасних умовах та необхідність якнайшвидшого вирішення спільними зусиллями науковців різних галузей знань, підвищують рівень актуальності досліджень у зазначеній сфері [165].

Комерційні компанії також використовують ШІ для отримання економічних переваг на ринку, і наразі таке використання виходить поза законодавчі рамки будь-якої країни у світі.

На наш погляд, ШІ та продукт, створений із його залученням, може бути позиціонований як явище, що функціонує полідискурсійно, адже одночасно регулюється правовими, економічними та морально-етичними та іншими нормами. Розвиваючи точку зору щодо ШІ, його переваг та недоліків, вважаємо за доцільне більш детально проаналізувати зазначене явище в дискурсі права національної безпеки, тобто з позиції загроз ШІ економічній безпеці України, його впливу на реалізацію окремих прав та свобод людини і громадянина, а також аналізу ризиків, пов'язаних з цим впливом.

Людство наразі тільки починає усвідомлювати ризики пов'язані з впровадженням ШІ в світову економічну діяльність. ЄС, який є новатором у сфері законодавчого регулювання ринку ШІ, у майбутньому доведеться стикнутися з такими ризиками та знайти спосіб їх мінімізувати.

Слід зазначити, що активні дискусії щодо правового регулювання ШІ вже активно ведуться в Британії, Німеччині, Франції, Україні та інших провідних

демократичних країнах. Найбільше наблизилися до ухвалення цього законодавства у ЄС. Європейською комісією ще у 2021 році був запропонований відповідний Проект Закону [443], який Закон передбачає «горизонтальний» підхід, який запроваджуватиме правила ШІ для всіх секторів та галузей, встановлює правила та обмеження для різних рівнів ризику технологій ШІ. Закон спрямований на створення єдиної нормативно-правової бази щодо регулювання ШІ для всіх держав-членів ЄС, а Україна як кандидат на членство в ньому повинна буде імплементувати Закон після набуття ним чинності.

Враховуючи процес європейської інтеграції та дотримання у зв'язку з цим правових стандартів ЄС, Україною вже вжито певних заходів, спрямованих на правове регулювання розробки та використання технологій ШІ. Зокрема, 2 грудня 2020 р. Розпорядженням КМУ №1556-р було схвалено Концепцію розвитку ШІ в Україні [339], яка передбачає визначення основних напрямів та пріоритетних завдань розвитку технологій ШІ з метою забезпечення конкурентоспроможності національної економіки та захисту технологічних інформаційно-комунікаційних систем. Очікується, що технології ШІ сприятимуть трансформації економіки, ринку праці, державних інституцій та суспільства загалом, а їх застосування надасть можливість зменшити обсяги витрат і підвищити ефективність виробництва, якість товарів та послуг. Метою Концепції є визначення пріоритетних напрямів і основних завдань розвитку технологій ШІ для задоволення прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб, побудови конкурентоспроможної національної економіки, вдосконалення системи публічного управління. Серед пріоритетних сфер, в яких реалізуються завдання державної політики розвитку галузі ШІ, нормативно визначено економіку, а також такі суміжні з нею сфери, як оборона, кібербезпека, інформаційна безпека, публічне управління, правове регулювання та етика, правосуддя та ін. [339].

Також у 2021 році КМУ затвердив план заходів із реалізації Концепції розвитку ШІ в Україні на 2021–2024 роки, які передбачають запровадження

правового регулювання розробки та використання ШІ в нашій країні. Наразі Уряд розглядає різні варіанти впровадження правового регулювання ШІ в Україні. Натомість Міністерство цифрової політики України зробило вибір на користь bottom-up підходу, який має на меті «знайти баланс між інтересами бізнесу і забезпеченням належного рівня захисту громадян». На початковому етапі планується надати бізнесу інструменти, які сприятимуть підготовці до майбутнього регулювання, а серед громадян буде поширюватись обізнаність про технології ШІ [59]. З огляду на пріоритет національних інтересів, забезпечення прав та законних інтересів громадян, зокрема й у сфері забезпечення сталого економічного розвитку, зазначений підхід щодо правової регламентації ШІ в Україні вважаємо раціональним і таким, що відповідає основним цінностям демократичної держави.

Поступова імплементація Закону ЄС про ШІ передбачає неприйняття окремих його «суперечливих» положень та запозичення підходів інших держав щодо регулювання ШІ. Однак такий вибірковий підхід до стандартів «Artificial Intelligence Act», на слухну думку окремих фахівців, може викликати плутанину і труднощі під час виконання вимог законодавства ЄС. Адже теперішній варіант Закону ЄС про ШІ передбачає жорстку регламентованість та значні обмеження щодо певних технологій ШІ, тому існує ризик того, що «запозичені» положення будуть суперечити вимогам ЄС, створюючи проблеми не лише для українських регуляторів, а й для українських розробників, які намагатимуться вийти на ринок Євросоюзу [59].

Вартим уваги з позиції забезпечення економічної безпеки вважаємо аналіз діяльності ЄС та вітчизняних інституцій, спрямованих на унормування законодавства про ШІ. Закон про ШІ є флагманською законодавчою ініціативою, яка може сприяти розробці та застосуванню безпечного та надійного ШІ на єдиному ринку ЄС як приватними, так і державними суб'єктами. Основна ідея полягає в тому, щоб регулювати ШІ на основі його здатності завдавати шкоди суспільству, дотримуючись підходу, що базується на ризиках: чим вищий ризик,

тим суворіші правила. Будучи першою в світі законодавчою пропозицією щодо використання ШІ, може бути встановлено глобальний стандарт для регулювання ШІ в інших юрисдикціях.

Пропозиція Європейської Комісії, представлена у 2021 р., є ключовим елементом політики ЄС щодо сприяння розвитку та поширенню на єдиному ринку безпечного та законного ШІ, який поважає основні права. Пропозиція дотримується підходу, що ґрунтується на оцінці ризиків, і встановлює уніфіковану горизонтальну правову основу для ШІ, яка спрямована на забезпечення правової визначеності [443].

У грудні 2023 р. учасники переговорів Європейського парламенту досягли попередньої згоди щодо пропозиції щодо Закону про ШІ. Проект регламенту спрямований на те, щоб системи ШІ, розміщені на європейському ринку та використовувані в ЄС, були безпечними та поважали основні права та цінності ЄС. Ця знакова пропозиція також спрямована на стимулювання інвестицій та інновацій у сфері ШІ в Європі [103]. Порівняно з початковою пропозицією Комісії основні нові елементи попередньої угоди можна підсумувати таким чином: визначено правила щодо високовпливових моделей ШІ загального призначення, які можуть спричинити системний ризик у майбутньому; переглянуто систему управління з деякими правозастосовними повноваженнями на рівні ЄС; розширено перелік заборон з виключною можливістю використання дистанційної біометричної ідентифікації правоохоронними органами в громадських місцях за умови дотримання гарантій; визначено зобов'язання розробників систем ШІ з високим рівнем ризику проводити оцінку впливу на фундаментальні права перед введенням системи ШІ в експлуатацію [103].

Метою Регламенту ЄС про ШІ (Artificial Intelligence Act), початок застосування якого заплановано на 2025 рік, є сприяння впровадженню орієнтованого на людину та надійного ШІ та забезпечення високого рівня захисту здоров'я, безпеки, основоположних прав, демократії та верховенства права, а також доквілля від шкідливого впливу ШІ. Для цього документом

пропонується зокрема запровадити: правила для розміщення на ринку, введення в експлуатацію та використання систем ШІ; заборони певних практик у сфері ШІ; вимоги до систем ШІ з високим ступенем ризику та їх операторів; правила прозорості для систем, що забезпечують взаємодію з фізичними особами; правила моніторингу ринку, ринкового нагляду та управління тощо [399].

В Україні функціонує Комітет з вивчення питань ШІ, до складу якого ввійшли розробники, правники, дослідники та науковці, та який є учасником Комітету Ради Європи з питань ШІ. Його напрацюванням буде Конвенція – рамковий документ, що юридично зобов’язуватиме розробляти і застосувати ШІ на основі стандартів Ради Європи з прав людини, демократії та верховенства права, а результатом роботи – прийняття на національному рівні законодавства щодо врегулювання означеної сфери [399].

Враховуючи поліаспектність питань, які пов’язані з правовим регулюванням ШІ в Україні, до розробки відповідних нормативно-правових актів на національному та міжнародному рівні повинні бути долучені представники Міністерства цифрової трансформації, Офісу Омбудсмана та безпекознавства. З огляду на масштабність та значущість окресленої проблеми для України містить «раціональне зерно» й пропозиція щодо створення робочої групи при парламенті [399]. При цьому, імплементація законів Європейської комісії зі ШІ має враховувати думку українських виробників та здійснюватися із дотриманням національних інтересів, враховувати положення чинного законодавства України, вплив ШІ на права людини, визначати і забезпечувати правові та етичні аспекти захисту персональних даних.

У міру розширення можливостей ШІ зростають ризики його кримінального використання як в економічній сфері, так і в інших сферах життєдіяльності суспільства. До таких окремими дослідниками небезпідставно відносяться окремі способів використання ШІ для сприяння злочинності в економічній сфері, зокрема: порушення роботи систем, керованих ШІ; створення спеціалізованих фішингових повідомлень (цільовий фішинг); вилучення

грошових коштів особи шляхом видачі себе за близького родича під час відеодзвінка та ін. [417; 409].

Ще одним важливим «продуктом» цифрової економіки можна назвати смарт-контракт – програмний код, що забезпечує автономність та самоздійсненність умов договору, у разі настання заздалегідь визначених у ньому обставин. Правниками вносяться конструктивні пропозиції закріпити смарт-контракт як окрему форму письмової угоди у Цивільному кодексі України (далі – ЦК України) та визначити справедливий розподіл ризиків між сторонами або встановити заходи відповідальності щодо розробника такого програмного коду [215, с. 198]. Крім того, безпекове середовище у сфері цифрових технологій вимагає детальної правової регламентації таких явищ цифрової економіки, як технології хмарних обчислень та ШІ.

Як відомо, одне із центральних місць серед об'єктів цивільних прав посідають інформація і результати інтелектуальної творчої діяльності (ст. 177 ЦК України) [205]. Розвиток інформаційних технологій, автономних роботів, ШІ породжує виникнення нових об'єктів у сфері майнових та немайнових правовідносин.

Інформація є передусім нематеріальним благом, але її вплив на розвиток економічних відносин сьогодні безпрецедентний. Тому в Концепції оновлення Цивільного кодексу України від 2020 року вказується на додаткові сфери соціальної реальності, серед яких чільне місце посідає інформаційна сфера, оскільки в ній також складаються приватно-правові за своєю природою відносини, що регулюються цивільним законодавством [146]. Вважаємо, що оновлення ЦК України потребує врахування окремих загальних положень, які впливають на розвиток та захист особистих немайнових прав на персональну інформацію, зокрема, принципи регулювання, механізми захисту та гарантії, перелік спеціальних засобів захисту.

Слід зазначити, що Концепцією запропоновано низка перетворень на рівні всіх складових системи цивільного права, які з точки зору економічної безпеки

вважаємо суперечливими. Зокрема, вбачаємо доцільність назву глави 22 параграфу 2.1 подати у такій редакції «Особисті немайнові права фізичної та юридичної особи», наповнивши її положеннями відповідного змісту. При цьому поділяємо позицію розробників Концепції щодо закріплення в цій главі «цифрових прав» особи як різновиду особистих немайнових прав, що створюють можливість реалізації інтересів у сфері цифровізації.

Неоднозначно сприймається й позиція розробників, що спрямована на скасування Господарського кодексу України (далі – ГК України). Слушним з цього приводу вважаємо точку зору науковців, що оновлення ЦК України повинно бути гармонійним процесом, що передбачає одночасне внесення змін і доповнень до інших кодифікованих актів [152, с. 145-160], а посилення на застарілість певних норм та інститутів чинного ГК України мало б стати посилом до модернізації норм господарського законодавства та уніфікації норм оновлених господарського та цивільного кодексів в загальнодержавній програмі модернізації та кодифікації українського законодавства [11].

ГК України містить окремі положення (ст. ст. 73-78, 79 та ін.) щодо цифровізації економічних (господарських) відносин, які переважно стосуються використання відповідних цифрових ресурсів у господарських організацій державного та комунального секторів економіки, їх використання. Цифровізація суспільства логічно спричиняє необхідність подальшого унормування правовідносин у зазначеній сфері – процесів та наслідків цифровізації, безпекового середовища суб'єктів господарювання, тощо.

Отже, на противагу пропозицій щодо скасування ГК України в контексті більш конструктивним варіантом, що забезпечить вдосконалення, а не руйнування нинішньої системи вітчизняного законодавства, вважаємо модернізацію ГК України [145; 205, с. 106-111], зокрема включення до нього положень щодо змісту поняття цифрової економіки та основних засад її функціонування, напрямів та засобів державної економіко-правової політики щодо цифровізації. На наше переконання, внесення таких змін до зазначеного

кодексу в цілому матиме позитивний вплив на ефективне унормування окремих положень цифрової економіки та економічної безпеки в цій галузі.

Поділяємо точку зору О.О. Бакалінської, що бездумна зміна умов здійснення господарської діяльності або обмеження в її здійсненні, наявність обмежень чи необхідність проходження процедур перереєстрації учасників її здійснення може вважатися істотним обмеженням прав людини та позбавленням економічної свободи для українських суб'єктів господарювання, а також призвести до негативної оцінки рівня економічної свободи в нашій державі з боку іноземних контрагентів і, як наслідок, до скорочення інвестування та зупинення реалізації інвестиційних проектів [11]. Водночас варто визнати й те, що один акт, навіть досить ґрунтовний, не спроможний врегулювати весь спектр відносин цифровізації з огляду на їх виключну складність, динамізм, потребу в постійному моніторингу стану цих відносин та ступеня адекватності правового регулювання змінам, пов'язаним з використанням цифрових технологій, впливом / наслідками цифровізації для певних сфер / галузей [36, с. 143].

В контексті вирішення безпекових питань, що врегульовуються ГК України та відповідними нормативно-правовими актами у цій галузі, варто виокремити й деякі інші законодавчі ініціативи. Зокрема, підпунктом «а» п. 1 ст. 140 ч. 6 гл. 6 розділу IV Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони визначено, що сторони підтримують діалог з питань регулювання електронної торгівлі, що включає, *inter alia*, зокрема питання визнання сертифікатів електронних підписів, виданих населенню, та сприяння розвитку послуг транскордонної сертифікації [370]. В той же час нові виклики сьогодення, пов'язані зі збройною агресією росії проти України, вимагають спрощення доступу фізичних та юридичних осіб до електронних послуг, у тому числі транскордонних, забезпечення можливості використання електронних підписів та печаток суб'єктами господарювання у сфері господарської діяльності, та удосконалення нормативно-правового регулювання,

зокрема щодо визнання в Україні кваліфікованих електронних довірчих послуг (кваліфікованих надавачів довірчих послуг) іноземної держави.

Саме тому на розгляд Верховної Ради було подано Проект Закону України № 7309 щодо забезпечення прав суб'єктів господарювання у сфері електронних довірчих послуг, метою якого є забезпечення можливості використання електронних підписів та печаток суб'єктами господарювання у сфері господарської діяльності та вирішення проблем правового регулювання визнання іноземних електронних довірчих послуг в Україні до моменту укладення угоди між Україною та Європейським Союзом про взаємне визнання кваліфікованих електронних довірчих послуг [253]. Очевидно, що найближчим часом, до моменту укладення угоди між Україною та ЄС про взаємне визнання кваліфікованих електронних довірчих послуг, виникне потреба розв'язати проблеми правового регулювання цих питань в Україні.

Внаслідок війни, спровокованої російською агресією, частина суб'єктів господарювання, їх майна, виробничих потужностей, а також окремих елементів економічних ланцюгів, на жаль, були знищені або зазнали непоправної шкоди. У своїй сукупності ці фактори обумовлюють порушення стабільності господарського обороту, що актуалізує проблему як економічного, так і правового характеру, зокрема, здійснення процедури судових процедур до боржника, який знаходився на тимчасово окупованих територіях [118, с. 23].

З метою спрощення доступу до процедур банкрутств і підвищення ефективності їх застосування в умовах воєнного та післявоєнного стану та з метою уточнення низки процедурних питань і усунення неузгодженостей і недоліків, виявлених під час практичного застосування положень Кодексу України з процедур банкрутства Проект Закону України № 7442 від 07.06.2022 р. [257]. Проте розробниками Проекту упущено реальність виконання вимог ч. 6 ст. 34 Кодексу України з процедур банкрутства (далі – КУзПБ) у період дії правового режиму воєнного стану, якою визначено обов'язок боржника у місячний строк звернутися до господарського суду у випадку настання загрози

неплатоспроможності, а також покладення солідарної відповідальності на керівника боржника у разі порушення цих вимог.

З позиції правового забезпечення економічної безпеки потребує подальшого вирішення й питання щодо застосування у процедурі банкрутства положень Постанови Кабінету Міністрів України «Про забезпечення захисту національних інтересів за майбутніми позовами держави Україна у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації» № 187 від 03.03.2022 р. [263], якою уведено мораторій на виконання грошових та інших зобов'язань, кредиторами за якими є держава-агресор або особи, пов'язані з нею. Загалом позитивно оцінюючи зазначені законодавчі ініціативи, варто вказати на відсутність пропозицій щодо внесення відповідних змін до профільного закону – КУзПБ, що може спровокувати збільшення кількості оскаржень судових актів. Викладене вказує на необхідність врахування пріоритету забезпечення національних інтересів при розгляді справ про банкрутство та внесення відповідних змін у КУзПБ з метою узгодженості положень цих актів.

Окремі розглянуті нами в цій частині дослідження нормативно-правові акти та проекти до них хоча й є фрагментарними, оскільки стосуються правовідносин, пов'язаних виключно з регулюванням правовідносин у сфері економічної безпеки в умовах цифровізації, проте вони демонструють спорадичну відсутність системної позиції законодавця в тій чи іншій галузі права. Водночас, як слушно підкреслює О.С. Орлова, ігнорувати динаміку цифрових процесів не можна, оскільки це може спричинити порушення прав та інтересів численних учасників цифрового ринку, що формується [215, с. 200].

З метою забезпечення стабільності економічної могутності держави, її фінансової та інвестиційної безпеки, поширення наукових розробок та інновацій, сталого розвитку країни та безперервних інтеграційних процесів особлива увага має бути приділена формуванню та реалізації стратегії національної економічної безпеки.

Зокрема, у світлі неоіндустріальних тенденцій розвитку світового

господарства Стратегія Стратегію економічної безпеки України має містити таке положення: «Для забезпечення національної економічної безпеки Україна основні зусилля зосереджує на розвитку науки, технологій та освіти з метою здійснення політики реіндустріалізації на новій технологічній основі (неоіндустріалізації), удосконаленні національних інвестиційних та фінансових інститутів з метою досягнення необхідного рівня безпеки в технологічній, оборонній та міжнародній сферах».

Отже, правильне та стабільне функціонування цифрової економіки потребує створення адекватної сучасним умовам правової бази та систематизації наявних нормативно-правових актів, які регулюють основні інститути економіки. Доводиться констатувати, що забезпечення економічної безпеки України в умовах цифровізації суспільних відносин засобами цивільного, корпоративного, господарського та інших галузей права наразі знаходиться на початковому етапі. Її типовими рисами часто є колізії та прогалини, правова невизначеність, відсутність чіткого формулювання окремих положень закону, наслідком чого може стати неправильне застосування окремих норм, зловживання ними.

Висновки до розділу 2

Нормативно-правове забезпечення економічної безпеки, визначення порядку діяльності та захисту суб'єктів господарювання та окремих осіб в Україні здійснюється системою первинних та вторинних нормативно-правових актів, а також з допомогою адміністративно-організаційних та економічних механізмів, спрямованих на забезпечення гарантій прав громадян та інших суб'єктів легітимної господарської та іншої економічної діяльності.

Недоліки нормативно-правового забезпечення економічної безпеки призводять до низької ефективності державних заходів у досліджуваній сфері та, відповідно, неможливості досягнення її високого рівня, що вказує на

необхідність модифікації підходів до формування нормативно-правової бази у цьому сегменті державної політики, внесення змін до чинного законодавства.

Становлення «цифрової реальності» та імплементації Україною законодавства, що унормовує відносини у сфері економічної безпеки, супроводжується технічними й інституційними складнощами. За таких умов саме юридичні та регуляторні норми Європейського Союзу мають слугувати основним напрямком для національного законодавства. Відповідні положення законодавства, які регулюють правовідносини держави, її громадян та суб'єктів господарювання, мають відповідати європейським стандартам у сфері цифровізації.

Активне впровадження технології хмарних обчислень та штучного інтелекту в усі сфери суспільного життя потребує державного моніторингу, врахування ймовірних ризиків та загроз, що й слугуватиме фундаментом для правотворчої діяльності України з метою стійкого розвитку її економічної безпеки. Водночас, напрями вдосконалення мультикомплексного безпекового законодавства (цивільного, корпоративного, господарського та інших галузей права), його недоліки та переваги повинна визначати не лише юридична, а й економічна практика.

Ефективність та стабільність функціонування цифрової економіки потребує створення адекватної сучасним умовам правової бази та систематизації наявних нормативно-правових актів, які регулюють основні інститути економіки. Доцільним є доповнення повоєнної Стратегії економічної безпеки України положенням щодо пріоритетності удосконалення національних інвестиційних та фінансових інститутів з метою досягнення необхідного рівня безпеки в технологічній, оборонній та міжнародній сферах. У Цивільному кодексі України слід передбачити загальні положення, які впливають на розвиток та захист особистих немайнових прав на персональну інформацію. До Господарського кодексу України слід включити норми, які визначатимуть зміст поняття цифрової економіки, основних засад її функціонування, напрямів та

засобів цифровізації. У Кодексі України з питань банкрутства необхідно визначити заборону виконання грошових та інших зобов'язань, кредиторами за якими є рф або особи, пов'язані з державою-агресором.

Розділ 3

СУБ'ЄКТИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ

3.1. Загальна характеристика суб'єктів забезпечення економічної безпеки в Україні

Удосконалення системи забезпечення економічної безпеки можливе лише при побудові й закріпленні оптимальної структури її суб'єктів, чіткого розподілу їх функцій та повноважень. Саме державні інститути є активними рушійними чинниками забезпечення національної, а отже й економічної безпеки, через діяльність яких вона набуває свого змістовного значення [22, с. 38], а їх система є важливим елементом механізму забезпечення економічних інтересів держави, оскільки саме відповідні суб'єкти своїми діями реалізують завдання та функції, обумовлені необхідністю їх досягнення.

Рівень досягнення національних цілей та інтересів залежить і від ефективності діяльності суб'єктів забезпечення економічної безпеки, рішення яких впливають на результативність адміністративного-правового регулювання, забезпечують охорону та захист об'єктів економічної безпеки. На сьогодні факторами низької якості забезпечення економічної безпеки України є неоднозначність щодо структури, завдань і цілей суб'єктів забезпечення безпеки, відсутність чіткого розподілу функцій, а подекуди їх дублювання, а також налагодженої взаємодії.

Слід зауважити, що такий стратегічно важливий нормативно-правовий акт, як Стратегія економічної безпеки України на період до 2025 року, затверджена Указом Президента України 11.08.2021 р. № 347/2021, регламентує окремі фундаментальні засади, спрямовані на подолання економічної кризи, накопичення фінансових ресурсів держави, підвищення рівня життя населення,

визначають заходи, спрямовані на попередження будь-якого втручання в національну економіку держави-агресора, підвищення юридичного захисту інтересів держави тощо. Основними завданнями у сфері забезпечення економічної безпеки визначено: забезпечення стійкості від зовнішніх і внутрішніх викликів та загроз національним економічним інтересам держави та інтересам її громадян; збереження та розвиток економічної потужності країни з урахуванням Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року, затверджених Указом Президента України № 722 від 30 вересня 2019 р., та позицій людиноцентризму; гарантування національної економічної незалежності та здатності до захисту національних економічних інтересів, зокрема у високотехнологічній сфері [305].

Хоча вказаний нормативно-правовий документ і не визначає перелік суб'єктів реалізації державної політики в напрямі забезпечення економічної безпеки, проте аналіз стратегії державної політики у зазначеній сфері та планів заходів її реалізації та інших нормативно-правових документів дають можливість здійснити систематизацію суб'єктів, до компетенції яких відноситься вказана діяльність.

Закон України «Про національну безпеку України» теж не визначає систему суб'єктів забезпечення економічної безпеки, як власне й суб'єктів національної безпеки», використовуючи при цьому термін «сектор безпеки і оборони» [286]. Проте, у переліку його суб'єктного складу відсутні Президент України та Верховна Рада України, хоча й окреслюються їх окремі повноваження, що відносяться до сфери економічної безпеки держави. З огляду на це, окремими науковцями вносяться обґрунтовані пропозиції щодо включення до переліку сектора безпеки і оборони його керівництва та внесення відповідних змін до ч. 1 ст. 12 профільного закону [207, с. 34]. Водночас поділяємо точку Є.В. Кобка, що суб'єкти забезпечення національної безпеки є поняттям ширшим за складом та включає до свого змісту суб'єктів, які віднесені законодавством до сектору безпеки та оборони [130, с. 137].

Віднесення до структури економічної безпеки таких видів безпеки, як виробнича, демографічна, екологічна, енергетична, зовнішньоекономічна інвестиційна, продовольча, фінансова та ін. [153, с. 118-119], свідчить про розгалужену систему суб'єктів реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави, її складну побудову.

Вважаємо, що за відсутності легальної основи забезпечення економічної безпеки держави, з'ясування складових системи економічної безпеки вимагає насамперед посилення на теоретичну основу тлумачення діяльності компетентних суб'єктів у відповідних сферах функціонування.

До суб'єктів економічної безпеки України Х.О. Мандзіновська відносить: державні та місцеві органи виконавчої і законодавчої влади; міністерства, відомства, комерційні і некомерційні організації, громадські організації, окремі громадяни тощо [186, с. 161]. На думку Н.М. Попадинець, суб'єктами економічної безпеки України є функціональні і галузеві міністерства та інші органи державної влади, податкові й митні служби, банки, біржі, фонди і страхові компанії, а також виробники, продавці продукції і вітчизняні споживачі [237, с. 22]. Така позиція викликає сумніви, оскільки діяльність бірж, фондів, страхових компаній, виробників, продавців продукції та вітчизняних споживачів хоча й впливає на рівень економічної безпеки, проте не пов'язана з її формуванням та реалізацією.

Важко переоцінити роль вищих органів державної влади у визначенні та впровадженні державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави, а саме: парламенту – єдиного органу законодавчої влади; глави держави, котрий приймає ключові державні рішення, зокрема щодо розвитку економічного сектору; уряду – вищого органу виконавчої влади. В сукупності зазначені органи та суб'єкти забезпечують втілення державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави на загальнодержавному рівні, при цьому ефективність такої діяльності значною мірою залежить від її реалізації в межах окремих територій (областей, міст, сіл, селищ тощо). Варто підтримати

Д.О. Кошикова, що кожна адміністративно-територіальна одиниця відрізняється власними особливостями, економічними потужностями, ресурсами та потребами. В той час, коли відмінним може бути характер загроз економічної безпеки в залежності від географічних, соціальних і культурних особливостей [153, с. 126].

З огляду на те, що теорія національної безпеки відносить до суб'єктів забезпечення національної безпеки всі державні та суспільні інституції, які є учасниками відповідного процесу, а саме: апарат держави як систему державних органів, органи місцевого самоврядування, громадян та їх об'єднання [362, с. 22], а економічна безпека є складовою національної безпеки, з'ясуємо доцільність / недоцільність віднесення до системи забезпечення економічної безпеки суб'єктів, представників «сектору безпеки і оборони».

Насамперед зазначимо, що суб'єкти забезпечення національної безпеки України – це система взаємодоповнюючих і взаємопов'язаних органів державної влади та місцевого самоврядування, а також громадських об'єднань, цілеспрямована діяльність яких в єдиному напрямку орієнтована й сприяє ефективному, своєчасному і адекватному викликам сучасності забезпеченню національної безпеки, чого неможливо досягти при одноосібній діяльності окремо взятих уповноважених державою органів чи представників недержавного сектору [386, с. 31].

Відповідно до приписів Закону України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 р. № 2469-VIII сектор безпеки є бінарним та іменуються як «сектор безпеки і оборони» [286, с. 107], структуру якого можна уявити як складну, багатофункціональну та багаторівневу систему диференційного поєднання органів державного і військового управління, діяльність яких забезпечує захист національних інтересів і безпеки держави [340; 342].

На думку В.К. Горовенко та В.П. Тютюнник, сектор безпеки і оборони є однією з підсистем системи підтримання національної безпеки України, суб'єкти якого здійснюють захист її національних інтересів від зовнішніх і внутрішніх

загроз шляхом застосування зброї, здійснення спеціальних заходів або правового примусу в межах наданих їм повноважень [58, с. 23].

Положення Закону України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 р. № 2469-VIII містять Розділ IV, який визначає склад сектору безпеки і оборони та правовий статус основних органів, що входять до його складу, а також управління та координація у сфері національної безпеки [286]. Відповідно до ч. 2 ст. 12 зазначеного Закону, до складу сектору безпеки і оборони входять: Міністерство оборони України, Збройні Сили України, Державна спеціальна служба транспорту, Міністерство внутрішніх справ України, Національна гвардія України, Національна поліція України, Державна прикордонна служба України, Державна міграційна служба України, Державна служба України з надзвичайних ситуацій, Служба безпеки України, Управління державної охорони України, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, Апарат Ради національної безпеки і оборони України, розвідувальні органи України, центральний орган виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізують державну військово-промислову політику [286]. Такі спеціальні суб'єкти об'єднані в певну систему, що здатна виконувати відповідні функції у сфері безпеки і оборони України [357, с. 77].

Також в Законі зазначається, що у сферах національної безпеки і оборони: керівні та деякі контрольні повноваження виконують – Президент України, координаційні повноваження – Рада національної безпеки і оборони України; окремі організаційні, контролюючі, погоджувальні, узгоджувальні та планувальні повноваження – Кабінет Міністрів України; окремі контрольні повноваження – Верховна Рада України та від імені Верховної Ради України – Рахункова палата. Інші державні органи та органи місцевого самоврядування здійснюють свої функції із забезпечення національної безпеки у взаємодії з органами, які входять до складу сектору безпеки і оборони [286].

На нашу думку, суб'єктів, які на законодавчому рівні визначені як сили безпеки та оборони, варто відносити до суб'єктів національної безпеки, адже

реалізація саме їхньої компетенції лежить в основі безпосереднього реагування наявними силами й засобами на виклики та загрози національним інтересам. Проте не всі з них реалізують функцію забезпечення безпеки держави в економічній сфері. Навряд до суб'єктів забезпечення економічної безпеки можна відносити такі органи галузевої та міжгалузевої компетенції, як Державна спеціальна служба транспорту, Державна міграційна служба України, Державна служба України з надзвичайних ситуацій, Управління державної охорони України.

З цього приводу поділяємо точку зору В.І. Мельника, що забезпечення економічної безпеки, як важливої складової безпеки національної, покладається на цілу низку державних органів, що спеціалізуються на діяльності у різних сферах забезпечення національної безпеки. До них відносяться як спеціалізовані органи, основним завданням яких є боротьба з певними загрозами національної безпеки, так і ті, що мають широкі повноваження, частина яких належить до питань національної (у тому числі й економічної) безпеки [191, с. 24].

Визначаючи систему суб'єктів забезпечення економічної безпеки, до уваги слід брати їх функції та повноваження. Беручи за основу наукове бачення функцій суб'єктів забезпечення національної безпеки [143, с. 8; 162, с. 76], загальними функціями суб'єктів забезпечення економічної безпеки слід визначити: стратегічне прогнозування і планування у зазначеній сфері; виявлення, відстеження динаміки та визначення граничних значень загроз економічній безпеці; розробку і реалізацію комплексу заходів із запобігання, нейтралізації загроз та відновлення нормального функціонування об'єктів економіки; підтримку високого стану надійності функціонування економічної системи, забезпечення оперативного переходу в режим функціонування в кризовій ситуації, розвитку системи забезпечення економічної безпеки; участь у реалізації державної економічної політики на локальному, регіональному та глобальному рівнях.

На підставі вищенаведеного можна охарактеризувати систему суб'єктів

забезпечення економічної безпеки держави як цілісне утворення, якому притаманні такі ознаки: спільна, хоча й не єдина мета; наявність суб'єктів як елементів системи; наявність незалежного елемента (інституцій громадянського суспільства); правова регламентація функціонування кожного елемента системи та їх взаємодії між собою. Забезпечення економічної безпеки має конкретну направленість – досягнення стану захищеності національних інтересів України в економічній сфері, тому логічно, що така діяльність представлена реалізацією законодавчо визначених повноважень різних за правовим статусом суб'єктів.

Отже, до системи суб'єктів загального забезпечення економічної безпеки слід віднести вищі органи державної влади – Президента України, Верховну Раду України, Кабінет Міністрів України та РНБО. Суб'єктами спеціального, галузевого забезпечення економічної безпеки є Міністерство економіки України, Міністерство фінансів України, Міністерство внутрішніх справ України, НБУ, БЕБУ, Служба безпеки України, інші міністерства, відомства та установи, основні повноваження яких прямо чи опосередковано стосуються забезпечення національної безпеки України. У взаємодії з іншими суб'єктами державно-владних повноважень свою компетенцію у сфері забезпечення національної безпеки реалізують й органи виконавчої влади. На нашу думку, включає зазначена система й окремих громадян та їх об'єднання, які добровільно долучаються до заходів щодо забезпечення економічної безпеки. Адже захист національних інтересів, зокрема й в економічній сфері – це справа всього українського народу та держави загалом.

При цьому зазначимо, що такий підхід до визначення системи суб'єктів забезпечення економічної безпеки є доволі умовним та не виключає розширення окресленого кола суб'єктів. Про це, зокрема, свідчить реакція держави на відповідні зовнішні загрози національній безпеці, наслідком чого стало доповнення органів державної влади новоствореними суб'єктами публічної адміністрації з виключними повноваженнями на певній території – військовими адміністраціями [274; 290; 297]. Водночас очевидним є те, що поточні й

перспективні проблеми у сфері забезпечення економічної безпеки можуть бути вирішені лише за умови ефективної діяльності уповноважених суб'єктів у рамках єдиної нормативно закріпленої системи. Це, своєю чергою, передбачає необхідність вироблення відповідного механізму координації діяльності суб'єктів забезпечення економічної безпеки та ефективного виконання ними в межах компетенції взаємозалежних завдань.

Відштовхуючись від проведеного нами поділу, здійснимо загальну характеристику суб'єктів забезпечення економічної безпеки в Україні.

Президент України займає найвищий ступінь у структурі системи забезпечення національної безпеки, здійснюючи передусім загальне управління нею та узгоджуючи діяльність органів законодавчої, виконавчої і судової влади. На нього, як на гаранта Конституції, покладається обов'язок забезпечувати незалежність держави та її національну безпеку (п. 1 ч. 1 ст. 106 Конституції України), складовою якої є економічна безпека [286]. У ст. 13 Закону України «Про національну безпеку України» закріплено, що Президент України здійснює керівництво у сферах національної безпеки і оборони [286], він є главою РНБО України, безпосереднім завданням якої є забезпечення економічної безпеки та підтримання її стабільного стану на рівні достатньому для функціонування всіх соціальних сфер.

Глава держави визначає реальні й потенційні загрози та небезпеки, на підставі чого вживає необхідні заходи із забезпечення національної безпеки й видає відповідні нормативно-правові акти з питань забезпечення національної безпеки. Він підписує прийняті Верховною Радою України законодавчі акти та має право вето щодо них, в межах своїх повноважень представляє національні інтереси та укладає від імені держави міжнародні договори, зміст яких має вплив на стан економічної безпеки. Більше того, Президент може оголосити своїм указом про введення воєнного чи надзвичайного стану в Україні або окремих її місцевостях, який потім затверджується Верховною Радою України [142; 174].

До повноважень Президента України, які прямо чи опосередковано мають вплив на безпеку в економічній сфері, слід віднести: призначення та звільнення з посад голів державних адміністрацій; зупинення дії актів Кабінету Міністрів України з мотивів невідповідності цій Конституції з одночасним зверненням до Конституційного Суду України щодо їх конституційності; призначення та звільнення з посад половини складу Ради Національного банку України. Наявність зазначених повноважень та функцій підтверджує вплив Президента України на формування правових і організаційних засад реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави, визначаючи її загальний курс.

Кабінет Міністрів України є вищим органом у системі органів виконавчої влади (ст. 113 Конституції України), він спрямовує й координує роботу міністерств та інших органів виконавчої влади (п. 9 ч. 1 ст. 116 Конституції України) [286], яку на місцевому рівні здійснюють місцеві державні адміністрації, що підзвітні й підконтрольні органам виконавчої влади вищого рівня, зокрема Кабінету Міністрів України (ст. 118 Конституції України) [286].

Уряд слід віднести до основних суб'єктів реалізації державної політики, зокрема в сфері забезпечення економічної безпеки та у інших суміжних сферах. Його діяльність спрямована на забезпечення економічної незалежності, стабільності та безпеки держави, шляхом: реалізації заходів і програм в межах сфери економічної безпеки; впровадження механізмів забезпечення безпеки економіки країни; організації та координації діяльності інших центральних органів виконавчої влади у визначених напрямках [89, с. 22].

Зокрема, реалізуючи державну політику в сфері забезпечення економічної безпеки держави, Кабінет Міністрів України: розробляє і здійснює загальнодержавні програми економічного, науково-технічного, соціального і культурного розвитку України; забезпечує рівні умови розвитку всіх форм власності; здійснює управління об'єктами державної власності відповідно до закону; розробляє проект закону про Державний бюджет України і забезпечує

виконання затвердженого Верховною Радою України Державного бюджету України, подає Верховній Раді України звіт про його виконання [280]. У ч. 1 ст. 20 Закону України «Про Кабінет Міністрів України» визначено конкретні заходи у цьому напрямку, зокрема: сприяння розвитку підприємництва; «здійснення державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності; захист та підтримка національного товаровиробника; захист прав споживачів та підвищення якості їх життя; організація державного страхування» [280]. Він також утворює, реорганізовує, ліквідує та координує роботу міністерств, зокрема Мінекономіки, відповідно до курсу, визначеного Главою держави.

З аналізу положень Закону України «Про національну безпеку України» вбачається, що Кабінетом Міністрів України реалізуються й інші повноваження, пов'язані з реалізацією державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки. Зокрема, він спрямовує і координує діяльність низки суб'єктів сектору безпеки і оборони через Міністра внутрішніх справ України (ч. 3 ст. 18), здійснює керівництво Державною службою спеціального зв'язку та захисту інформації (ч. 2 ст. 22), визначає порядок проведення, організовує, контролює та попередньо схвалює результати проведення оборонних оглядів (ч. 3 ст. 27), бере участь в ухваленні документів стратегічного оборонного планування (ст. ст. 28–30 Закону) [286], здійснює визначені законодавством повноваження щодо державного оборонного замовлення та його фінансування.

Науковцями влучно наголошується на ключовій ролі уряду у забезпеченні економічної самостійності держави, такого стану економічного сектору, який спроможний виробляти необхідні блага (товари) в достатній кількості для того, щоб забезпечити задоволення мінімальних потреб громадян. Адже за умов настання чи імовірності настання конкретної загрози, що впливає на світовий і національний ринки, виробництво, промисловість, господарська діяльність не може здійснюватись на достатньому рівні [153, с. 124].

В умовах воєнного стану діяльність Кабінету Міністрів України має певні особливості, які хоча й стосуються насамперед питань оборони, забезпечення

української армії та гуманітарних питань [297], не варто заперечувати їх економічне спрямування. Зазначений аспект простежується й у розпорядженні Кабінету Міністрів України «Питання запровадження та забезпечення здійснення заходів правового режиму воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 р. № 181-р, яким затверджено план заходів для забезпечення регулювання режиму воєнного стану, забезпечивши належну взаємодію та координацію органів державної влади з військовим командуванням [228].

Також з метою розпочати процес підрахунку завданих збитків, Урядом затверджено процедуру подання інформації про пошкоджену та знищену нерухомість. Зокрема, відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про збір, обробку та облік інформації про пошкоджене та знищене нерухоме майно внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації» № 380 від 26.03.2022 р. на Міністерство цифрової трансформації покладено: збір та зберігання інформаційних повідомлень про пошкоджене та знищене нерухоме майно внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією російської федерації, програмними засобами Єдиного державного вебпорталу електронних послуг, зокрема з використанням мобільного додатка Порталу Дія [278].

Кабінет Міністрів України, будучи залученим до процесів європейської інтеграції, відновлює робочі органи Кабінету Міністрів України за основними сферами адаптації законодавства. Зокрема, з метою забезпечення ефективного діалогу між Урядом, бізнесом та експертним середовищем створена Рада з міжнародної торгівлі, завданням якої є вирішення міждисциплінарних питань торгівельної політики, направлених на адаптацію регуляторних норм до відповідних стандартів Європейського Союзу.

Аналіз повноважень Верховної Ради України, визначених у ст. 85 Конституції України, спонукає до висновку про те, що окремі з них прямо чи

опосередковано стосуються реалізації державної політики в сфері забезпечення економічної безпеки держави.

Пріоритетною функцією Верховної Ради України вважається законодавча, що являє собою передбачений Конституцією України напрям діяльності, який полягає в прийнятті законів, внесенні до них змін, визнанні їх такими, що втратили юридичну силу (скасуванні), або в призупиненні їх дії [141]. До таких слід віднести й різноманітні законодавчі акти, що регулюють економічну сферу. Виключно законами України Верховною Радою визначаються: Державний бюджет України і його бюджетна система; засади створення і функціонування фінансового, грошового, інвестиційного та ринків; система оподаткування, податки і збори; статус національної та іноземних валют на території України; порядок випуску та обігу державних цінних паперів; порядок утворення і погашення державного внутрішнього і зовнішнього боргу.

Також Парламент схвалює Програми діяльності КМ України [298], затверджує державні програми економічного розвитку, приймає остаточне рішення та призначає на посади міністрів і голів Антимонопольного комітету України та Національного банку України, здійснює контроль за роботою міністерств, приймає рішення про одержання державою позапланових фінансових позик [142]. Відповідно до постанови Верховної Ради України «Про перелік, кількісний склад і предмети відання комітетів Верховної Ради України дев'ятого скликання» від 29.08.2019 р. № 19-ІХ, у складі парламенту України діють на постійній основі відповідні комітети, повноваження яких можна пов'язати з реалізацією політики в сфері забезпечення економічної безпеки держави, зокрема: Комітет з питань економічного розвитку; Комітет з питань бюджету; Комітет з питань податкової та митної політики; Комітет з питань фінансової політики і банківської діяльності; Комітет з питань промислової політики та підприємництва [295].

В даному випадку йдеться про здійснення установчих, контрольних, координаційних та міжнародних функцій, передбачених Конституцією України.

Зокрема, на виконання вимог Постанови Верховної Ради України № 2483-IX від 29 липня 2022 року «Про деякі заходи щодо виконання зобов'язань України у сфері європейської інтеграції» у Комітеті з питань економічного розвитку опрацьовуються законопроекти, верифіковані Урядом як такі, що спрямовані на адаптацію законодавства до *acquis* Європейського Союзу та ведеться робота щодо забезпечення надання інформації стосовно відповідності праву Європейського Союзу (*acquis* ЄС), міжнародно-правовим зобов'язанням України у сфері європейської інтеграції положень. У складі зазначеного комітету функціонують підкомітет з питань промислової політики, підкомітет з питань взаємодії держави і бізнесу та інвестицій, а також підкомітет з питань взаємодії з правоохоронними органами з економічних питань, до предмету відання якого віднесено питання захисту національного бізнесу від зловживань правоохоронних органів та від втручання правоохоронних органів у процес приватизації державного майна [108].

У контексті досліджуваної проблеми слід вказати на невирішеність правової проблеми правомочності наділення комітетів Верховної Ради України контрольними повноваженнями. З цього приводу А.І. Нижник вказує на відсутність повноважень комітетів безпосередньо у приписах Конституції України, та одночасну практику Конституційного Суду України щодо не наділення комітетів самостійними повноваженнями, «вони можуть лише сприяти Верховній Раді у здійсненні повноважень контрольного характеру, виконуючи дії допоміжного характеру» [209, с. 137–138, 140–141].

Таким чином, Верховна Рада України забезпечує правову основу реалізації державної політики в сфері забезпечення економічної безпеки, визначає її курс і пріоритетні напрями. Вона є органом забезпечення економічної безпеки міжгалузевого характеру, оскільки формує законодавчу базу, що поширюється на всіх суб'єктів, що підпадають під дію відповідного закону.

У системі гарантій прав і свобод людини у сучасних демократичних державах важливе місце займає інститут парламентського уповноваженого у

правах людини (омбудсмана) [183, с. 12]. У своїй Рекомендації № 1615 (2003) щодо інституції Омбудсмана Парламентська асамблея Ради Європи окремо акцентувала на важливості інституції омбудсмана у національних системах захисту прав людини та забезпечення верховенства права, а також її ролі в забезпеченні належної поведінки органів публічної влади. Омбудсмани мають відігравати корисну роль на всіх рівнях державного управління та мають звітувати про свою діяльність політичним органам, яким вони підзвітні [442].

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини здійснює повноваження, реалізуючи функцію парламентського контролю (ст. 101 Конституції України) [142]. Зі змісту ч. 2 ст. 4 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» від 23.12.1997 р. № 776/97-ВР вбачається, що діяльність Уповноваженого доповнює наявні засоби захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина, не відмінняє і не підмінняє їх [321].

Парламентський омбудсмен є ключовим, але не єдиним суб'єктом, наділеним державою повноваженнями щодо захисту прав і свобод особи. Адже, до прикладу, ч. 1 ст. 55 Конституції України визначає, що права і свободи людини і громадянина захищаються судом [142]. Інститут омбудсмана слід вважати додатковим (субсидіарним) засобом захисту прав і свобод людини в Україні щодо інших правозахисних механізмів, заповнюючи прогалини і компенсуючи недоліки судових засобів захисту прав людини та відомчого контролю за адміністративними органами [141, с. 213]. При цьому, з огляду на скасування так званого «загального нагляду» органів прокуратури, в умовах сьогодення підвищення ролі інститутів омбудсменів є особливо важливим й у реалізації функції забезпечення економічної безпеки.

У правовій науці напрацьовано достатньо пропозицій щодо підвищення ефективності діяльності омбудсмана, його організаційно-правового забезпечення, удосконалення обсягу повноважень та особливостей їх здійснення. Зокрема, серед науковців наводяться аргументи щодо удосконалення його

статусу, доцільності запровадження представників Уповноваженого, місцевих і спеціалізованих омбудсменів [183, с. 15]. Варто погодитись, що створення посад певних спеціалізованих омбудсменів спроможне підвищити продуктивність співпраці омбудсменів з громадськими організаціями, стати ефективним варіантом інституційного посилення правового захисту конкретних соціальних груп суспільства.

Центральні органи виконавчої влади (міністерства, державні служби, агенції, інспекції, центральні органи виконавчої влади із спеціальним статусом [325]) безпосередньо підпорядковані Кабінету Міністрів України, але їх діяльність спрямовується через відповідні міністерства, до складу яких вони входять. Хоча для більшості центральних органів виконавчої влади реалізація заходів у сфері економіки та забезпечення її безпеки не є основним завданням, проте беззаперечним є те, що їх діяльність впливає на стан національної економіки та рівень її безпеки. Зокрема, діяльність Мінекономіки чи Мінфіну систематично здійснюється в межах економічної сфери та грошово-кредитної політики як її частини; Мінекономіки реалізує державну політику у виробничій, інвестиційній, продовольчій і сировинно-ресурсній сфері; Міненерго – в енергетичній; Міндовкілля – в сфері охорони навколишнього природного середовища; МЗС України – у зовнішньоекономічній; МОН України – в науково-технологічній; Мінсоцполітики – у соціальній і демографічній [153, с. 152-153]. Такі повноваження Міністерства здійснюють безпосередньо та через утворені в установленому порядку територіальні органи, заклади і установи.

З аналізу Постанови Кабінету Міністрів України від 11.09.2019 р. № 838 «Питання Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства» [229] вбачається, що основними завданнями Мінекономіки як структурного елементу його компетенції у сфері забезпечення економічної безпеки держави є: забезпечення формування та реалізація державної політики економічного і соціального розвитку, державної цінової політики, політики у сфері розвитку підприємництва та у сфері публічних закупівель, єдиної

зовнішньоекономічної політики, політики інтеграції національної економіки у світову економіку; забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері державного експортного контролю, державного матеріального резерву; забезпечення формування державної політики з контролю за цінами; реалізація державної політики у сфері організації та контролю за виготовленням цінних паперів, документів суворої звітності та ін.

Повноваження Міністерства фінансів, зокрема щодо забезпечення економічної безпеки держави, визначені в п. 4 Положення про Міністерство фінансів України, затвердженого постановою Кабінетом Міністрів України від 20.08.2014 р. № 375 [270]. Мінфін реалізує державну грошову політику, без якої неможливо уявити функціонування економічного сектору, зокрема існування його безпекового аспекту. Готівкові кошти – це постійний супровідник майже всіх економічних відносин, а тому його діяльність є стратегічно важливою та достатньо специфічною. До його основних завдань у зазначеній сфері можемо віднести: забезпечення формування та реалізація державної фінансової, бюджетної та боргової політики, державної політики у сфері міжбюджетних відносин та місцевих бюджетів; нормативно-правове регулювання у фінансовій, бюджетній, податковій, митній сферах; здійснення на підставі результатів аналізу персональних даних та інформації, що містить банківську таємницю, верифікації та моніторингу достовірності інформації, поданої фізичними особами для нарахування пенсій, допомог, пільг, субсидій, соціальний стипендій, інших виплат, які здійснюються за рахунок коштів державного, місцевих бюджетів, фондів загальнообов'язкового державного соціального і пенсійного страхування та ін. [270].

Статус Ради національної безпеки і оборони України як профільного консультативного органу з питань національної безпеки і оборони при Президентові України визначено в ч. 1 ст. 107 Конституції України. Рада національної безпеки і оборони України займає вагоме місце в системі забезпечення органів виконавчої влади, проте сьогодні є спеціальним органом,

який координує та контролює діяльність в органах виконавчої влади [133, с. 85; 200, с. 64]. До її основних функцій у сфері забезпечення національної безпеки суб'єктами сектору безпеки і оборони науковці відносять: нормотворчу (розробка проектів нормативно-правових актів, які стосуються питань забезпечення національної безпеки); взаємодії та координації суб'єктів сектору безпеки і оборони з іншими державними та недержавними інституціями; контроль (моніторинг виконання завдань); інформаційно-аналітичну (збір та обробка інформації щодо стану виконання завдань) [236, с. 210].

Так чи інакше діяльність РНБО України фактично зводиться до вирішення низки організаційних і управлінських (у частині прийняття рішень) питань, пов'язаних із забезпеченням національної безпеки та заходів, визначених у Конституції України, Законі України «Про Раду національної безпеки і оборони України», Стратегії національної безпеки України [304] та Воєнній доктрині України [303]. В економічній сфері РНБО України наділена повноваженнями приймати рішення, які подає у формі пропозицій Президенту України про: забезпечення економічної безпеки та організації оборони; розробку проектів документів щодо стабілізації та підвищення рівня економічної безпеки; проведення наукових досліджень в різних галузях економічної науки, необхідних для підтримання національної безпеки; організацію «матеріального, фінансового та іншого забезпечення виконання заходів з питань національної безпеки і оборони; вжиття заходів економічного та іншого характеру відповідно до масштабу потенційних та реальних загроз національним інтересам України [301].

Саме узагальнені висновки, пропозиції та рекомендації РНБО здебільшого беруться за основу при визначенні Главою держави шляхів забезпечення національної, зокрема економічної безпеки держави. Так, Указом Президента України від 23.01.2024 р. № 21/2024 введено в дію рішення РНБО України «Про невідкладні заходи із забезпечення економічної безпеки на період дії правового режиму воєнного стану», яке визначає комплекс дій, спрямований на

забезпечення економічної безпеки вітчизняних підприємців і державних інституцій [289]. Зокрема, сформовано Раду з підтримки підприємництва в умовах воєнного стану, до складу яких входять представники бізнесу. Серед інших заходів відповідно до доручення КМУ представлено зміни до Закону України «Про Бюро економічної безпеки» та деяких інших законів, щоб максимально обмежити потенціал будь-якого можливого тиску на білий, легальний бізнес. Визначено тимчасовий фактичний мораторій на проведення процесуальних дій, які можуть заблокувати роботу підприємства, також визначено обов'язковість проведення аудиту системи моніторингу ризиків податкових накладних. Натомість КМУ повинен невідкладно внести на розгляд Верховної Ради України законопроекти про внесення змін до законодавства з метою посилення механізмів функціонування БЕБ України та встановлення додаткових гарантій захисту законних інтересів підприємництва під час здійснення кримінального провадження [289].

Продуктом співпраці Уряду нашої держави з Організацією економічного співробітництва та розвитку задля вдосконалення сфери державного управління та розвитку економіки стало підписання у 2014 році Меморандуму про взаєморозуміння щодо поглиблення співробітництва [336], на підставі чого було започатковано Раду бізнес-омбудсмена (далі – РБО). РБО – це незалежний консультативно-дорадчий орган Кабінету Міністрів України, що фінансується через мультидонорський рахунок Європейського банку реконструкції та розвитку, та створений як перша інстанція для підприємців, які потребують захисту від незаконних дій державних органів та їхніх представництв [323].

Основні функції РБО полягають у: наданні консультацій; прийнятті та розгляді скарг від підприємців на дії або бездіяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування; ініціюванні розслідування та проведенні власного розслідування; підготовці та оприлюдненні звітів і рекомендацій за результатами розгляду скарг та проведених розслідувань; ухваленні рішень у формі рекомендацій за результатами розгляду скарг.

На сьогодні в Україні законослухняний бізнес часто є мішенню для прискіпливих перевірок і покарань за формальні помилки з боку фіскальних, чи то правоохоронних органів [77]. Для більшості підприємців України захист інтересів та поновлення порушених прав є досить неефективним процесом, адже більшість скарг отримували відмову на основі неправомірних рішень державних органів. Після чого спірні моменти доводиться вирішувати в судовому порядку, що є неймовірно затратним та тривалим процесом [393, с. 185].

Однією з відмінних ознак вітчизняної РБО є не лише допомога бізнесу за індивідуальними зверненнями, а й виявлення та вирішення системних питань, що впливають на якість бізнес середовища України. Рада має можливість впливати на системні проблеми та пропонувати можливі рішення на основі скарг, поданих підприємцями з метою оскарження неправомірних дій державних органів, органів місцевого самоврядування та державних і комунальних підприємств [382, с. 124-125].

У IV кв. 2023 року РБО отримала 337 скарг компаній щодо зловживань правами бізнесу з боку державних органів (податкові питання (невиконання судових рішень; податкові перевірки; системна зупинка реєстрації податкових накладних; включення в переліки ризикових платників; відшкодування податку на додану вартість)); дії правоохоронних органів (бездіяльність поліції та прокуратури; процесуальні зловживання); митні питання (оцінка митної вартості; адміністративні провадження; затримка / відмова у митному оформленні)), що свідчить наявні проблеми в українському бізнес-середовищі, зокрема у фіскальній сфері, та про спроби державних органів нав'язувати підприємцям свою волю. Прикладами успішного вирішення скарг на дії державних органів є: активізація розслідувань у кримінальних провадженнях проти контрагентів компанії; успішне проходження митних контролів; зняття арештів з банківських рахунків компанії; скасування незаконних штрафів; відновлення реєстрації платника податку на додану вартість релокованим підприємствам; поновлення ліцензій на продаж; стягнення коштів з боржника;

скасування незаконно нарахованої пені та ін. [2, с. 18-25].

Проте слід констатувати, що станом на сьогодні інститут уповноваженого із захисту прав підприємців в Україні як спосіб вирішення спорів, які виникають за участі суб'єктів господарювання, є недооціненим. За слушним зауваженням фахівців, для більш ефективної діяльності досліджуваного інституту та зміцнення його авторитету в бізнесових колах, необхідно усунути підстави, які можуть викликати недовіру до нього, зокрема змінити процедуру призначення на посаду бізнес-омбудсмена [225, с. 99].

Варто зазначити, що існування і діяльність РБО має позитивний вплив і на фінансове благополуччя підприємців, забезпечуючи економію коштів на відстоювання їх інтересів у правовідносинах з державою, проте на сьогодні існує низка питань, які потребують законодавчого врегулювання. До таких, на нашу думку, слід віднести: визначення і встановлення заходів на випадок ненадання інформації чи документів з боку державних органів або невиконання органами наданих рекомендацій; врегулювання правового статусу представників РБО та центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування й реалізує державну фінансову політику під час розгляду податкового спору в порядку адміністративного оскарження; передбачити законодавчу можливість суб'єкта господарювання звернутися до РБО, коли справа знаходиться на розгляді в суді; визначити у законодавстві право бізнес-омбудсмена брати до розгляду скарги по справах, які перебувають на вирішенні суду, проте за якими судові рішення ще не набрало законної сили та ін.

Одне з ключових завдань РБО – забезпечити ефективний системний діалог бізнесу з державними органами, зокрема Офісом Президента та Кабінетом Міністрів України, та сприяти налагодженню більш сприятливих умов ведення бізнесу на загальнодержавному та регіональному рівні. Спрощення доступу до даного правозахисного інституту не тільки поліпшить інвестиційний клімат в державі, а і налагодить комунікацію між державною та бізнесом.

Вчинення економічних злочинів в умовах військового стану відповідно

спричинює значну шкоду національній безпеці і обороні держави. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про Бюро економічної безпеки України», прийнятого Верховною Радою України 28.01.2021 р., БЕБУ – це центральний орган виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується КМУ, та на який покладаються завдання щодо протидії правопорушенням, що посягають на функціонування економіки держави [249; 322]. Також 24.11.2021 р. КМУ прийняв розпорядження № 1493-р «Про початок діяльності Бюро економічної безпеки», згідно з яким погодився із пропозицією БЕБУ про початок його діяльності та можливість виконання ним функцій і завдань щодо протидії правопорушенням, що посягають на функціонування економіки держави [245]. Враховуючи мету нашої наукової розвідки та відносну молодість зазначеного спеціального державного органу державної структури, зосередимо увагу на його діяльності в окремому підрозділі.

Важливою умовою стійкого економічного зростання, чинником економічної та фінансової безпеки держави є наявність розвинутого національного ринку цінних паперів, який користується довірою серед інвесторів. За його гармонійного розвитку, розвинутої інфраструктури, налагодженого правового забезпечення механізмів захисту інтересів всіх його учасників – інвесторів, емітентів, посередників – він є потужним прискорювачем економічного розвитку будь-якої країни [155, с. 128]. Закономірно, що будь-яка держава намагається запровадити найбільш дієві механізми, які об'єктивуються в державному регулюванні ринку цінних паперів.

На сьогодні спеціально уповноваженими державою органами владних повноважень на ринку цінних паперів є Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку (далі – НКЦПФР), а у тих відносинах, в яких беруть участь банки і які пов'язані з обігом цінних паперів – Національний банк України.

НКЦПФР є головним органом державного регулювання відносин на фондовому ринку, а організація її діяльності має велике значення для функціонування надійної системи правовідносин в даній сфері. Відповідно до

Закону України «Про державне регулювання ринків капіталу та організованих товарних ринків» [259] державне регулювання ринків капіталу та організованих товарних ринків, складовою яких є фондовий ринок, це здійснення державою в особі НКЦПФР комплексних заходів щодо упорядкування, контролю, нагляду за ринками капіталу, регулювання правил функціонування організованих товарних ринків і провадження клірингової діяльності щодо правочинів, вчинених на таких ринках, а також заходів щодо запобігання і протидії зловживанням і порушенням на ринках капіталу та організованих товарних ринках.

Мета діяльності НКЦПФР обумовлює розробку стратегічних напрямків, постановку цілей, спрямованих на забезпечення економічного та соціального розвитку держави. Реалізуючи свої повноваження, НКЦПФР приймає рішення і розробляє механізм їх реалізації, визначає пріоритети економічного розвитку, які досягаються через ринок цінних паперів. У її компетенції виокремлюють цільовий (розкриває мету функціонування та вектори діяльності), організаційно-структурний (визначає організуючий потенціал, що направлений на створення структури фондового ринку та його ефективного функціонування) та компетенційний (охоплює повноваження, які безпосередньо стосуються особливостей обігу тих чи інших видів цінних паперів та особливостей їх обліку, а також діяльності самої НКЦПФР) блоки повноважень [387, с. 255].

Отже, незважаючи на те, що діяльність НКЦПФР спрямована на втілення у життя державної економічної політики (адже вона взаємодіє з органами державної влади над програмами економічного розвитку держави), з позиції забезпечення економічної безпеки України, її роль має значення виключно в частині реалізації правових засад державного регулювання фондового ринку, контролю за емісією та оборотом цінних паперів і деривативів.

З аналізу завдань органів Національного банку України, закріплених у ст. 8 Закону України «Про Національний банк України», НБУ України є одним з основних суб'єктів забезпечення економічної, зокрема фінансової безпеки

держави. Також у ч. 4 ст. 6 вказаного закону визначено, що НБУ підтримує економічну політику, яка здійснюється Кабінетом Міністрів України [285].

Зазначена банківська установа є провідним органом, що провадить грошову-кредитну політику в державі, а також реалізує інші напрями в межах економічної політики та забезпечення її безпеки в економічній сфері, зокрема: регулює грошовий обіг; організовує ефективне функціонування кредитної системи; виконує послуги з розміщення державних цінних паперів і обслуговування державного боргу; здійснює валютне регулювання; організовує касове виконання бюджету; проводить міжнародні розрахунки держави; збирає, складає та поширює дані фінансового та зовнішнього секторів економіки.

Зміст діяльності Антимонопольного комітету України (далі – АМК України) обумовлюється його специфічним статусом і впливає з поставлених перед ним завдань – участі в «формуванні та реалізації конкурентної політики» (ч. 1 ст. 3 Закону України «Про Антимонопольний комітет України») [247]. З цією метою АМК України здійснює відповідні заходи, пов'язані з економічною безпекою, зокрема: контролює від імені держави додержання нормативно-правових вимог захисту конкуренції в сфері державних закупівель; створює сприятливі умови для її обґрунтованого існування; запобігає, виявляє та припиняє правопорушення в сфері захисту економічної конкуренції; координує та узгоджує дії суб'єктів господарювання щодо ціноутворення на товари, що реалізуються на ринку природних монополій; стимулює розвиток добросовісної конкуренції; надає методичну та консультативну допомогу з приводу правильного застосування та розуміння норм законодавства; здійснює моніторинг державної допомоги суб'єктам господарювання та контроль за допустимістю такої допомоги для конкуренції [247], застосовує персональні спеціальні економічні та інші обмежувальні заходи (санкції) [335].

До системи суб'єктів забезпечення національної безпеки країни за всіма ознаками (повноваження, завдання, правова основа діяльності, відповідальність) входять і органи місцевого самоврядування, що також підтверджується ст. 4

Закону України «Про національну безпеку України» [286]. Вказані суб'єкти наділені достатньо широкими повноваженнями на місцях, що направлені на забезпечення економічного сегменту національної безпеки України. Проте в умовах агресії РФ проти України, окремі повноваження органів місцевого самоврядування у зазначеній сфері потребують перегляду, чому буде присвячено наступний підрозділ дослідження.

Отож система суб'єктів забезпечення економічної безпеки має являти собою упорядковану структуру суб'єктів, уповноважених законодавством на реалізацію прав та обов'язків у сфері забезпечення захищеності національних економічних інтересів країни від реальних та потенційних загроз, діяльність яких координується в установленому порядку для вирішення локальних та загальнодержавних завдань. До системи суб'єктів забезпечення економічної безпеки відносяться: 1) вищі органи державної влади (Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, РНБО України, Рада бізнес-омбудсмена, АМК України, НБУ); 2) центральні органи державної влади (Мінекономіки, Мінфін, МВС України, Міненерго, Мінінфраструктури, Міндовкілля, Мінсоцполітики та ін.); 3) судові, правоохоронні та спеціально уповноважені органи (НПУ, БЕБ України, НАБУ, ДБР, СБУ, ДФС України, НКЦПФР, Держаудитслужба, Держмитслужба, Держфінмоніторинг та ін.); 4) органи місцевого самоврядування та військові адміністрації; 5) інституції громадянського суспільства (об'єднання громадян і фізичні особи).

В цілому за органами державної влади як суб'єктами забезпечення економічної безпеки України закріплені такі основні функції: вироблення і періодичне уточнення Стратегії економічної безпеки України, відповідних доктрин, концепцій і програм, планування і вжиття конкретних заходів щодо протидії і нейтралізації загроз національним інтересам України; удосконалення організаційної структури системи економічної безпеки; створення нормативно-правової бази, необхідної для ефективного функціонування системи; комплексне фінансове, матеріально-технічне, інформаційне та інше забезпечення

життєдіяльності системи та її складових; постійний моніторинг впливу на економічну безпеку процесів, що відбуваються в соціальній, політичній, господарській та інших сферах; прогнозування змін, що відбуваються в них, потенційних ризиків та загроз економічній стабільності; прогнозування, виявлення та оцінка можливих загроз, дестабілізуючих чинників і конфліктів, причин їх виникнення та наслідків прояву; розроблення науково обґрунтованих пропозицій і рекомендацій щодо прийняття управлінських рішень з метою забезпечення економічної безпеки; оцінка результативності відповідних дій та визначення витрат на них, тощо. Контрольними функціями за здійсненням заходів щодо забезпечення економічної безпеки здійснюється відповідно Президентом України, Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України, Радою національної безпеки і оборони України в межах їх повноважень, визначених Конституцією і законами України.

3.2. Органи місцевого самоврядування та військові адміністрації як суб'єкти реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки громади

Важливим аспектом ефективного забезпечення економічної безпеки України є оптимально побудована та функціонуюча система органів публічної адміністрації. Адже саме вони забезпечують визначення конкретних кроків на шляху досягнення публічного інтересу, зокрема, у сфері забезпечення економічної безпеки держави, впровадження їх в життя та належного контролю їх реалізації.

Поняття «суб'єкт публічної адміністрації» використовується при позначенні органу державної виконавчої влади, органу місцевого самоврядування або інших суб'єктів, яких наділено публічними владно-

розпорядчими повноваженнями для забезпечення публічних інтересів у державі [20, с. 57; 220, с. 68-69; 371, с. 25; 192, с. 126; 123, с. 26]. Відповідно до чинного законодавства [291; 325], систему органів виконавчої влади складають міністерства; центральні органи виконавчої влади (агентства, служби, інспекції); центральні органи виконавчої влади, діяльність яких спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через відповідних членів Уряду. До органів місцевого самоврядування віднесено: сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи, а також районні та обласні ради, які представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст [283].

Сутнісними ознаками зазначених суб'єктів є: підпорядкованість політичній владі (тобто, парламенту, главі держави); забезпечення виконання і застосування законів (тобто реалізація на практиці політичних рішень парламенту); діяльність в публічних інтересах; наявність прерогативи публічної влади (тобто, владних повноважень, які дозволяють давати обов'язкові вказівки приватним особам) [220, с. 67]. Суб'єкти публічного адміністрування у сфері національної безпеки України являють собою систему взаємодоповнюючих і взаємопов'язаних органів державної влади та місцевого самоврядування, а також громадських об'єднань, цілеспрямована діяльність яких сприяє ефективному забезпеченню національної безпеки [200, с. 41].

Зважаючи на множинність суб'єктів публічної адміністрації, у попередньому підрозділі роботи нами було зосереджено увагу на дослідженні основних напрямків діяльності у сфері реалізації економічної політики та забезпечення економічної безпеки держави окремих центральних органів виконавчої влади (Міністерства економіки, Міністерства фінансів та ін.). Водночас не менш актуальною в умовах сьогодення є проблематика, пов'язана із забезпеченням економічної безпеки на місцях органами місцевого самоврядування та військовими адміністраціями. Роль зазначених суб'єктів у питаннях реалізації державної політики в економічній сфері набула особливого

значення у розрізі проведення в Україні реформи децентралізації [318] та у зв'язку із запровадженням на території країни режиму воєнного стану [297].

На сьогодні питання щодо стабілізації економічної безпеки як України загалом, так і окремих територіальних громад є одним з особливо гострих, адже вже понад два роки на території України триває повномасштабна війна, яка змінила як життя всіх громадян та суб'єктів господарювання, так і вплинула на діяльність державних і самоврядних інституцій.

За змістом ст. 140 Конституції України та ст. 2 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», під місцевим самоврядуванням слід розуміти гарантоване державою право та реальну здатність територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища, міста – самостійно або під відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України [283]. Місцеве самоврядування як форма самоорганізації локальних колективів має власний інституційно-правовий механізм, який включає сукупність соціальних інститутів з відповідною статусно-ресурсною структурою, а також, систему нормативно-правових актів різної юридичної сили, які вміщують норми щодо вирішення питань місцевого значення [27, с. 14-15].

Міські (селищні), районні та обласні ради є нижчою ланкою управління в системі забезпечення національної безпеки та відносяться до суб'єктів, діяльність яких має суттєвий вплив на низку процесів із забезпечення функціонування системи економічної безпеки України. Вони є юридичними особами і мають встановлену законом організаційно-правову, матеріальну і фінансову самостійність. Окрім власних, зазначені органи виконавчої влади згідно із законодавством здійснюють делеговані (покладені на відповідні державні органи) «управлінські заходи безпосередньо на місцях, виходячи з потреб тієї чи іншої адміністративно-територіальної одиниці» [386, с. 57].

Зважаючи на специфіку діяльності рад, їх виконавчі органи провадять власну діяльність систематично, забезпечуючи їх роботу.

Місцеве самоврядування як форма самоорганізації локальних колективів має власний інституційно-правовий механізм, який включає сукупність соціальних інститутів з відповідною статусно-ресурсною структурою, а також, систему нормативно-правових актів різної юридичної сили, які вміщують норми щодо вирішення питань місцевого значення [27, с. 14-15].

Важливою складовою адміністративно-правового статусу органів місцевого самоврядування є наділення їх державними контрольними повноваженнями, які слід віднести до безпекових. Вони здійснюють контроль за: дотриманням цін і тарифів, дотриманням законодавства щодо захисту прав споживачів; станом квартирної обліку та дотриманням житлового законодавства; за забезпеченням надійності та безпечності будинків і споруд незалежно від форм власності; за дотриманням земельного та природоохоронного законодавства тощо [283].

До повноважень органів місцевого самоврядування в частині забезпечення економічної безпеки небезпідставно відносять: отримання від підприємств необхідних відомостей про проекти планів, обов'язкове узгодження планів підприємств; внесення пропозицій до проектів з питань, пов'язаних із задоволенням потреб населення; підготовка пропозицій, щодо приватизації муніципальних підприємств; отримання платні за користування землею [174, с. 169]. У віданні органів місцевого самоврядування знаходиться низка питань щодо налагодження співпраці з керівниками підприємств усіх форм власності у напрямі поліпшення стану розвитку економічної сфери регіону, аналізу і прогнозування розвитку економічного потенціалу території, розроблення і реалізації моделей відновлення місцевого господарства, підприємництва, диверсифікації виробництва тощо [193, с. 102].

Також для дієвого забезпечення національної безпеки у період дії воєнного стану сільський, селищний, міський голова територіальної громади, на території

якої не ведуться бойові дії та не прийнято рішення про утворення військової адміністрації населеного пункту, виключно для здійснення заходів правового режиму воєнного стану може прийняти рішення щодо: передачі коштів з відповідного місцевого бюджету на потреби ЗСУ та/або для забезпечення заходів правового режиму воєнного стану [274].

Аналіз та узагальнення нормативно-правових актів та точок зору науковців дав можливість виокремити такі основні напрями діяльності органів місцевого самоврядування з питань забезпечення функціонування системи економічної безпеки України: затвердження програми соціально-економічного розвитку і контроль за її виконанням; розробка програм безпеки держави на місцевому рівні; встановлення місцевих податків і зборів відповідно до закону; затвердження відповідних бюджетів і контроль за їх виконанням; управління майном, яке перебуває в комунальній власності; утворення, реорганізація та ліквідація комунальних підприємств, організацій і установ, а також здійснення контролю за їх діяльністю; внесення подання, запитів до органів державної влади; звернення до суду про визнання незаконними відповідних актів органів виконавчої влади; розгляд звернень громадян, здійснення громадських слухань з безпекових питань; моніторинг, запобігання та ліквідація наслідків загроз і небезпек у сфері національної, зокрема економічної безпеки; вирішення інших питань місцевого значення, які віднесені законом до їхньої компетенції, або делеговані ними.

У Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, схваленій розпорядженням КМУ від 01.04.2014 р. № 333-р, з точки зору сприяння розвитку економіки вказується на: неузгодженість місцевої політики щодо соціально-економічного розвитку з реальними інтересами територіальних громад; корпоратизацію органів місцевого самоврядування, закритість і непрозорість їх діяльності, високий рівень корупції, що призводить до зниження ефективності використання ресурсів, погіршення інвестиційної привабливості територій; надмірну

централізацію повноважень органів виконавчої влади та фінансово-матеріальних ресурсів [318]. Серед завдань реформи визначено удосконалення процедури утворення органів самоорганізації населення, визначення чіткого порядку надання їм частини повноважень органів місцевого самоврядування; поширення практики утворення органів самоорганізації населення [318; 255].

Навіть в умовах воєнного стану Україна продовжує реформу місцевого самоврядування та територіальної організації влади. Зокрема, Мінінфраструктури було розроблено план заходів з реалізації реформи з Децентралізації влади до 2027 року, в якій зазначається, що нова політика регіонального розвитку ґрунтується на врахуванні під час стратегічного та просторового планування ключових викликів, які впливають на людину, інфраструктуру, економіку та навколишнє природне середовище [266], а ключовими заходами з реалізації реформи, зокрема й з позиції забезпечення економічної безпеки, визначено: переформатування місцевих державних адміністрацій в органи префектурного типу; розвиток форм прямого народовладдя; посилення інституційної спроможності асоціацій органів місцевого самоврядування та ін. [266].

Повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України також актуалізувала питання матеріальної підтримки органами місцевого самоврядування сектору безпеки і оборони. Проте в національному законодавстві відсутні чіткі та прозорі механізми забезпечення можливості долучення органів місцевого самоврядування до матеріального забезпечення ЗСУ (за виключенням підрозділів територіальної оборони в умовах воєнного стану). Зокрема, відповідно до ст. ст. 140, 143 Конституції України та ст. 2 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», призначенням органів місцевого самоврядування є самостійне вирішення питань місцевого значення [142; 283]. При цьому, за змістом ч. 2 ст. 8 Закону України «Про національну безпеку України», органи місцевого самоврядування інформують громадськість про свою діяльність у виконанні завдань, пов'язаних із забезпеченням

національної безпеки і оборони, для здійснення цивільного контролю органи місцевого самоврядування можуть утворювати депутатські комісії, а в місцевих органах виконавчої влади можуть створюватися відповідні підрозділи [286].

За таких обставин в умовах війни держава покладає на органи місцевого самоврядування непритаманні для них повноваження, пов'язані з матеріальним забезпеченням сил безпеки та оборони. Відсутність чіткого унормування відповідних правовідносин може призвести до неоднозначного трактування окремих положень законодавства контролюючими органами та безпідставних звинувачень органів місцевого самоврядування у нецільовому використанні коштів місцевих бюджетів та майна громад. З метою забезпечення економічної безпеки, запобігання ризикам нецільового використання коштів та корупційним ризикам у законодавстві слід визначити вичерпний перелік дозволених витрат.

З цього приводу були здійснені певні законодавчі ініціативи, серед яких й питання економічної безпеки в оборонній сфері. Зокрема, Проектом Закону реєстр. № 9559-д від 30.08.2023 р. запропоновано внесення змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» в частині наділення органів місцевого самоврядування повноваженнями: з надання фінансової та матеріальної підтримки сектору безпеки і оборони у період дії воєнного стану; підготовки, подання на затвердження, організації виконання та реалізації місцевих програм підтримки сектору безпеки і оборони [254].

Чинна система місцевого самоврядування України не в повному обсязі задовольняє потреби громади, належним чином не забезпечуючи створення та підтримку сприятливого життєвого середовища для всебічного розвитку людини та її самореалізації, захисту прав, надання населенню високоякісних і доступних адміністративних, соціальних та інших послуг на відповідних територіях. Констатуємо недостатню спроможність органів місцевого самоврядування на здійснення власних та делегованих повноважень; нечіткість у розмежуванні повноважень між органами місцевого самоврядування і місцевими органами виконавчої влади; неналежне виконання функції щодо адміністрування місцевих

податків і зборів податковими органами.

Найскладнішим і водночас першочерговим завданням для органів та місцевого самоврядування, як власне й усіх органів державної влади, в умовах широкомасштабної військової агресії має стати досягнення балансу між необхідністю достатнього фінансування оборонного сектору, ліквідації наслідків ворожих ударів по цивільній та критичній інфраструктурі, підтримки внутрішньо переміщених осіб, з одного боку, й підтримкою фінансової безпеки держави та територіальних громад – з іншого.

Оскільки безпековими повноваженнями наділені органи державної влади, а не органи місцевого самоврядування [100, с. 72], вважаємо, що розширення повноважень місцевого самоврядування положенням щодо надання фінансової та матеріальної підтримки сектору безпеки і оборони у період дії воєнного стану, суперечить принципу розмежування видатків між бюджетами, визначеними ст. 87 Бюджетного кодексу України, де до видатків, що здійснюються з нього, належать видатки на національну оборону (крім заходів та робіт з мобілізаційної підготовки місцевого значення) [30].

З моменту впровадження в Україні правового режиму воєнного стану, перелік суб'єктів публічної адміністрації, яких наділено різними за змістом і обсягом адміністративними повноваженнями змінився через його доповнення новоствореними суб'єктами для забезпечення цілей відвернення загрози та забезпечення національної безпеки шляхом надання відповідним органам державної влади, яких наділено виключними повноваженнями на певній території – військовими адміністраціями [274; 290; 297]. При цьому слід зазначити, що створення відповідних органів, на яких покладено повноваження щодо здійснення адміністрування, забезпечення стабільності та економічного добробуту на тимчасово окупованих територіях в районі збройної агресії рф покладалось виключно на військово-цивільні адміністрації до моменту впровадження в Україні правового режиму воєнного стану.

Військово-цивільні адміністрації є тимчасовими спеціально утвореними державними органами, на яких покладено повноваження місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування на тимчасово окупованих територіях в районі збройної агресії російської федерації для здійснення адміністрування, забезпечення стабільності та економічного добробуту населення [251]. Статтею 7 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» передбачено, що у складі Антитерористичного центру при СБУ можуть створюватися і діяти військово-цивільні адміністрації, метою яких є забезпечення безпеки і нормалізації життєдіяльності населення, правопорядку, участі у протидії диверсійним проявам і терористичним актам, недопущення гуманітарної катастрофи в районі проведення антитерористичної операції [248].

Отже, військові адміністрації є органами подвійного підпорядкування. Щодо значної сфери повноважень, безпосередньо пов'язаних з воєнним станом, зокрема, з питань забезпечення оборони, громадської безпеки і порядку, захисту критичної інфраструктури, здійснення заходів правового режиму воєнного стану, діяльність військових адміністрацій спрямовується, координується та контролюється Генеральним штабом ЗСУ (ч. 1, ч. 4, абз. 1-2 ч. 7 ст. 4 Закону України «Про правовий режим воєнного стану») [297]. З іншого боку, така діяльність військових адміністрацій підпорядкована Кабінету Міністрів України, який зокрема, наділений повноваженням визначати механізм фінансового забезпечення діяльності військових адміністрацій [273], здійснення оплати праці працівників і грошове забезпечення службовців військових формувань; визначення розширення повноважень військових адміністрацій; забезпечення прав людини в умовах правового режиму воєнного стану. Окремо слід зазначити, що в тих населених пунктах, районах, областях, де на час утворення військових адміністрацій функціонували військово-цивільні адміністрації, такі військово-цивільні адміністрації припиняють свої повноваження в день утворення відповідних військових адміністрацій.

До них повною мірою можна застосувати загальну характеристику органів

державного управління як розпорядницьких та виконавчих органів державної влади, але з використанням методів, властивих військовому управлінню. Водночас органи військової адміністрації, будучи не лише виконавчими, а й розпорядницькими органами, наділені відповідно до принципу централізації керівництва правами встановлювати нові правила, видавати на основі законодавства та в межах певних повноважень обов'язкові для виконання підлеглими органами та посадовими особами акти управління як нормативні, так і індивідуальні, які спрямовані на запровадження і здійснення заходів правового режиму воєнного стану.

З аналізу ст. 15 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» вбачається, що серед інших повноважень (побутового обслуговування, транспорту, зв'язку і телекомунікацій, соціального захисту населення; регулювання земельних відносин та ін.) до відання військових адміністрацій відносяться напрями діяльності, які прямо чи опосередковано стосуються забезпечення економічної безпеки, зокрема у сферах: бюджету та фінансів; управління майном; містобудування, житлово-комунального господарства, торгівлі [297].

До методів діяльності військових адміністрацій слід віднести: планування; розробку, прийняття управлінського рішення та організацію контролю за його виконанням; субординацію; координацію діяльності; надання допомоги відповідним органам; забезпечення своєчасного виконання завдань; сприяння проведенню відповідних заходів; комунікацію; інформаційне забезпечення діяльності; роботу з кадрами.

Діяльність військових адміністрацій хоча й спрямована на охорону прав, свобод і законних інтересів громадян, проте задля забезпечення ефективного військового захисту населення вони, відповідно до ст. 64 Конституції України, в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлювати окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень [141]. Проте варто підкреслити, що в практичному аспекті під час режиму воєнного стану

пріоритетними є національні інтереси – захист державного суверенітету та територіальної цілісності країни, забезпечення національної, зокрема й економічної безпеки, за винятком тих прав і свобод, які визначені у ч. 2 ст. 64 Конституції України.

Серед зазначених положень до економічних прав, що можуть бути реалізовані на локальному рівні, відносяться: праця та винагорода за неї; пенсійні пільги, оплачувані відпустки та інші пільги вагітним жінкам і матерям; матеріальна і моральна підтримка материнства і дитинства (ст. 24); право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів (ст. 40); створення умов для будівництва житла, придбання його у власність або взяття в оренду; надання державою та органами місцевого самоврядування безоплатно або за доступну плату житла громадянам, які потребують соціального захисту (ст. 47); право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування (ст. 55); право на відшкодування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів місцевого самоврядування (ст. 56) [142].

Слід зазначити, що проблеми нормативного закріплення та реалізації повноважень військових адміністрацій у сфері забезпечення економічної безпеки дотепер не одержали достатнього висвітлення. Уточнимо повноваження військових адміністрацій у зазначеній сфері та висловимо пропозиції щодо удосконалення практики їх реалізації в умовах воєнного стану в Україні.

На сьогодні військовим адміністраціям всіх рівнів необхідно вживати комплексних заходів з протидії повномасштабній збройній агресії проти України та соціальній, економічній, міграційній кризам, які виникли у наслідок цього, що, своєю чергою, потребує адекватного нормативно-правового регулювання, яке б відповідало специфіці актуального законодавства про воєнний стан в Україні. Незважаючи на те, що військові та військово-цивільні адміністрації є важливим

державним інструментом для оптимізації управління в регіонах і громадах в умовах війни, очевидною прогалиною після стабілізації ситуації на фронті 2022 р. стали критерії утворення військових адміністрацій у населених пунктах, у яких є дієві місцеві ради. Така ситуація спричиняє небезпідставне обурення в громадах і провокує прямі конфліктні ситуації з органами центральної влади.

Науковцями слушно вказується, що Закон України «Про правовий режим воєнного стану» містить лише декілька статей, що регламентують правовий статус військових адміністрацій, що є недостатнім для чіткого впорядкування даних відносин [17, с. 346]. На законодавчому рівні слід максимально узгодити існування військових адміністрацій з органами місцевого самоврядування, чітко розділивши повноваження центральної та місцевої влади. За слушним зауваженням М. Загороднього, це потребує не лише законодавчих змін щодо статусу військових адміністрацій, а й збереження ключових здобутків децентралізації після завершення воєнного стану та війни [101].

Проектом Закону № 10252 від 10.11.2023 р. пропонуються зміни до Закону «Про правовий режим воєнного стану» в частині нормативного визначення комплексної ієрархічної структури управління виконавчою владою на місцях – місцевими державними адміністраціями в умовах дії правового режиму воєнного стану. Встановлюється, що загальне спрямування, координація та контроль за діяльністю військових адміністрацій у частині військових повноважень замикається на Генеральному штабі ЗСУ. Водночас спрямування, координацію та контроль за діяльністю військових адміністрацій у частині управлінських повноважень бере на себе Кабінет Міністрів України як вищий орган у системі органів виконавчої влади [256].

Частково поділяємо позицію окремих фахівців, що військові адміністрації в населених пунктах не повинні перебирати не властиві їм повноваження в органів місцевого самоврядування, а їх повноваження мають стосуватись виключно питань безпеки та оборони. Існування військових адміністрацій в населених пунктах паралельно з місцевим самоврядуванням є недоречним, а

питання які стосуються реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки громади, повинні відноситись до компетенції органів місцевого самоврядування. Водночас окремі з таких повноважень так чи інакше стосуються питань забезпечення економічної безпеки, що потребує нормативного врегулювання.

На основі проведеного дослідження, для вдосконалення діяльності військових адміністрацій у сфері забезпечення економічної безпеки поряд з компетенціями із забезпечення національної безпеки пропонуємо: упорядкувати положення законодавства щодо їх повноважень з прийняття рішень про заборону торгівлі зброєю, сильнодіючими хімічними й отруйними речовинами, а також алкогольними напоями та речовинами, виробленими на спиртовій основі; віднести до компетенції обласних та районних військових адміністрацій повноваження щодо сприяння діяльності судовим та правоохоронним органам, органам адвокатури; здійснення спільного аналізу та проведення нарад з органами прокуратури та іншими правоохоронними органами з безпекових питань, зокрема в економічній сфері на відповідній території; участь у підготовці, затвердженні та організації виконання відповідних регіональних та місцевих програм; визначити правило, за яким накази та розпорядження начальників військових адміністрацій з безпекових питань (за винятком наказів і розпоряджень, що містять інформацію з обмеженим доступом) повинні обов'язково оприлюднюватися на офіційних вебсайтах військових адміністрацій, доводитись до відома жителів відповідних громад в інший визначений військовою адміністрацією спосіб. Кабінет Міністрів України, як вищий орган у системі органів виконавчої влади, повинен бути наділений управлінськими повноваженнями зі спрямування, координації та контролю за діяльністю військових адміністрацій.

Вважаємо, що внесення відповідних змін до закону України «Про правовий режим воєнного стану» дасть змогу унормувати принципи та методи діяльності військових адміністрацій, відобразити питання відповідальності та

гарантій правового статусу та, серед іншого, сформулювати повноваження у сфері забезпечення економічної безпеки.

Проведене дослідження не вичерпує всіх проблемних питань, що стосуються визначення та реалізації повноважень органів місцевого самоврядування та військових адміністрацій як суб'єктів реалізації державної політики щодо забезпечення національної, в тому числі економічної безпеки. Зокрема, актуальним залишається питання щодо розподілу компетенції обласних (районних) військових адміністрацій та обласних (районних) рад, в тому числі, якщо вони продовжують функціонувати в умовах режиму воєнного стану. Зазначене питання має стати предметом подальших наукових досліджень інших та суміжних спеціальностей.

3.3. Бюро економічної безпеки України як суб'єкт забезпечення економічної безпеки

Захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки, визнаються найважливішими функціями держави на конституційному рівні (ст. 17 Конституції України) [142], а їх реалізація покладається на правоохоронні органи. Саме ефективна робота відповідних інституцій правопорядку має стати запорукою організації та управління правоохоронними відносинами у сфері економічної безпеки.

Водночас прогалини в регулюванні економічних відносин, лобювання інтересів конкретних виробників, низька ефективність ужитих державою антикорупційних заходів, відсутність комплексної нормативно-правової бази протидії економічній злочинності та інші чинники призводять до неефективності антикриміногенних заходів у зазначеній сфері. Крім того, негативні тенденції економічної злочинності в Україні значно посилюються завдяки впливу низки

економічних, соціальних і політичних детермінант, безпосередньо пов'язаних з війною на території України, розв'язаною РФ [136, с. 89-90]. Завдання правоохоронних органів щодо протидії економічним правопорушенням в умовах воєнного стану та гібридної війни РФ проти України набувають укр. важливого значення, оскільки забезпечують фінансування обороноздатності країни.

Квінтесенцією жвавих багаторічних дискусій серед науковців та практиків стосовно доцільності створення єдиного державного органу, відповідального за протидію економічним правопорушенням стало прийняття 28.01.2021 р. Закону України «Про Бюро економічної безпеки України» [249]. Як зазначається в пояснювальній записці до зазначеного Закону, причинами утворення нового відомства – Бюро економічної безпеки України (далі – БЕБ України), стали децентралізація функції кримінального розслідування економічних злочинів, яку здійснювали податкова міліція, СБУ, Національна поліція України одночасно, тобто уникнення дублювання відповідних функцій у різних правоохоронних органах [250; 329, с. 81] та відсутність ефекту від розслідування фактів ухилень від сплати податків [252].

За задумом розробників, створення БЕБ України спрямоване на підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів у сфері формування і використання фінансових ресурсів держави та її економічної безпеки, оптимізацію структури та матеріально-технічної бази правоохоронних органів, і як наслідок, на сприяння зменшенню обсягів тіньового бізнесу та збільшення надходжень податків і зборів. Підвищення інституційної спроможності зазначеного відомства на центральному та регіональному рівнях має забезпечити невідкладне виявлення, розслідування та розкриття економічних злочинів та гарантувати економічну безпеку держави. В умовах війни на території України, розв'язаної країною-агресором, саме БЕБ України повинно стати чи не найголовнішим суб'єктом, відповідальним за цільове використання міжнародної фінансової допомоги, запобігання та протидії витоків коштів, необхідних державному бюджету для фінансування оборони,

соціальних програм та інших ключових державних витрат.

З огляду на те, що БЕБ України є новоствореним суб'єктом кримінальної юстиції у протидії економічним правопорушенням, виникає необхідність у ґрунтовному науковому дослідженні особливостей функціонування зазначеного державного правоохоронного органу зі спеціальним статусом, з'ясуванні нормативного регулювання та порядку його функціональної діяльності.

Так, Законом України «Про Бюро економічної безпеки України» у ст. 4 визначено такі основні завдання БЕБ України: виявлення зон ризиків у сфері економіки шляхом аналізу структурованих і неструктурованих даних; оцінювання ризиків і загроз економічній безпеці держави, напрацюванні способів їх мінімізації та усунення; надання пропозицій щодо внесення змін до нормативно-правових актів із питань усунення передумов створення схем протиправної діяльності у сфері економіки; забезпечення економічної безпеки держави шляхом запобігання, виявлення, припинення, розслідування кримінальних правопорушень, що посягають на функціонування економіки держави; збирання та аналіз інформації про правопорушення, що впливають на економічну безпеку держави, та визначення способів запобігання їх виникненню в майбутньому; планування заходів у сфері протидії кримінальним правопорушенням, зарахованим до його підслідності; виявлення та розслідування правопорушень, пов'язаних з отриманням та використанням міжнародної технічної допомоги; складання аналітичних висновків і рекомендацій для державних органів із метою підвищення ефективності прийняття ними управлінських рішень щодо регулювання відносин у сфері економіки [249]. Також ст. 7 зазначеного закону визначено напрямки та форми взаємодії БЕБ України з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, іншими органами влади, підприємствами, установами та організаціями, банками та іншими фінансовими установами [249].

Як відомо, правоохоронні органи посідають особливе місце в системі органів державної влади. Більшість із правоохоронних органів (Національна

поліція України, Державна прикордонна служба України, Державна митна служба України, Державне бюро розслідувань та ін.), як свідчить аналіз їх правового статусу та законодавчих основ функціонування, разом із міністерствами утворюють систему центральних органів виконавчої влади [325], а основним напрямком їх діяльності є реалізація правоохоронної функції, що знаходить свій прояв у забезпеченні прав, свобод та інтересів особи, протидії та боротьбі з правопорушеннями у відповідній сфері [90, с. 40].

За змістом ч. 1 Закону, БЕБ України є центральним органом виконавчої влади, на який покладаються завдання щодо протидії правопорушенням, які посягають на функціонування економіки держави [249]. Також відповідно до покладених завдань, БЕБ України окрім правоохоронної, виконує аналітичну, економічну, інформаційну та інші функції [74], що свідчить про спеціальний статус зазначеного відомства та специфічну функціональну спрямованість з охорони права в економічній сфері.

З наведеного вбачається, що БЕБ України є правоохоронним органом спеціального призначення з ключовим завданням – розслідування кримінальних правопорушень у сфері економіки, крім тих, які розслідує Національне антикорупційне бюро України (далі – НАБУ). Таке твердження кореспондує з оновленими 28.01.2021 р. положеннями ст. 2 Закону України «Про державний захист працівників суду та правоохоронних органів», відповідно до яких до складу таких правоохоронних органів, суб'єктів забезпечення фінансово-економічної безпеки держави, як Національна поліція України, СБУ, прокуратура, органи державного фінансового контролю та НАБУ, віднесено й БЕБ України [260], а також п. 2 ст. 18 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», згідно з якою контролюючі органи та митні органи зобов'язані забезпечувати виявлення порушень законодавства про податки, збори та негайно повідомляти про це органи БЕБ України [292].

Варто підкреслити, що сучасна правова доктрина визначає державні

органи зі спеціальним статусом, створення яких прямо чи опосередковано передбачено в Конституції України. Вважаємо, що в Основний закон України слід внести відповідні зміни, визначивши чіткий перелік державних (Центральна виборча комісія, Антимонопольний комітет України, Національна рада з питань телебачення і радіомовлення), зокрема й правоохоронних органів (Національна поліція України, Державна кримінально-виконавча служба України, Державна прикордонна служба України, Державна митна служба України, Державне бюро розслідувань та ін.)), до якого віднести БЕБ України, як правоохоронного органу виконавчої влади зі спеціальним статусом. Відповідну ст. 121 під назвою «Державні органи виконавчої влади зі спеціальним статусом» пропонуємо розмістити у Розділі VI (Кабінет Міністрів України. Інші органи виконавчої влади) Конституції України.

Важливе значення для розуміння меж правоохоронного впливу на безпеку економіки має компетенційна складова зазначеної інституції. Погоджуємось з О.Ю. Дроздом, що повноваження БЕБ України – це складна багатогранна правова категорія, структуру якої утворює неподільна єдність прав та обов'язків зазначеної інституції у сфері публічного управління. Саме права та обов'язки визначають межі можливої та необхідної поведінки працівників БЕБ України, встановлюють її конкретний вид і міру, а також фіксуються зразки, стандарти їх поведінки, які держава бере під свій захист, вважаючи їх обов'язковими, необхідними та доцільними для ефективного виконання покладених на БЕБ завдань і функцій у сфері протидії злочинності [82, с. 101-102].

На сьогодні каталог повноважень БЕБ України визначено у двох нормативно-правових актах – Розділі II профільного Закону (ст. ст. 8–10) [243] та п. п. 6-7 Положення про БЕБ України, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 1068 від 06.10.2021 р. (далі – Положення № 1068) [74]. Окремі з таких компетенцій викликають політичні і наукові дискусії, потребують врегулювання на законодавчому рівні та вимагають детального аналізу в межах предмету дослідження.

За замістом п. п. 1 та 2 ч. 1 ст. 8 Закону, до основних повноважень БЕБ України відноситься оперативно-розшукова діяльність, досудове розслідування; здійснення інформаційно-пошукової та аналітично-інформаційної роботи у межах передбаченої законом підслідності у кримінальному провадженні [243]. При цьому Законом покладено на БЕБ України виконання й інших завдань, безпосередньо не пов'язаних з кримінальною процесуальною діяльністю. Зокрема, йдеться про «збирання та аналіз інформації про правопорушення, що впливають на економічну безпеку держави, та визначення способів запобігання їх виникненню в майбутньому» (п. 5 ч. 1 ст. 4 Закону); «здійснення провадження у справах про адміністративні правопорушення, прийняття рішення про застосування адміністративних стягнень» (п. 15 ч. 1 ст. 8 Закону) тощо.

З огляду на це, недоцільним вважаємо обмеження сфери інформаційно-пошукової та аналітично-інформаційної діяльності БЕБ України виключно кримінальними правопорушеннями, що віднесені до його підслідності. Пропонуємо пункт 2 частини 1 статті 8 (Повноваження Бюро економічної безпеки України) Закону України «Про Бюро економічної безпеки України» подати у такій редакції: *«2) здійснює інформаційно-пошукову та аналітично-інформаційну роботу з метою виявлення та усунення причин і умов, що сприяють вчиненню правопорушень, віднесених до компетенції Бюро економічної безпеки України».*

Також Закон у п. 7 ч. 1 ст. 8 визначає, що БЕБ України «здійснює міжнародне співробітництво з компетентними органами іноземних держав на підставі законів та міжнародних договорів України» [243].

Вважаємо, що вказане повноваження за своїм змістом не узгоджується з приписами Закону та Положення № 1068. Зокрема, за змістом ст. 6 Закону, міжнародна співпраця БЕБ України поширюється також на міжнародні та міжурядові організації (ч. 1), участь працівників БЕБ України в міжнародних заходах (ч. 2), залучення їх до участі в міжнародних слідчих групах (ч. 3) [249]. Також, відповідно Положення № 1068 міжнародна взаємодія БЕБ України

полягає у: здійсненні інформаційної взаємодії з міжнародними організаціями (п. 6.9); забезпеченні координації співробітництва БЕБ України з міжнародними організаціями з питань, що належать до його повноважень (п. 6.29) [74].

Наявність вказаних повноважень у положеннях профільних нормативно-правових актів свідчить про доцільність внесення відповідних змін, до пункту 7 частини 1 статті 8 (Повноваження Бюро економічної безпеки України) Закону України «Про Бюро економічної безпеки України», що спрямовані на розширення напрямів і сфер міжнародної співпраці БЕБ України. Таким чином, нова редакція міститиме положення: *«7) здійснює міжнародне співробітництво з компетентними органами іноземних держав, міжнародними та міжурядовими організаціями на підставі законів та міжнародних договорів України».*

Численні дискусії серед науковців та практиків викликає зміст п. 11 ч. 1 ст. 8 Закону, відповідно до якого БЕБ України «ініціює у компетентних органах іноземних держав розгляд справ про захист прав та інтересів держави з питань, що стосуються виконання обов'язків Бюро економічної безпеки України, виступає як представник держави під час розгляду таких справ. За потреби Бюро економічної безпеки України має право залучати до такого розгляду експертів за відповідними напрямами» [243]. Зауваження стосуються: обмеження повноважень БЕБ України виключно «ініціюванням розгляду» певних категорій справ; відсутності чіткого законодавчого закріплення словосполучення «справи про захист прав та інтересів держави з питань, що стосуються виконання обов'язків БЕБ»; відсутності в Законі умов, підстав та порядку залучення «експертів» за відповідними напрямами, а також кваліфікаційних вимог до таких експертів тощо [82, с. 103].

Необхідність досконалого правового регулювання суспільних відносин у сфері забезпечення економічної безпеки, а відтак досконалості нормативних приписів юридичних текстів, їх несуперечливості та недопущення дублювання, вимагає відповідного експертного рівня фахових правових знань суб'єктів,

залучених до процесу нормотворення, зокрема й тих, хто безпосередньо реалізовуватиме свої повноваження у цій царині.

На наше переконання, зміст профільного Закону надто вузько визначає повноваження зазначеної інституції у сфері нормотворення – «надання пропозицій щодо внесення змін до нормативно-правових актів із питань усунення передумов створення схем протиправної діяльності у сфері економіки» (п. 3 ч. 1 ст. 4), «приймає нормативно-правові акти з питань, що належать до компетенції Бюро економічної безпеки України» (п. 12 ч. 1 ст. 8) [243], фактично позбавляючи зазначений орган таких повноважень, як: розробка та погодження проектів законів та інших нормативно-правових актів з питань, що належать до його компетенції; узагальнення практики застосування нормативно-правових актів з питань, що належать до його компетенції, розробка пропозиції щодо їх удосконалення; розробка проектів державних програм з питань протидії правопорушенням, що посягають на економічну безпеку держави. З огляду на це, пропонуємо внести відповідні зміни до профільного Закону з метою розширення повноважень БЕБ України в сфері нормативно-правового забезпечення його діяльності як суб'єкта протидії економічним правопорушенням.

Перелік викладених прогалін, суперечностей та недоліків не є вичерпним, та стосується насамперед нормативно-правового регулювання повноважень БЕБ України у сфері протидії правопорушенням, що посягають на функціонування економіки держави. Оперативність та повнота їх усунення здатні позитивно вплинути на ефективність виконання завдань, покладених на зазначений правоохоронний орган. покладених на нього завдань і функцій.

Запропоновані нами, а також інші законодавчі зміни, відображені у відповідних законопроектах, мають стати домінантою подальшого розвитку вітчизняного БЕБ України, а діяльність зазначеної інституції – сприяти посиленню іміджу України, яка в повному обсязі здатна виконувати безпекові функції у сфері економіки на регіональному, державному та локальному рівнях.

Надважливою складовою правоохоронної діяльності БЕБ України є протиставлена силовій його аналітична компонента, яка, за задумом законодавця, має призвести до зменшення податкового тиску на платників податків, чим сприяти налагодженню партнерських відносин між бізнесом та органами контролю. Відповідно до прогресивних світових тенденцій, протидія злочинності у сфері економіки базується на ІІР моделі (Intelligence Led Policing), керованій розвідувальною аналітикою. Застосування ІІР-моделі полягає у систематичному збиранні й оцінюванні інформації за допомогою аналітичного методу, в результаті чого отримані дані перетворюватимуться на стратегічні та аналітичні продукти, що підкріплюватимуть фактичними даними процес ухвалення обґрунтованих управлінських рішень [14, с. 8]. Тобто йдеться про виявлення негативних тенденцій та злочинних схем без втручання у функціонування бізнесу і прийняття зважених рішень. При цьому, встановлення ризик-орієнтованого підходу щодо початку кримінального переслідування має забезпечувати дотримання конституційних прав і свобод осіб, адже кримінальному провадженню передують аналітична діяльність, що покликана забезпечити виваженість відповідних процесуальних рішень.

У структурі БЕБ України чільне місце посідатимуть інформаційно-аналітичні підрозділи (ст. 14 Закону), основним завданням яких є здійснення кримінального аналізу (ч. 1 ст. 21 Закону) [5]. Відповідно до ст. 22 Профільного закону, аналітичний продукт є результатом аналітичного дослідження інформаційно-аналітичних підрозділів БЕБУ, який складений письмово з використанням інформації, що міститься в інформаційних системах БЕБУ та інших джерелах, зокрема в заявах або повідомленнях про вчинення кримінального правопорушення [243]. Висновки, що містяться в такому аналітичному продукті, обов'язково мають ґрунтуватися на матеріалах кримінальних проваджень та оперативно-розшукової діяльності, а також на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх ризиків у сфері економіки [9, с. 507].

Включення аналітичної складової у діяльність БЕБ України вважається на сучасному етапі як ніколи доречним, адже як слушно вказує О.М. Бондаренко, правоохоронна діяльність характеризується не тільки її спрямованістю на охорону права як механізм виявлення правопорушень, розслідування та прийняття рішень щодо застосування заходів юридичної відповідальності, а й різноманітністю форм впливу на потенційні реальні загрози праву, як-от профілактична робота [25, с. 18].

Отже, утворення БЕБ – це об'єктивно обумовлений та правильний напрямок удосконалення державної правоохоронної політики забезпечення економічної безпеки України. За умови належного функціонування БЕБ України має сприяти підвищенню рівня довіри до діяльності системи кримінальної юстиції як звичайних громадян, так і представників бізнесу, а від ефективності його аналітичної діяльності залежатиме мінімізація кількості правопорушень у сфері економіки [9, с. 508].

Водночас варто зазначити, що на сьогодні в Україні існує розгалужена система державних органів у сфері економічної безпеки, у тому числі правоохоронних органів, діяльність яких безпосередньо направлена на виявлення та розслідування кримінальних правопорушень у сфері економіки (Національна поліція України, НАБУ, СБУ), або опосередковано спрямована на забезпечення протидії кримінальним правопорушенням цієї категорії (Державна податкова служба України, Державна служба фінансового моніторингу України, Державна митна служба України, Державна аудиторська служба України), й у складі яких функціонують однакові структурні підрозділи, які наділені подібними за своєю правовою природою організаційними та процесуальними повноваженнями, що негативно позначається на ефективності виконання ними завдань щодо протидії правопорушенням у сфері економіки [358, с. 363-364].

Стаття 216 КПК України закріплює за детективами БЕБ України повноваження з розслідування правопорушень, предметом яких є злочинне посягання на відносини у сфері господарської діяльності. За слушним

зауваженням В.Ю. Терехова, з формального-логічного підходу Розділ VII «Кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності» Кримінального кодексу України не може охоплювати весь спектр відносин у сфері економічної безпеки, адже останнє є набагато ширшим, а склади інших злочинів, зокрема, ст. 191 (Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем) або злочини з використанням службового становища можуть чинити значно більшу загрозу економічним інтересам [360, с. 31].

Про превалювання повноважень БЕБ саме у забезпеченні економічної безпеки в частині протидії відповідним деліктам свідчить закріплення за ними фактично усіх статей Розділу VII КК України. Підслідними БЕБ України на момент виконання цієї роботи є ст. ст. 200, 203-2, 204, 205-1, 206, 212, 212-1, 218-1, 219, 220-1, 220-2, 222, 222-1, 223-1, 224, 229, 231, 232, 232-1, 232-2, 233 КК України [160]. Водночас в окремих випадках зазначене відомство наділене повноваженнями з розслідування злочинів, передбачених ст. ст. 191, 206-2, 210, 211, 192, 358, 366, 369 КК України (п. п. 2-3 ч. 4 ст. 216 Кримінального процесуального кодексу України) [160].

Отже, викладені положення засвідчують, що БЕБ України не є виключним органом, який реалізує правоохоронний вплив на захист економічної безпеки держави, а входить до системи відповідних суб'єктів.

Слід підкреслити, що становлення зазначеного новоствореного органу супроводжується стрімким розвитком нормативного забезпечення його діяльності. Тому цілком логічно, що на початковому етапі функціонування БЕБ України важливо ідентифікувати та мінімізувати ризики, які детермінують низку організаційно-правових проблем його правоохоронної діяльності у сфері економічної безпеки.

У Верховній Раді зареєстровано проекти закону «Про внесення змін до Закону України «Про Бюро економічної безпеки України» щодо удосконалення роботи Бюро» (далі – Законопроект №10439) та «Про внесення змін до

Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів щодо удосконалення роботи Бюро економічної безпеки України» (далі – Законопроект №10440) [5]. Законопроекти розроблено в рамках реалізації фіскальних структурних реформ, передбачених Меморандумом про економічну та фінансову політику від 24 березня 2023 р. та від 19 червня 2023 р., з метою удосконалення правових засад діяльності БЕБ [195].

Законопроект № 10439 визначає процедуру відбору та призначення керівника БЕБ України та переатестації його заступників за аналогією до такого порядку щодо директора НАБУ.

Законопроект № 10440 спрямований на удосконалення правових засад діяльності БЕБ України, зокрема, в частині чіткого визначення функцій та підслідності кримінальних правопорушень зазначеному відомству. Серед іншого він передбачає, що виключно БЕБ України та НАБУ будуть наділені повноваженнями ініціювати питання про проведення перевірок фінансово-господарської діяльності підприємств та підприємців та брати участь в їх проведенні. При цьому досудове розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 201 («Контрабанда культурних цінностей та зброї») та 305 («Контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин») КК України, що підслідні слідчим органам безпеки, передбачається віднести до підслідності БЕБ України. Водночас, Національну поліцію та СБУ буде виключено з переліку органів державного фінансового контролю [5].

Не дивлячись на окремі позитивні моменти реалізації фіскальних структурних реформ у зазначених законопроектах, у них не йдеться про перетворення БЕБ України на єдиний правоохоронний орган, що займатиметься питаннями економічних злочинів та спиратиметься у своїй діяльності на міцну аналітичну базу. Зокрема, через те, що у підслідності СБУ залишаються ст. ст. 201-1, 201-2, 201-3, 201-4 КК України, які також статтями економічного характеру, зазначений орган продовжуватиме займатися розслідуванням економічних правопорушень. Основними недоліками законопроекту № 10439 є:

недосконалі засади формування конкурсної комісії для обрання керівника БЕБ України; відсутність вимог щодо невідкладної переатестації працівників відомства; відсутність положень щодо аналітичного спрямування в роботі оновленого БЕБ України.

Відповідно до пояснювальної записки до іншого Законопроекту, зареєстрованого за № 10088, всупереч позиції Президента України, що всі економічні правопорушення мають розслідуватись єдиним органом досудового розслідування – 80 % кримінальних проваджень, підслідних БЕБ України, продовжують розслідувати інші органи, що дискредитує основну ідею створення усього відомства. Так, станом на 01.08.2023 р. у кримінальних провадженнях, зареєстрованих за підслідними відомству статтями, безпосередньо Бюро здійснювалось досудове розслідування лише у 20 % кримінальних проваджень, що є недопустимо низьким показником роботи для органу, який має здійснювати боротьбу із порушеннями законодавства у сфері економіки в масштабах всієї держави [258].

Зважаючи на неналежний кадровий відбір та формальні підходи до формування особового складу БЕБ України, поряд з чисельними фактами непрозорості та неефективності роботи у сфері протидії кримінальним правопорушенням, що посягають на функціонування економіки, як в частині аналітичної складової, так і в частині правоохоронної складової у реалізації нових, ризик орієнтованих підходів до боротьби з правопорушеннями, а також наявність повідомлень про порушення законів України посадовими та службовими особами відомства, постає питання про нагальну необхідність комплексного (на законодавчому та виконавчому рівнях) реформування БЕБ України [258].

Викладене зайвий раз засвідчує те, що законодавство у зазначеній сфері потребує суттєвого доопрацювання з метою реального «перезавантаження» БЕБ України як аналітичного правоохоронного органу у протидії економічним кримінальним правопорушенням. При цьому правоохоронна складова у боротьбі

з правопорушеннями в економічній сфері має залишитись виключно у БЕБ України, інші правоохоронні органи мають бути їй повністю позбавлені.

Зважаючи на субоптимальні державні інституції, які сьогодні функціонують в Україні, для перезавантаження БЕБ України, експерти Асоціації підприємців та фахівці аналітичних центрів аргументовано вказують на доцільність передбачити у законодавстві виключно ті процедури, які довели свою ефективність у реформуванні інших державних органів (НАБУ, Спеціалізованої антикорупційної прокуратури та Національного агентства з питань запобігання корупції), зокрема: формування дієвої конкурсної комісії з добору кандидата на посаду директора БЕБ України з більшістю представників від міжнародних організацій; аналітичного спрямування у роботі БЕБ України, публічності результатів його роботи, відповідальності за неправомірні дії [5; 243].

Загалом поділяючи більшість висловлених аргументів, вважаємо, що співпраця України у сфері запобігання і протидії економічним правопорушенням, має здійснюватися за участі міжнародних організацій, проте повинна мати рекомендаційний характер щодо формування БЕБ України і призначенні осіб, запропонованих національними організаціями, на керівні посади.

Формування потужного законодавчого підґрунтя для функціонування БЕБ України та реалізація відповідних норм сприятиме створенню сучасного, динамічного, укомплектованого високопрофесійними фахівцями органу, здатного своєчасно виявляти й нейтралізувати загрозу економічній безпеці, здійснювати ефективний захист державного суверенітету України у цій сфері з неухильним дотриманням основоположних прав та свобод людини і громадянина.

Студіювання положень вітчизняного законодавства, що регламентує діяльність БЕБ, а також точок зору науковців в означеній сфері, можемо виділити основні його організаційно-правові та процесуальні недоліки, що потребують

оперативних та виважених кроків з їх усунення: відсутність в законодавстві системоутворюючого поняття «економічна безпека»; не виокремлені форми взаємодії БЕБ з іншими суб'єктами забезпечення економічної безпеки; відсутність унормованого механізму призначення на посаду керівника БЕБ України та його заступників; відсутність у КПК України правил підслідності БЕБ України; неналежна правова основа для отримання первинної інформації щодо ознак кримінальних правопорушень; відсутність правового регулювання процедури фіксації результатів інформаційно-пошукової та інформаційно-аналітичної роботи БЕБ України, порядку зберігання, обліку, використання та знищення інформації, отриманої в результаті здійснення інформаційно-аналітичної діяльності БЕБ України; недосконалість регламентації порядку взаємодії БЕБ України з державними фінансовими та правоохоронними органами під час отримання доступу до їх інформаційних ресурсів; неналежна якість судового контролю за діяльністю відомства; правова невизначеність питання щодо отримання безоплатного доступу до існуючих державних інформаційних систем, які містять дані про фінансову діяльність суб'єктів господарювання, державних реєстрів органів влади тощо [358, с. 368; 5; 243].

Це далеко не вичерпний перелік питань, що стоять на порядку денному перед державою у цьому сегменті забезпечення економічної безпеки держави й потребують оперативного вирішення. БЕБ України має асоціюватись з дійсно незалежним органом, який відповідає вимогам сьогодення у забезпеченні економічної безпеки, враховує інтереси суб'єктів господарювання та зобов'язання України перед міжнародними партнерами, а керівник, який його очолюватиме та відповідатиме за правоохоронний та аналітичний напрям діяльності підрозділу, повинен бути аполітичним і незалежним від впливу жодних державних інституцій.

Висновки до розділу 3

Забезпечення економічної безпеки має конкретну направленість – досягнення стану захищеності національних інтересів України в економічній сфері, тому логічно, що така діяльність представлена реалізацією законодавчо визначених повноважень різних за правовим статусом суб'єктів. До системи суб'єктів загального забезпечення економічної безпеки слід віднести вищі органи державної влади – Президента України, Верховну Раду України, Кабінет Міністрів України та РНБО. Суб'єктами спеціального, галузевого забезпечення економічної безпеки є Міністерство економіки України, Міністерство фінансів України, Міністерство внутрішніх справ України, Рада бізнес-омбудсмена, НБУ, БЕБ України, СБУ, Державна служба фінансового моніторингу, інші міністерства, відомства та установи, основні повноваження яких прямо чи опосередковано стосуються забезпечення національної безпеки України в економічній сфері. У взаємодії з іншими суб'єктами державно-владних повноважень свою компетенцію у цій царині реалізують й органи виконавчої влади. До зазначеної системи слід віднести й окремих громадян та їх об'єднання, які добровільно долучаються до заходів щодо забезпечення економічної безпеки.

Значний потенціал у забезпеченні економічної безпеки суб'єктів господарювання, налагодженні сприятливого інвестиційного клімату в державі, має Рада бізнес-омбудсмена – незалежний консультативно-дорадчий орган Кабінету Міністрів України, основні функції, якого полягають у наданні консультацій, прийнятті та розгляді скарг від підприємців на дії або бездіяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування, підготовці та оприлюдненні звітів і рекомендацій за результатами розгляду скарг та проведених розслідувань, ухваленні рішень рекомендаційного характеру за їх результатами. До питань, які потребують законодавчого врегулювання віднесено: визначення і встановлення заходів на випадок ненадання інформації чи документів з боку державних органів або невиконання органами наданих рекомендацій; врегулювання правового статусу представників зазначеного

органу та центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування й реалізує державну фінансову політику, під час розгляду податкового спору в порядку адміністративного оскарження; передбачити законодавчу можливість суб'єкта господарювання звернутися до Ради бізнес-омбудсмена коли справа знаходиться на розгляді в суді та ін.

Основними напрямками діяльності органів місцевого самоврядування з питань забезпечення функціонування системи економічної безпеки України визначено: розгляд звернень громадян, здійснення громадських слухань з безпекових питань; внесення подання, запитів до органів державної влади; моніторинг, запобігання та ліквідація наслідків загроз і небезпек у сфері національної, зокрема економічної безпеки; затвердження програми соціально-економічного розвитку і контроль за її виконанням; розробка програм безпеки держави на місцевому рівні; встановлення місцевих податків і зборів; затвердження відповідних бюджетів і контроль за їх виконанням; управління майном, яке перебуває в комунальній власності; звернення до суду про визнання незаконними відповідних актів органів виконавчої влади; вирішення інших питань місцевого значення, які віднесені законом до їхньої компетенції, або делеговані ними. З метою забезпечення економічної безпеки, запобігання ризикам нецільового використання коштів та корупційним ризикам, у законодавстві слід визначити вичерпний перелік дозволених витрат, які покладені на органи місцевого самоврядування для здійснення заходів правового режиму воєнного стану.

З моменту впровадження в Україні правового режиму воєнного стану, до органів державної влади, яких наділено виключними адміністративними повноваженнями безпекового характеру на певній території, віднесено військові адміністрації. Діяльність зазначених суб'єктів хоча й спрямована на охорону прав, свобод і законних інтересів громадян, проте задля забезпечення ефективного військового захисту населення вони можуть встановлювати окремі обмеження прав і свобод, зокрема й в економічній сфері, із зазначенням строку

дії цих обмежень. Окремі з таких повноважень потребують належної правової регламентації, а саме: здійснення спільного аналізу та проведення нарад з органами прокуратури та іншими правоохоронними органами з безпекових питань, зокрема в економічній сфері на відповідній території; упорядкувати положення законодавства щодо їх повноважень з прийняття рішень про заборону торгівлі зброєю, сильнодіючими хімічними й отруйними речовинами, а також алкогольними напоями та речовинами, виробленими на спиртовій основі та ін. Кабінет Міністрів України, як вищий орган у системі органів виконавчої влади, повинен бути наділений управлінськими повноваженнями зі спрямування, координації та контролю за діяльністю військових адміністрацій.

В умовах війни, розв'язаної на території України, саме БЕБ України повинно стати одним з основних суб'єктів, відповідальних за цільове використання міжнародної фінансової допомоги, запобігання та протидії витоків коштів, необхідних державному бюджету для фінансування оборони, соціальних програм та інших ключових державних витрат. Підвищення інституційної спроможності зазначеного правоохоронного органу зі спеціальним статусом та специфічною функціональною спрямованістю має забезпечити невідкладне виявлення, розслідування та розкриття економічних злочинів та гарантувати економічну безпеку держави.

Окремі з положень, що регламентують порядок діяльності БЕБ України, потребують змін. Зокрема, у Конституції України необхідно визначити чіткий перелік державних, зокрема й правоохоронних органів, до яких віднести БЕБ України, як правоохоронний орган виконавчої влади зі спеціальним статусом. Сферу інформаційно-пошукової та аналітично-інформаційної діяльності БЕБ України слід поширити й на інші економічні правопорушення поряд з кримінальними, що віднесені до його підслідності. Доцільне наділення БЕБ України повноваженнями зі здійснення міжнародного співробітництва з компетентними органами іноземних держав, міжнародними та міжурядовими організаціями на підставі законів та міжнародних договорів України.

ВИСНОВКИ

У висновках дисертації на основі узагальнення відповідних концепцій, законодавства України та практики його застосування розроблено положення теоретичного і практичного характеру, що розкривають зміст і правову сутність інституційно-правового забезпечення економічної безпеки в Україні. За результатами здійсненого дослідження сформульовано такі висновки та рекомендації, що відповідають вимогам наукової новизни, зокрема:

1. Аналіз хронології розвитку теоретичного підґрунтя досліджень економічної безпеки вітчизняними та зарубіжними науковцями, їх відповідного фокусу та змістовного наповнення, дозволяє дійти висновку про різноспрямованість та різноаспектність відповідних наукових розвідок. Окремі питання проблематики осмислюються ґрадуйовано, зокрема в часовому (класичних і новітніх дослідженнях), географічному (в зарубіжних і вітчизняних працях) та джерельному (дисертації і наукові статті) відтинку. Вказано на потребу в обґрунтуванні теоретичних та методологічних положень, пов'язаних з розробкою стратегічних орієнтирів інституційно-правового забезпечення економічної складової національної безпеки України шляхом застосування міждисциплінарного підходу, комплексного використання концепцій правових наук та знань у сфері публічного управління і адміністрування. Низка викликів економічного, соціального, політичного та правового характеру в досліджуваній сфері вказує на невирішеність та актуальність питань, які стосуються: з'ясування нормативно-правової основи забезпечення економічної безпеки в Україні, уточнення її сутності та змісту; окреслення механізму забезпечення економічної безпеки держави; уточнення правового статусу і повноважень органів державної влади в системі забезпечення економічної безпеки, визначення їх контрольно-наглядових та правоохоронних функцій, особливостей їх взаємодії тощо.

2. Поняття «національна безпека» та «економічна безпека» співвідносяться між собою як система та її елемент, тобто економічна безпека – частина

національної безпеки держави. Відповідно, обидві категорії мають безпосередній вплив одна на одну та на інші сегменти функціонування держави – фінансовий, банківський, фіскальний, інвестиційний тощо. Економічна безпека – це не лише стан функціонування держави, а й результат цілеспрямованої системної динамічної діяльності уповноважених органів, комплексу нормативно-правових, організаційно-інституційних, техніко-технологічних та інноваційно-інвестиційних заходів, спрямованих на забезпечення ефективного захисту базових економічних прав і свобод громадян, суспільства та усіх форм власності держави та її господарського механізму від негативного впливу зовнішніх і внутрішніх загроз та викликів, дестабілізуючих чинників. В умовах складної соціально-політичної та військової ситуації в Україні, збільшення кількості загроз для економічної безпеки, нагальною та доцільною є розробка нової Стратегії економічної безпеки України на повоєнний період, яка б враховувала бачення з цього питання міжнародних фінансових інституцій, Європейського Союзу та Ради Європи, та визначала такі підсистеми / напрямки забезпечення економічної безпеки, як фінансова, виробнича, зовнішньоекономічна, інвестиційно-інноваційна, макроекономічна, соціальна, демографічна, продовольча, енергетична та екологічна.

3. Система економічної безпеки призначена для збалансування інтересів та врегулювання можливих протиріч між об'єктами безпеки, усунення ризиків та загроз у реальному секторі економіки, посилення стійкості господарського комплексу до впливу негативних ендогенних та екзогенних чинників. Система економічної безпеки залежно від об'єкта забезпечується на таких ієрархічних рівнях – макро (рівень національного рівня економіки, який пов'язаний зі сферою наддержавних мегарегіональних структур), мезо (рівень економіки адміністративно-територіальної одиниці), регіональний (рівень економічної безпеки регіону), мікро (рівень економіки суб'єкта господарювання, окремої особи) та нано.

До структури економічної безпеки, як сталої єдності елементів системи, їх

зв'язків, входять такі основні підсистеми як: 1) нормативна (регулятивна) – правові норми і принципи, що регулюють відносини між суб'єктами державної влади, які відображені у відповідних правових актах; 2) інституційно-функціональна (адміністративно-управлінська), яку складає діяльність спеціалізованих державних органів, для яких забезпечення економічної безпеки є одним з пріоритетних завдань, а також інших суб'єктів, залучених до цього процесу. Об'єкт економічної безпеки – відповідний стан економіки держави, національні економічні інтереси, які властиві її носіям та потребують збереження, розвитку, мінімізації негативних впливів.

4. Механізм забезпечення економічної безпеки у вузькому значенні – це система організаційно-правових та економічних заходів, спрямованих на запобігання виникненню економічних загроз. Беручи до уваги методологічний принцип редуccionізму, механізм забезпечення економічної безпеки в широкому розумінні слід розглядати як складно-організовану функціональну складову системи державних органів, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, недержавних суб'єктів (інституційна складова), а також правових засобів і видів юридичної діяльності, взятих у сукупності з нормативно-правовою основою – системою норм, утворених комплексним правовим інститутом, статутними і процесуальними нормами, які регулюють реалізацію державно-владного впливу в економічній сфері, забезпечують захист економічних відносин від існуючих ризиків та загроз на національному та глобальному рівнях.

Доцільним є прийняття нормативно-правового акту – Закону України «Про економічну безпеку України», положення якого регламентували б відносини в сфері економічної безпеки держави, визначали відповідний інституційний склад та механізм забезпечення безпеки на державному рівні, зокрема передбачали здійснення заходів, спрямованих на моніторинг стану, ризиків та загроз економічній безпеці, вжиття превентивних заходів щодо обмеження ескалації негативних явищ і процесів у соціально-економічній сфері країни тощо.

Ефективне функціонування системи забезпечення економічної безпеки потребує створення в системі органів виконавчої влади окремого органу моніторингу економічної безпеки держави.

5. Нормативно-правове забезпечення економічної безпеки – послідовна система спеціально-юридичних та інших засобів, за допомогою яких громадське суспільство і держава здійснює вплив на суспільні відносини з метою забезпечення економічної та соціальної стабільності суспільства, держави, індивіда, суб'єктів господарської діяльності. Використання системного підходу до розуміння процесу реалізації правових норм у сфері економічної безпеки держави вказує на комплексність поняття «нормативно-правове забезпечення», складовою якого є правове регулювання, правовий вплив, а також комплекс забезпечувальних заходів в зазначеній царині суспільних відносин.

На макрорівні нормативно-правове забезпечення економічної безпеки України можна позиціонувати як систему всіх упорядкованих певним чином первинних та вторинних нормативно-правових актів, які прямо чи опосередковано унормовують правовідносини в економічній сфері. Недоліками нормативно-правового забезпечення економічної безпеки держави, що призводять до низької ефективності державних заходів у досліджуваній сфері та, відповідно, унеможливають досягнення її високого рівня, визначено: неузгодженість між розробниками та безсистемність окремих нормативно-правових актів регулювання економічної безпеки; складність, суперечливість, нечіткість, неповнота та нестабільність окремих положень законодавства, неоднозначне тлумачення при їх застосуванні. Такий стан речей потребує модифікації підходів до формування нормативно-правового забезпечення економічної безпеки держави, внесення змін до чинного законодавства.

6. В умовах поширення кризових явищ, зокрема глобальної пандемії, зростання кількості воєнних міждержавних конфліктів, трансформація ринку праці, швидкі темпи зростання обсягів транскордонної електронної торгівлі, розвиток глобальних ланцюгів створення доданої вартості тощо, існує нагальна

потреба у перегляді та удосконаленні правової регламентації економічної безпеки з метою забезпечення її соціального спрямування, попередження та/або мінімізації негативних наслідків викликів та загроз. Зважаючи на це, запропоновано доповнити Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року положенням щодо пріоритетності удосконалення національних інвестиційних та фінансових інститутів з метою досягнення необхідного рівня безпеки у технологічній та оборонній сферах. Обґрунтовано включення до Господарського кодексу України положень щодо змісту поняття цифрової економіки та основних засад її функціонування, напрямів та засобів державної економіко-правової політики щодо цифровізації. Доцільним визнано внесення змін до Цивільного кодексу України в частині врахування окремих загальних положень, які впливають на розвиток та захист особистих немайнових прав на персональну інформацію, зокрема, принципів регулювання, механізмів захисту та гарантій, перелік спеціальних засобів захисту. З метою врахування пріоритету забезпечення національних інтересів при розгляді справ про банкрутство запропоновано внесення відповідних змін до Кодексу України з питань банкрутства в частині встановлення заборони виконання грошових та інших зобов'язань, кредиторами за якими є рф або особи, пов'язані з державою-агресором.

Враховуючи поліаспектність проблем, пов'язаних з правовим регулюванням питань використання технології хмарних обчислень та застосування ШІ в Україні, що може спричинити пряму загрозу економічній безпеці держави, до розробки відповідних нормативно-правових актів на національному та міжнародному рівні до складу робочої групи при Верховній Раді мають входити представники профільного Міністерства, Офісу бізнес омбудсмана та безпекознавці. Імплементация відповідних законів має здійснюватися з урахуванням національних інтересів, положень чинного законодавства України, думки українських виробників та передбачати ризики впливу ШІ на права людини, визначати і забезпечувати правові та етичні аспекти

захисту персональних даних.

7. Система суб'єктів забезпечення економічної безпеки – це упорядкована структура суб'єктів, уповноважених законодавством на реалізацію прав та обов'язків в сфері забезпечення захищеності національних економічних інтересів країни від реальних та потенційних загроз, діяльність яких координується в установленому порядку для вирішення локальних та загальнодержавних завдань. До суб'єктів, залучених до процедур забезпечення економічної безпеки, відносяться: вищі органи державної влади (Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, РНБО України, Рада бізнес-омбудсмена, АМК України, НБУ); центральні органи державної влади (Мінекономіки, Мінфін, МВС України, Міненерго, Мінінфраструктури, Міндовкілля, Мінсоцполітики та ін.); судові, правоохоронні та спеціально уповноважені органи (НПУ, БЕБ України, НАБУ, ДБР, СБУ, ДФС України, НКЦПФР, Рада бізнес-омбудсмена, Держаудитслужба, Держмитслужба, Державна служба фінансового моніторингу та ін.); органи місцевого самоврядування та військові адміністрації; інституції громадянського суспільства (об'єднання громадян і фізичні особи). Такий підхід до визначення системи суб'єктів забезпечення економічної безпеки є доволі умовним та не виключає розширення окресленого їх кола залежно від внутрішніх та зовнішніх ризиків і загроз.

До загальних функцій суб'єктів забезпечення економічної безпеки віднесено: стратегічне прогнозування і планування; виявлення, відстеження динаміки та визначення граничних значень загроз економічній національним економічним інтересам; вироблення і періодичне уточнення Стратегії економічної безпеки України, відповідних доктрин, концепцій і програм, планування і вжиття конкретних заходів із запобігання, нейтралізації загроз та відновлення нормального функціонування об'єктів економічної системи; створення нормативно-правової бази, необхідної для ефективного функціонування системи; комплексне фінансове, матеріально технічне,

інформаційне та інше забезпечення життєдіяльності системи та її складових; участь у реалізації державної економічної політики на локальному, регіональному та глобальному рівнях, оцінка результативності відповідних дій та визначення витрат на них тощо.

8. До основних напрямів діяльності органів місцевого самоврядування з питань забезпечення функціонування системи економічної безпеки України віднесено: встановлення місцевих податків і зборів; затвердження відповідних бюджетів і контроль за їх виконанням; управління майном, яке перебуває в комунальній власності; отримання від суб'єктів господарювання необхідних відомостей про проєкти планів та їх обов'язкове узгодження; внесення пропозицій до проєктів з питань, пов'язаних із задоволенням потреб громади; аналіз і прогнозування розвитку економічного потенціалу території; утворення, реорганізація та ліквідація комунальних підприємств, організацій і установ, а також здійснення контролю за їх діяльністю; розроблення і реалізація моделей відновлення місцевого господарства, підприємництва, диверсифікації виробництва; звернення до суду про визнання незаконними відповідних актів органів виконавчої влади; розгляд звернень громадян, здійснення громадських слухань з безпекових питань та ін. Водночас в умовах правового режиму воєнного стану на органи місцевого самоврядування покладено непритаманні для них повноваження, пов'язані з матеріальним забезпеченням сил безпеки та оборони. Відсутність чіткого унормування відповідних правовідносин може призвести до неоднозначного трактування окремих положень законодавства контролюючими органами та безпідставних звинувачень органів місцевого самоврядування у нецільовому використанні коштів місцевих бюджетів та майна громад.

Існування військових адміністрацій в населених пунктах паралельно з місцевим самоврядуванням є недоречним, а питання які стосуються реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки громади, повинні відноситись до компетенції органів місцевого самоврядування. Для

вдосконалення діяльності військових адміністрацій у сфері забезпечення економічної безпеки поряд з компетенціями із забезпечення національної безпеки пропонуємо: упорядкувати положення законодавства щодо їх повноважень з прийняття рішень про заборону торгівлі зброєю, сильнодіючими хімічними й отруйними речовинами, а також алкогольними напоями та речовинами, виробленими на спиртовій основі; здійснення спільного аналізу та проведення нарад з органами прокуратури та іншими правоохоронними органами з безпекових питань на відповідній території; участь у підготовці, затвердженні та організації виконання відповідних регіональних та місцевих програм та ін.

9. Завдання правоохоронних органів щодо протидії економічним злочинам є важливим сегментом забезпечення економічної безпеки держави, які в умовах режиму воєнного стану та гібридної війни набувають у край важливого значення, оскільки забезпечують фінансування обороноздатності України. Специфічними ознаками суб'єктів запобігання та протидії економічній злочинності, які реалізують правоохоронну функцію в Україні є: виконання функції в сфері виявлення, розслідування злочинів, що мають економічну мету або потребують економічного обґрунтування (Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів; СБУ; Національна поліція України; НАБУ; ДБР; Національне агентство з питань запобігання корупції); при формуванні кадрового потенціалу використовують специфічні вимоги до кадрового складу; наявність суб'єкта реалізації правоохоронних функцій зі статусом спеціального призначення, зокрема в сфері запобігання та протидії економічній злочинності (БЕБ України).

До основних організаційно-правових та процесуальних недоліків функціонування БЕБ України, що потребують усунення, віднесено відсутність (недосконалість) у профільному законодавстві: виокремлених форм взаємодії БЕБ України з іншими суб'єктами забезпечення економічної безпеки; регламентації порядку взаємодії з державними фінансовими та

правоохоронними органами під час отримання доступу до їх інформаційних ресурсів; правил підслідності; правової основи для отримання первинної інформації щодо ознак кримінальних правопорушень; унормування процедури фіксації результатів інформаційно-пошукової та інформаційно-аналітичної роботи; повноважень з участі у розробці та погодженні проєктів законів та інших нормативно-правових актів з питань, що належать до компетенції органу, а також проєктів державних програм з питань протидії правопорушенням, що посягають на економічну безпеку держави. У Конституції України необхідно визначити чіткий перелік державних, зокрема й правоохоронних органів, до яких віднести БЕБ України, як правоохоронний орган виконавчої влади зі спеціальним статусом. Виключно БЕБ України має виконувати правоохоронну функцію у протидії кримінальним правопорушенням в економічній сфері. Сферу інформаційно-пошукової та аналітично-інформаційної діяльності БЕБ України слід поширити й на інші економічні правопорушення поряд з кримінальними, що віднесені до його підслідності. Доцільне наділення зазначеного органу повноваженнями зі здійснення міжнародного співробітництва з компетентними органами іноземних держав, міжнародними та міжурядовими організаціями на підставі законів та міжнародних договорів України. Участь міжнародних партнерів у процедурі формування БЕБ України і призначення осіб, запропонованих національними організаціями на керівні посади, повинна мати рекомендаційний характер.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адамович В. О. Цифрова безпека: проблеми правового регулювання. *Правове регулювання цифрової економіки: нові виклики та можливості* : тези доп. Всеукр. круглого столу (Київ, 8 черв. 2023 р.) / відп. ред. Н. А. Мазаракі. Київ : Держ. торг.-екон. ун-т, 2023. С. 5–9.
2. Адміністративна процедура : квартальний звіт – IV квартал 2023 року. *Рада бізнес-омбудсмена*. URL: <https://boi.org.ua/wp-content/uploads/2024/02/kvartalnyi-zvit-rady-biznes-ombudsmena-zhovten-%E2%80%93-hruden-2023.pdf>.
3. Актуальні виклики та загрози економічній безпеці України в умовах воєнного стану : експерт.-аналіт. доп. Нац. ін.-ту стратег. дослідж. Київ, 2023. 14 с. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2023-05/executive-1.pdf>.
4. Александрова О. Ю. Державне регулювання механізму забезпечення економічної безпеки регіонів : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.03. Харків, 2018. 25 с.
5. Аналітичні центри закликають відхилити законопроект № 10439 щодо БЕБ і підтримати проєкт № 10088-1. *Центр економічної стратегії*. URL: <https://ces.org.ua/analitichni-czentri-zaklikayut-vidhiliti-zakonopro%D1%94kt-%E2%84%9610439>.
6. Андрусів Л. Теоретико-правові засади системи нормативно-правових актів. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 4. С. 128–131.
7. Антонов В. О. Конституційно-правові засади національної безпеки України : монографія / наук. ред. Ю. С. Шемшученко. Київ : Талком, 2017. 576 с.
8. Бабаджанян Г. Б., Ущипівська А. М., Назарова М. М. Застосування етичних кодексів в умовах розвитку цифрової економіки. *Правове регулювання цифрової економіки: нові виклики та можливості* : тези доп. Всеукр. круглого столу (Київ, 8 черв. 2023 р.) / відп. ред. Н. А. Мазаракі. Київ : Держ. торг.-екон. ун-т, 2023. С. 9–12.

9. Бабаєва О. В., Дядик В. О. Бюро економічної безпеки України в системі органів кримінальної юстиції. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 4. С. 505–509. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2021/127.pdf.
10. Байдін Ю. В. Державний суверенітет і його межі в умовах європейської інтеграції (питання теорії) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2012. 20 с.
11. Бакалінська О. О. Вплив оновлення Цивільного кодексу України на розвиток міжнародних економічних відносин. URL: <https://coordynata.com.ua/vpliv-onovlenna-civilnogo-kodeksu-ukraini-na-rozvitok-miznarodnih-ekonomichnih-vidnosin>.
12. Баланюк І. Ф., Максимюк М. М. Види економічної безпеки. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2016. Вип. 1 (2). С. 142–145. (Серія «Економіка»).
13. Бандурка О. М., Духов В. Е., Петрова К. Я., Червяков І. М. Основи економічної безпеки : підручник. Харків : Нац. ун-т внутр. справ, 2003. 236 с.
14. Беззуб І. Проблеми та перспективи створення Національного бюро фінансової безпеки в Україні. *Громадська думка про правотворення*. 2018. № 7 (151). С. 6–13. URL: <http://nbuviar.gov.ua/images/dumka/2018/7.pdf>.
15. Бек У. Влада і контрвлада у добу глобалізації: нова світова політична економія / пер. з нім. та наук. ред. О. Юдін. Київ : Ніка-Центр, 2011. 407 с.
16. Бензарь А. С., Пестова О. А. Проблеми та перспективи розвитку цифрової економіки в Україні. *Цифрова економіка та економічна безпека*. 2022. Вип. 2. С. 148–155. DOI: <https://doi.org/10.32782/dees.2-25>.
17. Берлач А. І., Тютюнник В. О. Особливості правового статусу військових адміністрацій в умовах воєнного часу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 5. С. 342–346. URL: http://lsej.org.ua/5_2022/79.pdf.
18. Білоусов Є. М. Актуальні проблеми господарсько-правового забезпечення економічної безпеки України: монографія. Харків. Право, 2017. 240 с.

19. Білоусов Є. М., Яковюк І. В. Поняття та види економічної безпеки України. *Національна безпека у філософсько-правовому дискурсі : монографія* / О. Г. Данільян, О. П. Дзьобань, Є. М. Білоусов, Ю. Ю. Калиновський, І. В. Яковюк. Харків, 2019. С. 190-212.
20. Білоус-Осінь Т. І. Публічне адміністрування у сфері наукової діяльності. *Juris Europensis Scientia*. 2021. № 3. С. 57–60.
21. Богуцький П. П. Поняття та ознаки права національної безпеки України. *Інформація і право*. 2018. № 3 (26). С. 84–91.
22. Богуцький П. П. Теоретичні основи становлення і розвитку права національної безпеки України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2020. 410 с.
23. Бойко В. В. Еволюція розвитку та сутність економічної безпеки держави. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2015. № 4. Т. 1. С. 162–167.
24. Бойчук Д. С. Ймовірні зміни у суб'єктному складі суспільних відносин у пост-глобальному світі. *Фундаментальні проблеми юриспруденції. Право: мінливий концепт у мінливому світі : тези доп. Всеукр. круглого столу* (Харків, 19–20 квіт. 2019 р.). Харків : НЮУ ім. Я. Мудрого, 2019. С. 10–11.
25. Бондаренко І. Правоохоронна діяльність і правоохоронні органи: поняття та ознаки. *Право України*. 2003. № 4. С. 18–21.
26. Бондаренко О. М. Шляхи вдосконалення правового регулювання позасудового вирішення податкових спорів. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Вип. 3 (28). Т. 1. С. 78–81.
27. Бородін Є., Шумляєва І. Інституційно-правове забезпечення функціонування суб'єктів місцевого самоврядування в Україні. *Аспекти публічного управління*. 2021. № 9 (3). С. 13–21. DOI: <https://doi.org/10.15421/152124>.

28. Бородін Є., Шумляєва І. Інституційно-правове забезпечення функціонування суб'єктів місцевого самоврядування в Україні. *Public administrartion aspects*. 2021. № 9 (3). С. 13–21. DOI: 10.15421/152124.

29. Бригінець О. О. Правове забезпечення фінансової безпеки України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Ірпінь, 2017. 415 с.

30. Бюджетний кодекс України : Закон України від 8 лип. 2010 р. № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.

31. Валієва Л. М. Роль економічної безпеки в зміцненні сили національної держави. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 38. С. 1–8. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-31>.

32. Великанова М. М. Штучний інтелект: правові проблеми та ризики. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2020. № 2. С. 185–198. URL: <http://visnyk.kh.ua/uk/article/shtuchny-intelekt-pravovi-problemi-ta-riziki>.

33. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Ю. С. Шемшученка. Київ : Юрид. думка, 2007. 992 с.

34. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.

35. Визначення стратегічних орієнтирів рівня економічної безпеки України. *Національний інститут стратегічних досліджень при Президенті України*. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1501/>.

36. Вінник О. М. Право цифрової економіки : монографія. Київ : НДІ приват. права і підприємництва ім. акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2021. 350 с.

37. Власюк О. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку. Київ : Нац. ін-т проблем міжнар. безпеки при РНБО України, 2008. 48 с.

38. Власюк О. С. Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики : вибрані наук. пр. Київ : НІСД, 2016. 528 с.

39. Волошин В. І. Інструменти мінімізації гібридних загроз економічній безпеці України. *Економіка та управління національним господарством*. 2018. Вип. 1 (129). С. 21–26.
40. Воронкова В. Г., Фурсін О. О., Сапа Н. В. Соціально-орієнтоване державне управління : монографія / під ред. В. Г. Воронкової. Запоріжжя : ЗДІА, 2011. 256 с.
41. Гапєєва О. М. Міжнародна економічна безпека країн в умовах сталого розвитку : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.02. Вінниця, 2021. 43 с.
42. Гарькава В. Ф. Стратегія забезпечення економічної безпеки України : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.03. Київ, 2023. 489 с.
43. Гбур З. В. Державне управління економічною безпекою України: теорія та практика : монографія. Кам'янець-Подільський : Рута, 2018. 408 с.
44. Гбур З. В. Інституційне забезпечення економічної безпеки України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 3. С. 98–102.
45. Гбур З. В. Складові економічної безпеки та їх вплив на економічну безпеку України в умовах євроінтеграції. *Актуальні проблеми державного управління*. 2017. Вип. 3 (52). С. 251–257.
46. Геєць В. М., Кваснюк Б. Є. Концепція економічної безпеки України. Київ : Логос, 1999. 56 с.
47. Герасимчук З. В., Вавидюк Н. С. Економічна безпека регіону: діагностика та механізм забезпечення : монографія. Луцьк : Надстир'я. 2006. 444 с.
48. Глобальна та національна безпека : підручник / [авт. кол. : В. І. Абрамов, Г. П. Ситник, В. Ф. Смолянюк та ін.] ; за заг. ред. Г. П. Ситника. Київ : НАДУ, 2016. 784 с.
49. Глуценко В. В. Еволюція формування парадигми національної економічної безпеки. *Актуальні питання фінансової безпеки держави* : зб. Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (Харків, 21 лют. 2014 р.). Харків : ХНУВС, 2014. С. 96–99.

50. Гнатенко В. С. Державне управління економічною безпекою в систем цифровізації національної безпеки : дис. ... д-ра наук з держ. упр. : 25.00.05. Київ, 2021. 557 с.

51. Гнатенко В. С. Нормативно-правове забезпечення державної політики у сфері економічної безпеки. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2021. № 2. URL: http://www.dy.nauka.com.ua/pdf/2_2021/33.pdf.

52. Гоббс Т. Левіафан. Київ : РІПОЛ Класік, 2020. 672 с.

53. Голюков І. В. Сутність та еволюція поняття економічна безпека. *Проблеми економіки*. 2014. № 1. С. 309–314.

54. Гончаренко О. М. Реалізація принципу правової визначеності у законопроектній роботі у сфері цифрової економіки. *Правове регулювання цифрової економіки: нові виклики та можливості* : тези доп. Всеукр. круглого столу (Київ, 8 черв. 2023 р.) / відп. ред. Н. А. Мазаракі. Київ : Держ. торг.-екон. ун-т, 2023. С. 21–26.

55. Гончаренко О. М. Саморегулювання цифрової економіки. *Цифрова економіка та електронний бізнес: окремі проблеми правового регулювання* : зб. наук. пр. / за заг. ред. О. М. Вінник. Київ : НДІ приват. права і підприємництва ім. акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2019. С. 56–82.

56. Гончарова В. О. Вплив тіньової економіки на економічну безпеку держави : монографія. Харків : ХНУ, 2001. 195 с.

57. Горбулін В. П., Качинський А. Б. Стратегічне планування: вирішення проблем національної безпеки : монографія. Київ : НІСД, 2010. 288 с.

58. Горовенко В. К., Тютюнник В. П. Актуальні проблеми сектора безпеки та оборони України. *Наука і оборона*. 2014. № 4. С. 20–25.

59. Городиський І., Бойко Д. Штучний інтелект і євроінтеграція: як Україна планує впровадити регулювання ШІ та врахувати стандарти ЄС. *Юридична Газета*. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/informaciyne-pravo-telekomunikaciyi/shtuchniy-intelekt-i-evrointegraciya-yak-ukrayina-planue-vprovaditi-regulyuvannya-shi-ta-vrahuvati-s.html>.

60. Господарський кодекс України : Закон України від 16 січ. 2003 р. № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/436-15>.
61. Гріненко А. Ю. Удосконалення механізмів забезпечення економічної безпеки України: теорія, методологія, практика : дис. ... д-ра екон. наук : 21.04.01. Київ, 2021. 431 с.
62. Губарева І. О. Формування економічної безпеки України в умовах активізації інтеграційних процесів : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.03. Харків, 2015. 37 с.
63. Губський Б. В. Економічна безпека України: методологія виміру, стан і стратегія забезпечення : монографія. Київ : Укрархбудінформ, 2001. 122 с.
64. Гьофе Д. Демократія в епоху глобалізації / пер. з нім. Л. А. Ситніченко, О. Ж. Лозінська. Київ : ППС-2002, 2007. 436 с.
65. Данильян О. Г. Соціальні протиріччя у посттоталітарних системах: методологія дослідження та розв'язання : автореф. дис. ... д-ра філос. наук: 09.00.03. Харків, 1998. 42 с.
66. Данільян О. Г., Дзьобань О. П., Панов М. І. Національна безпека України: структура та напрямки реалізації : навч. посіб. Харків : Фоліо, 2002. 285 с.
67. Дахно І., Бовтрук Ю. Міжнародна економіка : навч. посіб. Київ : МАУП, 2002. 214 с.
68. Дахнова О. Є. Соціальні аспекти економічної безпеки України. *Зовнішня торгівля: право, економіка, фінанси*. 2012. № 3. С. 244–252. URL: [https://zt.knute.edu.ua/files/2012/03\(62\)2012/3_12_36.pdf](https://zt.knute.edu.ua/files/2012/03(62)2012/3_12_36.pdf).
69. Дацко О. І. Забезпечення економічної безпеки України: соціально-гуманітарний вимір : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.03. Львів, 2021. 636 с.
70. Делінський О. А. Європейська система безпеки: міжнародно-правові аспекти становлення і розвитку : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Харків, 2003. 20 с.

71. Деменко К. Е. Щодо поняття «економічна безпека держава» як політико-правової категорії. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2022. Вип. 33. С. 282–289. (Серія «Економічна. Юридична»).

72. Денисенко М. П., Третяк Є. В. Механізм забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання. *Економіка та держава*. 2018. № 12. С. 59–63. DOI: 10.32702/2306-6806.2018.12.59.

73. Денисов О. Є. Економічна безпека галузей промисловості в системі економічної безпеки держави : дис. ... д-ра екон. наук : 21.04.01. Київ, 2019. 496 с.

74. Деякі питання організації діяльності Бюро економічної безпеки України : постанова Кабінету Міністрів України від 6 жовт. 2021 р. № 1068. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1068-2021-%D0%BF#Text>.

75. Деякі питання управління державними інвестиціями : постанова Кабінету Міністрів України від 22 лип. 2015 р. № 571. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/571-2015-%D0%BF>.

76. Дзьобань О. П. Національна безпека в умовах соціальних трансформацій (методологія дослідження та забезпечення) : монографія. Харків : Константа, 2006. 440 с.

77. Для перемоги потрібна підтримка, не гноблення бізнесу. *Рада бізнес-омбудсмена*. URL: <https://boi.org.ua/news-post/dlya-peremogy-potribna-pidtrymka-ne-gnoblennya-biznesu>.

78. Дмитрук С. Ф. Механізми стратегування державного управління у сфері національної безпеки : дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.05. Київ, 2020. 228 с.

79. Донбас і Крим: ціна повернення : монографія / за заг. ред. Г. П. Горбуліна, О. С. Власюка, Е. М. Лібанової, О. М. Лященко. Київ : НІСД, 2015. 473с.

80. Доронін І. М. Національна безпека України в інформаційну епоху: теоретико-правове дослідження : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2020. 539 с.

81. Древаль Ю. Д. Безпека особистості як фактор сучасних державно-управлінських відносин. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2015. № 1. С. 123–126. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizvru_2015_1_28.

82. Дрозд О. Повноваження Бюро економічної безпеки України: деякі проблеми нормативно-правового врегулювання. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. Спец. вип. № 2 (115). С. 100–106.

83. Економіка та економічна безпека держави. Теорія і практика : моногр. навч. посіб. Ч. 1 : Монографія. Ч. 2 : Навчальний посібник / [авт. кол. : С. Давиденко, О. Єгорова, В. Приходько та ін.] ; рец. : О. І. Дацій, Я. Ф. Жовнірчик, О. В. Царенко. Ужгород : РІК-У, 2017. 388 с. (Кафедральна бібліотека. Міжнародні економічні відносини; Вип. 4).

84. Економічна безпека держави : навч.-метод. посіб. / [З. Б. Живко, О. В. Черевко, М. І. Копитко та ін.] ; за ред. З. Б. Живко. Черкаси : Чабаненко Ю. А., 2019. 240 с.

85. Економічна безпека держави: сутність та напрями формування : монографія / [Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, С. М. Макуха та ін.] ; за ред. Л. С. Шевченко. Харків : Право, 2009. 312 с.

86. Економічна безпека України : монографія / за ред. В. Федоренка, І. Грищенка, Т. Воронкової. Київ : ДКС-центр, 2017. 462 с.

87. Економічна безпека : навч. посіб. / [О. Є. Користін, О. І. Барановський, Л. В. Герасименко та ін.]. Київ : Прав. єдність ; Алерта ; КНТ ; Центр учб. літ., 2010. 368 с.

88. Економічний суверенітет України : монографія / [А. А. Мазаракі, Т. М. Мельник, В. В. Юхименко та ін.]; за заг. ред. А. А. Мазаракі, Т. М. Мельник. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2015. 700 с.
89. Енциклопедія державного управління : у 8 т. / [наук.-ред. кол. : Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін.]. Київ : НАДУ, 2011. Т. 1 : Теорія державного управління / [наук.-ред. кол. : В. М. Князев та ін.]. 748 с.
90. Єднак В. М. Місце правоохоронних органів у системі органів державної влади. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. № 4. Ч. 2. С. 38–40.
91. Єрмошенко М. М. Визначення загрози національним інтересам у фінансово-кредитній сфері. *Економіка України*. 2013. № 1. С. 24–32.
92. Єрмошенко М. М. Фінансова безпека держави: національні інтереси держави, реальні загрози, стратегія забезпечення. Київ : КНТЕУ, 2001. 309 с.
93. Єфименко Т. І. Фіскальна та монетарна безпека національної економіки. Київ : Акад. фін. упр., 2016. 447 с.
94. Єфремова К. В., Пасат М. О., Чижов Д. А. Проблеми забезпечення економічної безпеки України та шляхи їх вирішення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 4. С. 34–37. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-4/5>.
95. Жаліло Я. А. Економічна стратегія держави: теорія, методологія, практика : монографія. Київ : НІСД, 2003. 368 с.
96. Желізко О. О. Державне регулювання інституціональних змін системи економічної безпеки підприємництва : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.03. Кам'янець-Подільський, 2019. 262 с.
97. Жук Т. І. Система суб'єктів сектору безпеки України. *Юридична наука*. 2020. № 5 (107). С. 106–112.
98. Забезпечення національної безпеки за основними напрямками життєдіяльності України : навч. посіб. : у 2 ч. / [В. А. Омельчук,

М. П. Стрельбицький, С. Г. Гордієнко та ін.] ; за заг. ред. А. М. Кислого, М. П. Стрельбицького. Київ : МАУП, 2021. Ч. I. 304 с.

99. Завгородній А. Г., Вознюк Г. Л. Фінансово-економічний словник. 3-тє вид., доповн. та переробл. Львів, 2011. 844 с.

100. Завидняк М. І. Конституційно-правові засади забезпечення економічної безпеки України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Ужгород, 2016. 22 с.

101. Загородній М. Військові адміністрації: повзуча централізація чи необхідний інструмент під час війни? URL: <https://www.chesno.org/post/5792>.

102. Загурська-Антонюк В. Ф. Державне управління національною безпекою в умовах геополітичних загроз : автореф. дис. ... д-ра наук з держ. упр. : 25.00.05. Київ, 2021. 45 с.

103. Закон про штучний інтелект: Рада та Парламент досягли угоди щодо перших у світі правил для ШІ. *European Council. Council of the European Union*. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2023/12/09/artificial-intelligence-act-council-and-parliament-strike-a-deal-on-the-first-worldwide-rules-for-ai/>.

104. Залізник В. Удосконалення інформаційного законодавства України: методологічні засади. *Підприємництво, господарство і право*. 2010. № 2. С. 59–61.

105. Заморська Л. І. Правова нормативність та її інституціоналізація в Україні : монографія. Одеса : Фенікс, 2013. 304 с.

106. Заніні М., Едвардс Ш. Терористичні мережі в інформаційну епоху. Мережі і мережні війни / за ред. Дж. Арквілли, Д. Ронфельдта ; пер. з англ. А. Іщенко. Київ : Києво-Могилян. акад., 2005. Розд. 2. С. 38–66.

107. Зачосова Н. В., Чакалов Р. К. Правове забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності. *Приазовський економічний вісник*. 2017. № 8. С. 34–38. URL: http://pev.kpu.zp.ua/journals/2017/4_04_uk/9.pdf.

108. Звіт про роботу Комітету Верховної Ради України з питань економічного розвитку за період десятої сесії Верховної Ради України дев'ятого скликання. URL: https://komprompol.rada.gov.ua/news/zvity_9skl/74640.html.

109. Зуб В.В. Бюро економічної безпеки України як суб'єкт протидії економічній злочинності: зб. наук. статей за мат. круглого столу «Процесуальні та криміналістичні аспекти розслідування воєнних злочинів» (м. Одеса, 21 лютого 2024 року). ОДУВС. Одеса, 2024. С. 60-63.

110. Зуб В.В. Сутнісна характеристика економічної безпеки держави. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2024. № 2. С. 457-462.

111. Зуб В.В. Щодо впорядкування окремих дефініцій у нормативно-правовому регулюванні економічної безпеки. *Науковий вісник УжНУ. Серія: Право*», 2024. № 82 (1). С. 59-64.

112. Зубко Т. Л. Економічна безпека підприємств торгівлі в умовах євроінтеграції : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.02. Київ, 2023. 638 с.

113. Іванілов О. С. Економіка підприємства. URL: http://pidruchniki.ws/13290311/ekonomika/tema_ekonomichna_bezpeka_pidpriyemstva.

114. Іванків О. Я. Сутність системи економічної безпеки підприємства в умовах євроінтеграції. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2015. № 11. С. 109–112. (Серія «Економіка і менеджмент»).

115. Іванова Н. С. Прогнозування забезпечення економічної безпеки національної економіки: регіональний аспект : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.03. Дніпро, 2018. 544 с.

116. Ільченко О. В., Ільченко Б. О. Засоби та способи забезпечення економічної безпеки України: правові аспекти. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. Вип. 3. С. 274–278.

117. Історія України-Руси. Географічний та етнічний показник / упоряд. : І. Б. Сковчиляс, Н. В. Халак. Львів, 2010. 470 с.

118. Кабенюк Ю. В. Особливості процедури банкрутства в умовах воєнного стану. *Правове регулювання цифрової економіки: нові виклики та можливості* : тези доп. Всеукр. круглого столу (Київ, 8 черв. 2023 р.) / відп. ред. Н. А. Мазаракі. Київ : Держ. торг.-екон. ун-т, 2023. С. 21–26.
119. Кавун С. В. Система економічної безпеки: методологічні та методичні засади : монографія. Харків : ХНЕУ, 2009. 300 с.
120. Калімбет І. Л. Розслідування групових корисливо-насильницьких злочинів неповнолітніх : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2017. 211 с.
121. Кальмук О. В. Механізми забезпечення економічної безпеки України. *Схід*. 2011. № 2 (109). С. 40–42.
122. Камлик М. І. Економічна безпека підприємницької діяльності. Економіко-правовий аспект : навч. посіб. Київ : Атіка, 2005. 432 с.
123. Карабін Т. О. Розподіл повноважень публічної адміністрації : монографія. Ужгород : Гражда, 2016. 220 с.
124. Каріх І. В. Інституційно-правові засади політики національної безпеки в гуманітарній сфері : дис. ... канд. політ. наук : 21.01.01. Київ, 2018. 218 с.
125. Карпенко Є. О. Трансформація системи державного управління у сфері захисту економіки: організаційно-правовий механізм : дис. ... д-ра філософії : 281 «Публічне управління та адміністрування». Вінниця, 2023. 202 с.
126. Карпенко О. І. Забезпечення економічної безпеки національних економік в умовах глобальної регіоналізації : дис. ... д-ра філософії : 292 «Міжнародні економічні відносини». Київ, 2023. 275 с.
127. Клименко Н. Г. Теоретико-методологічні засади механізму взаємодії органів публічної влади та недержавних інституцій у сфері національної безпеки : дис. ... д-ра наук з держ. упр. : 25.00.05. Київ, 2021. 582 с.
128. Климчук М. П. Реалізація політики економічної безпеки України як засіб забезпечення її суверенітету. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2024. № 7(25). С. 339-348.

129. Кобзар Н. І., Геращенко С. О., Кірієнко О. М. Економічна безпека України: аналіз стану в сучасних умовах. *Економічний вісник Національного гірничого університету*. 2016. № 2. С. 49-56.

130. Кобко Є. В. Адміністративно-правовий механізм забезпечення національної безпеки держави : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2023. 400 с.

131. Кобринський В. Ю. Державний контроль у сфері національної безпеки України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2008. 209 с.

132. Коваленко М. А., Нагородна І. І., Радванська Н. В. Економічна безпека корпоративного підприємства : навч. посіб. Херсон : Олді-плюс, 2009. 404 с.

133. Ковальчук А. Ю. Місце Ради національної безпеки і оборони України у механізмі забезпечення національної безпеки. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом*. 2016. Вип. 48. С. 84-88.

134. Кодекс України з процедур банкрутства : Закон України від 18 жовт. 2018 р. № 2597-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19>.

135. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон Української РСР від 7 груд. 1984 р. № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.

136. Козар Ю. Ю., Попенко Я. В. Бюро економічної безпеки: завдання та проблеми утворення. *Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика*. 2021. № 2. С. 87–93.

137. Козаченко Г. В., Пономарьов В. П., Ляшенко О. М. Економічна безпека підприємства: сутність і механізм забезпечення : монографія. Київ : Лібра, 2003. 280 с.

138. Комірний А. В. Державне регулювання розвитку малого підприємництва в ринкових умовах : дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02. Київ, 2010. 189с.

139. Конвенція про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом : міжнар. док. від 8 листоп. 1990 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_029.

140. Конвенція Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму : міжнар. док. від 16 трав. 2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_948.

141. Конституційне право України : підручник / за ред. В. Ф. Погорілка, В. Л. Федоренко. 2-ге вид., переробл. Київ : Прав. єдність, 2010. 432 с.

142. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

143. Концептуальні засади розвитку системи забезпечення національної безпеки України : аналіт. доп. / [О. О. Резнікова, В. Ю. Цюкало, В. О. Паливода та ін.]. Київ : НІСД, 2015. 58 с.

144. Концептуальні основи соціоекологоекономічної безпеки : кол. монографія / [Л. М. Черчик, Н. В. Коленда, Н. М. Матвійчук та ін.] ; за заг. ред. Л. М. Черчик. Луцьк : Терен, 2018. 496 с.

145. Концепція модернізації господарського законодавства України. *Юридичний вісник України*. 2011. № 13–15 (1242–1344). С. 18–19.

146. Концепція оновлення Цивільного кодексу України. Київ : АртЕк, 2020. 128 с. URL: <https://pravo.ua/wp-content/uploads/2021/01/Proekt-Koncepcii-onovlennja-Civilnogo-kodeksu-Ukraini.pdf>.

147. Копанчук В. О. Державна політика у сфері національної безпеки та охорони громадського порядку : дис. ... д-ра наук з держ. упр. : 25.00.05. Харків, 2020. 375 с.

148. Корж І. Безпека: методологічні підходи до поняття. *Національний юридический журнал: теорія и практика*. 2019. С. 69–72. URL: http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2019/4/part_1/14.pdf.

149. Корнієнко Т. О. Аналіз стану економічної безпеки України та пріоритети її зміцнення. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 38. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-61>.

150. Коротич О. Б. Класифікація та зміст механізмів управління державою. *Актуальні проблеми державного управління*. 2006. Вип. 2 (26). С. 122–128.

151. Котик Ю. В. Національна безпека України: економічний вимір. *Політичне життя*. 2022. Вип. 1. С. 49–60.

152. Кохановська О. В. Особливості оновлення цивільного законодавства України у сфері права на інформацію в умовах розвитку глобального віртуального середовища. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*. 2020. Вип. 27. № 4. С. 145–160.

153. Кошиков Д. О. Адміністративно-правові засади реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави : монографія / за заг. ред. О. І. Безпалової. Харків : Факт, 2020. 480 с.

154. Кошиков Д. О. Сутність правових засад реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2020. № 1. С. 164–175.

155. Кравченко В. П., Паламарчук Н. О. Особливості організації ринку цінних паперів у країнах світу. *Наукові записки*. 2013. Вип. 13. С. 128–133.

156. Кравченко О. М. Теоретичні підходи до визначення поняття «механізм державного управління». *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2009. № 3. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=56>.

157. Кравчук О. Ю. Актуальні воєнні виклики українському політичному та безпековому простору. *Science and practice of today : The IX International scientific and practical conference (November 16–19, 2020)*. London ; Ankara, Turkey, 2020. С. 581–585.

158. Кременовська І. В. Правові та організаційні засади діяльності суб'єктів виконавчої влади у сфері забезпечення національної безпеки України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Ірпінь, 2010. 210 с.

159. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією (ETS 173) : міжнар. док. від 27 січ. 1999 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101.

160. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.

161. Криштанович М. Ф., Пушак Я. Я., Флейчук М. І., Франчук В. І. Державна політика забезпечення національної безпеки України: основні напрямки та особливості здійснення : монографія. Львів : Сполом, 2020. 418 с.

162. Крук С. І. Аналіз стану організаційно-правових механізмів державного управління у сфері забезпечення національної безпеки України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 20. С. 76–78.

163. Крук С. І. Інституційний розвиток державного управління у сфері забезпечення національної безпеки України : дис. ... д-ра наук з держ. упр. : 25.00.05. Харків, 2019. 449 с.

164. Кузніченко С. О., Шевченко В. Й. Військово-цивільні адміністрації в зоні проведення операції Об'єднаних сил : монографія. Одеса : Букаєв В. В., 2019. 170с.

165. Кузьомко В., Бурангулова В. Можливості використання штучного інтелекту в діяльності сучасних підприємств. *Економіка та суспільство*. 2021. № 32. DOI: <https://doi.org/10.32792/2524-0072/2021-32-67>.

166. Куракін О. М. Механізм правового регулювання: теоретико-правова модель : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2016. 42 с.

167. Куракін О. М. Теоретико-правові проблеми визначення нормативно-правового регулювання. *Юстиція, свобода і безпека як сфери Європейської інтеграції України* : матеріали круглого столу (Харків, 3 берез. 2014 р.). Харків : Рейтинг, 2014. С. 53–55.

168. Кушнір М. О. Інституційно-правове забезпечення як поняття у вітчизняній науці «публічне управління та адміністрування». *Менеджер*. 2017. № 1. С. 28–34. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzhm_2017_1_7.

169. Левицька Н. О. Сучасні тенденції розвитку нормативно-правового регулювання цифрової економіки. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 5. С. 17–21. URL: http://www.lsej.org.ua/5_2019/6.pdf.

170. Левковець Н. П. Ідентифікація стану економічної безпеки та базові засади і заходи її забезпечення для підприємств автомобільного транспорту : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04. Київ, 2020. 312 с.

171. Левчук О. В. Економічна безпека України в контексті глобалізаційних викликів. *Економіка і суспільство*. 2017. № 8. С. 59–64.

172. Лекарь С. Правове регулювання економічної безпеки в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 12. С. 186–193.

173. Лекарь С. І. Економічна безпека України: поняття та сутність термінології. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2012. Вип. 1. С. 3–16. (Серія «Економіка»). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvldu_e_2012_1_3.

174. Ліпкан В. А. Адміністративно-правові основи забезпечення національної безпеки України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2008. 34 с.

175. Ліпкан В. А. Національна безпека України : навч. посіб. Київ : Кондор, 2012. 552 с.

176. Лобач О. М., Кравченко Н. Г. Фінансово-правова природа послуг на платіжному ринку. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2022. Вип. 1. № 42. С. 41–50.

177. Лойко В. В. Інвестиційно-інноваційні аспекти економічної безпеки на різних ієрархічних рівнях національної економіки : монографія / за заг. ред. В. В. Лойко. Київ : КНУТД, 2015. 211 с.

178. Лоцихін О. М. Теоретико-правові характеристики економічної функції сучасної держави : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2010. 32 с.

179. Лук'яненко Д. Г. Економічна інтеграція та глобальні проблеми сучасності : навч.-метод. посіб. Київ : КНЕУ, 2005. 204 с.

180. Луцик Ю. О. Актуальні виклики і загрози економічній безпеці України. *ModernEconomics*. 2022. № 35. С. 85–90. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V35\(2022\)-13](https://doi.org/10.31521/modecon.V35(2022)-13).

181. Любохинець Л. С. Гнучке управління у забезпеченні економічної безпеки промислових підприємств : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.04. Хмельницький, 2022. 476 с.

182. Люх В. В. Адміністративно-правові засади оптимізації діяльності правоохоронних органів у сфері забезпечення фінансової безпеки України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2021. 204 с.

183. Майданник О. О. Інститут омбудсмана у механізмі забезпечення прав людини в Україні. *Адвокат*. 2010. № 7. С. 12–16.

184. Макаров А. Д., Подорожній А. Ю. Проблеми забезпечення економічної безпеки держави в сучасних умовах. *Актуальні питання фінансової безпеки* : зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (Вінниця, 27 берез. 2023 р.). Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 159–161.

185. Мала енциклопедія етнодержавознавства / [редкол. : Ю. І. Римаренко (відп. ред.) та ін.]. Київ : Довіра ; Генеза, 1996. 942 с.

186. Мандзіновська Х. О. Економічна безпека держави: сутність, складові елементи та проблеми забезпечення. *Наукові записки*. 2016. № 2 (53). С. 159–166.

187. Мартин О. М. Економічна безпека як складова національної безпеки. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2013. Вип. 22. С. 68–74. (Серія «Економіка»).

188. Мартинюк В. Гібридні загрози Україні і суспільна безпека. Досвід ЄС і східного партнерства : аналіт. док. Київ, 2018. 106 с.

189. Меліхова Т. О. Економічна безпека промислових підприємств: теорія, методологія, практика : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.04. Запоріжжя, 2018. 814 с.

190. Меліхова Т. О. Сучасні підходи до класифікації загроз економічній безпеці підприємства. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2016. № 16. Ч. 4. С. 163–166.(Серія «Економічні науки»).

191. Мельник В. І. Адміністративно-правові засади організації та функціонування системи економічної безпеки України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Суми, 2021. 485 с.

192. Мельник Р. С., Бевзенко В. М. Загальне адміністративне право : навч. посіб. / за заг. ред. Р. С. Мельника. Київ : Ваіте, 2014. 376 с.

193. Мельник С. М. Адміністративно-правовий статус військових адміністрацій в Україні в умовах правового режиму воєнного стану. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2022. Вип. 6. С. 100–104. DOI: <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2022.6.15>.

194. Мельник Т. М. Забезпечення економічного суверенітету в умовах відкритості економіки. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2015. № 1. С. 147–157. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mimi_2015_1_14.

195. Меморандум про економічну і фінансову політику щодо нової програми розширеного фінансування для України від 24 березня 2023 р. та Лист про наміри. URL: https://mof.gov.ua/uk/news/memorandum_pro_ekonomichnu_i_finansovu_politiku_s_hchodo_novoi_programi_rozshirenogo_finansuvannia_dlia_ukraini_vid_24_bereznia_2023_r_ta_list_pro_namiri-4027.

196. Механізми та функціонально-структурні інструменти забезпечення конкурентоспроможності національної економіки в умовах сучасних загроз економічній безпеці : монографія / за ред. Т. Г. Васильціва, Р. Л. Лупака. Львів : АТБ, 2019. 552 с.

197. Митний кодекс України : Закон України від 13 берез. 2012 р. № 4495-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>.
198. Мірошниченко В. Р. Адміністративно-правові засади забезпечення податкової безпеки України : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право». Київ, 2022. 218 с.
199. Мокій А. І., ДацкоЛ. І. Територіальна громада в системі економічної безпеки держави. *Стратегічні пріоритети*. 2015. № 1 (34). С. 83–89.
200. Мосейко А. Г. Публічне адміністрування у сфері національної безпеки України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2019. 220 с.
201. Москвін Б. Ю. Економічна безпека фінансових інституцій в умовах воєнного стану в Україні. *Економіка і організація управління*. 2022. № 2 (46). С. 110–119. DOI: 10.31558/2307-2318.2022.2.11.
202. Мочерний С. В., Ларіна Я. С., Усенко О. А., Юрій С. І. Економічний енциклопедичний словник : у 2 т. / за ред. С. В. Мочерного. Львів, 2005. Т. 1. 616 с.
203. Мунтіян В. І. Економічна безпека України. Київ : КВІЦ, 1999. 463 с.
204. Мурашко А. М. Реалізація державної політики у сферах національної безпеки і оборони на регіональному рівні : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02. Чернігів, 2021. 21 с.
205. Науково-експертний висновок до Концепції оновлення Цивільного кодексу України / під заг. ред. В. А. Устименка. Київ : НАН України : Ін-т екон.-прав. дослідж. ім. В. К. Макутова НАН України, 2021. 112 с.
206. Національна безпека України : конф. укр. вип. програм наук. стаж. у США (Київ, 16–19 верес. 2004 р.) / [редкол.: А. Ф. Колодій, С. Ю. Римаренко, О. В. Гарань та ін.]. Київ : Стилос, 2004. 302 с.
207. Нестеренко О. В. Система суб'єктів забезпечення національної безпеки і оборони України. *Право і безпека*. 2020. № 2 (77). С. 33–39.
208. Неустроєв Ю. Г. Компоненти економічної безпеки держави. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 4. С. 56–61.

209. Нижник А. І. Сучасні тенденції надання комітетам Верховної Ради України спеціальних повноважень для здійснення парламентського контролю: організаційно-правовий аспект. *Інформація і право*. 2018. № 4. С. 134–142.

210. Ніколаєнко Ю. В., Шишлов Т. А. Організаційно-економічний механізм регулювання економічної безпеки національної економіки. *Ефективна економіка*. 2016. № 11. С. 80–83.

211. Новицький Г. В. Теоретико-правові основи забезпечення національної безпеки України : монографія. Київ : Інтертехнологія, 2008. 496 с.

212. Новікова О. Ф., Покотиленко Р. В. Економічна безпека: концептуальні визначення та механізми забезпечення : монографія. Донецьк, 2006. 408 с.

213. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки / пер. з англ. І. Дзюб. Київ: Основи, 2000. 198 с.

214. Оболенський О. Ю. Публічне управління та адміністрування як міждисциплінарні напрями науки і освіти. *Публічне управління та адміністрування: розвиток і впровадження* : матеріали наук.-практ. конф. молод. учен. за міжнар. участю (Київ, 17 листоп. 2016 р.) / за наук. ред. В. С. Куйбіди, А. П. Савкова, С. К. Хаджирадевої, О. Ю. Оболенського. Київ : НАДУ, 2016. С. 7–19.

215. Орлова О. С. Правове регулювання господарської діяльності в умовах цифровізації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2023. Вип. 77. Ч. 1. С. 195–201.

216. Ортинський В. Аналіз нормативно-правової основи забезпечення економічної безпеки. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2016. № 855. С. 4–12. (Серія «Юридичні науки»).

217. Павліченко Є., Гузенко О. Нормативно-правове регулювання економічної безпеки України. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. С. 169–175.

218. Павлютін Ю. М. Економічна безпека як об'єкт публічного адміністрування. *Право і суспільство*. 2020. № 6.2 (2). С. 99–105.

219. Падалка А. М., Грибінча О., Лесік І. М., Семенда О. В., Барабаш О. О. Захист споживачів при купівлі товарів через Інтернет. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2021. № 2. С. 189–197. URL: <http://visnyk.kh.ua/uk/article/zakhist-spozhyvachiv-pri-kupivli-tovariv-cherez-internet>.

220. Пайда Ю. Публічна адміністрація як об'єкт адміністративно-правового регулювання. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2020. № 3. С. 65–72.

221. Панова О. О. Забезпечення публічної безпеки в Україні: адміністративно-правовий аспект : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Суми, 2019. 516 с.

222. Пантелейчук О. В. Національний інтерес як механізм формування геополітичного іміджу. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2011. № 2. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=389>.

223. Пастернак-Таранушенко Г. А. Економічна безпека держави : підруч. для осіб, що навч. за фахом «службовець державного управління» / за ред. Б. Кравченка. Київ : Ін-т держ. упр. і самовряд. при Кабінеті Міністрів України, 1994. 140 с.

224. Перун Т. С. Адміністративно-правовий механізм забезпечення інформаційної безпеки в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Львів, 2019. 268 с.

225. Петренко Н. О. Місце та ознаки інституту бізнес-омбудсмена в системі альтернативних способів вирішення господарських спорів. *Проблеми цивільного та господарського права*. 2022. Вип. 4. Ч. 3. С. 97–101.

226. Пилючак В. Г. Формування теоретико-правових основ забезпечення державної безпеки України (кінець ХХ – початок ХХІ століття) : монографія. Київ : НКЦ СБ України, 2008. 256 с.

227. Пирожков С. І. Методичні рекомендації щодо оцінки рівня економічної безпеки України. Київ : НІПМБ, 2003. 42 с.

228. Питання запровадження та забезпечення здійснення заходів правового режиму воєнного стану в Україні : розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 лют. 2022 р. № 181-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/181-2022-%D1%80#Text>.

229. Питання Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства : постанова Кабінету Міністрів України від 11 верес. 2019 р. № 838. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/838-2019-%D0%BF>.

230. Питання Національної ради з питань антикорупційної політики : Указ Президента України від 25 черв. 2019 р. № 453/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/453/2019#Text>.

231. Повзун В. О. Економічна безпека регіону як складова національної безпеки України. *Економіка та держава*. 2020. № 8. С. 89–94.

232. Податковий кодекс України : Закон України від 2 груд. 2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

233. Положення про реєстрацію платників податку на додану вартість : наказ Міністерства фінансів України від 14 листоп. 2014 р. № 1130. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1456-14#Text>.

234. Пономаренко В. С., Клебанова Т. С., Чернова Н. Л. Экономическая безопасность региона: анализ, оценка, прогнозирование : монографія. Харьков : ИНЖЭК, 2004. 144 с.

235. Пономаренко Г. О. Управління у сфері забезпечення внутрішньої безпеки держави: адміністративно-правові засади : монографія. Харків : Вапнарчук Н. М., 2007. 448 с.

236. Пономарьов С. П. Адміністративно-правове забезпечення діяльності сектору безпеки і оборони України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Дніпро, 2018. 513 с.

237. Попадинець Н. М. Основні чинники забезпечення економічної безпеки України. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2016. Вип. 2. С. 20–23.

238. Попадинець Н. М., Власюк О. С. Основні чинники забезпечення економічної безпеки України. Київ, 2016. 20 с.

239. Попова Л. М. Основні складові національної безпеки України. *Наше право*. 2013. № 13. С. 54–60.

240. Правове регулювання та економічні свободи і права : монографія / за ред. М. Савчина. Ужгород : РІК-У, 2020. 224 с.

241. Правове та законодавче забезпечення економічної безпеки України : монографія / [А. П. Гетьман, Є. М. Білоусов, Г. В. Анісімова та ін.]; за ред. А. П. Гетьмана, Є. М. Білоусова, Г. В. Анісімової. Харків : Право, 2017. 336 с.

242. Предборський В. А. Економічна безпека держави : монографія. Київ : Кондор, 2005. 392 с.

243. Присяжна Л. Бізнес не підтримує нові законопроекти про перезавантаження БЕБ. URL: https://biz.ligazakon.net/news/225294_bznes-ne-pdtrimu-nov-zakonoprokti-pro-perezavantazhennya-beb.

244. Присяжнюк А. Й. Адміністративно-правовий механізм забезпечення економічної безпеки держави. *Форум права*. 2011. № 1. С. 808–813.

245. Про початок діяльності Бюро економічної безпеки : розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 листоп. 2021 р. № 1493-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-pochatok-diyalnosti-byuro-ekonomichnoyi-s1493-241121>.

246. Про адміністративну процедуру : Закон України від 17 лют. 2022 р. № 2073-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text>.

247. Про Антимонопольний комітет України : Закон України від 26 листоп. 1993 р. № 3659-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3659-12>.

248. Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20 берез. 2003 р. № 638-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text>.

249. Про Бюро економічної безпеки України : Закон України від 28 січ. 2021 р. № 1150-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-IX#Text>.

250. Про Бюро економічної безпеки України : пояснювальна записка до проекту Закону України від 2 лип. 2020 р. № 3087-д. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=3087-%D0%B4&skl=10.

251. Про військово-цивільні адміністрації : Закон України від 3 лют. 2015 р. № 141-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/141-19#Text>.

252. Про внесення змін до деяких законів України щодо першочергових заходів із реформування Бюро економічної безпеки України : пояснювальна записка до проекту Закону України від 25 верес. 2023 р. № 10088. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1997736>.

253. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення прав суб'єктів господарювання у сфері електронних довірчих послуг : проект Закону України від 21 квіт. 2022 р. № 7309. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39455>.

254. Про внесення змін до Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо розширення повноважень органів місцевого самоврядування з підтримки сектору безпеки і оборони України» : проект Закону України від 30 серп. 2023 р. № 9559-д. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42406>.

255. Про внесення змін до Закону України «Про органи самоорганізації населення» щодо удосконалення порядку організації, діяльності та припинення органу самоорганізації населення : пояснювальна записка до проекту Закону України від 18 листоп. 2021 р. № 6319. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/GI06433A?an=3>.

256. Про внесення змін до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» щодо удосконалення структури управління військовими адміністраціями : проект Закону України від 10 листоп. 2023 р. № 10252. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43158>.

257. Про внесення змін до Кодексу України з процедур банкрутства щодо застосування процедур банкрутства у період дії воєнного стану : проект Закону України від 7 черв. 2022 р. № 7442. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39710>.

258. Про внесення змін до Положення про відділ економіки та агропромислового розвитку Богодухівської районної державної адміністрації Харківської області : розпорядження голови Богодухівської районної державної адміністрації Харківської області від 19 черв. 2023 р. № 65. URL: <https://bogodukhivrda.gov.ua/attachments/article/22688/230619-1-2-65.pdf>.

259. Про державне регулювання ринків капіталу та організованих товарних ринків : Закон України від 30 жовт. 1996 р. № 448/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/448/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

260. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів : Закон України від 23 груд. 1993 р. № 3781-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12#Text>.

261. Про державну службу : Закон України від 10 груд. 2015 р. № 889-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>.

262. Про Державну фіскальну службу України : постанова Кабінету Міністрів України від 21 трав. 2014 р. № 236. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/236-2014-%D0%BF>.

263. Про забезпечення захисту національних інтересів за майбутніми позовами держави Україна у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації : постанова Кабінету Міністрів України від 3 берез. 2022 р. № 187. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187-2022-п#Text>.

264. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики : Закон України від 1 лип. 2010 р. № 2411-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17>.

265. Про засади державної регіональної політики : Закон України від 5 лют. 2015 р. № 156-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19>.

266. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки : постанова Кабінету Міністрів України від 5 серп. 2020 р. № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>.

267. Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України : наказ Міністерства економіки України від 2 берез. 2007 р. № 60. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0060665-07#Text>.

268. Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України : наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29 жовт. 2013 р. № 1277. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text>.

269. Про затвердження переліку об'єктів державної власності, що мають стратегічне значення для економіки і безпеки держави : постанова Кабінету Міністрів України від 4 берез. 2015 р. № 83. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/83-2015-%D0%BF>.

270. Про затвердження Положення про Міністерство фінансів України : постанова Кабінету Міністрів України від 20 серп. 2014 р. № 375. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/375-2014-%D0%BF>.

271. Про затвердження Порядку ведення податковими органами оперативного обліку податків, зборів, платежів та єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування : наказ Міністерства фінансів України від 12 січ. 2021 р. № 5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0321-21#Text>.

272. Про затвердження Порядку обліку платників податків і зборів : наказ Міністерства фінансів України від 9 груд. 2011 р. № 1588. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1562-11#Text>.

273. Про затвердження Порядку фінансового забезпечення діяльності військових адміністрацій : постанова Кабінету Міністрів України від 1 квіт. 2022 р. № 397. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/397-2022-%D0%BF#Text>.

274. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» : Закон України від 24 лют. 2022 р. № 2102-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text>.

275. Про захист від недобросовісної конкуренції : Закон України від 7 черв. 1996 р. № 236/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/236/96-%D0%B2%D1%80>.

276. Про захист персональних даних : Закон України від 1 черв. 2010 р. № 2297-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>.

277. Про захист прав споживачів : Закон України від 19 листоп. 2022 р. № 2529-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text>.

278. Про збір, обробку та облік інформації про пошкоджене та знищене нерухоме майно внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації : постанова Кабінету Міністрів України від 26 берез. 2022 р. № 380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/380-2022-п#Text>.

279. Про інвестиційну діяльність : Закон України від 18 верес. 1991 р. № 1560-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12>.

280. Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 27 лют. 2014 р. № 794-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18>.

281. Про Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України : постанова Верховної Ради України від 16 січ. 1997 р. № 3/97-вр. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3/97-%D0%B2%D1%80#Text>.

282. Про Концепцію боротьби з тероризмом : Указ Президента України від 25 квіт. 2013 р. № 230/2013. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/230/2013>.

283. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 трав. 1997 р. № 280/97-ВР. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/28097-vr-57>.

284. Про місцеві державні адміністрації : Закон України від 9 квіт. 1999 р. № 586-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14>.

285. Про Національний банк України : Закон України від 20 трав. 1999 р. № 679-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14>.

286. Про національну безпеку України : Закон України від 21 черв. 2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

287. Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг : Закон України від 22 верес. 2016 р. № 1540-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1540-19>.

288. Про Національну поліцію : Закон України від 2 лип. 2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.

289. Про невідкладні заходи із забезпечення економічної безпеки на період дії правового режиму воєнного стану : рішення РНБО України від 23 січ. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001525-24#Text>.

290. Про оборону України : Закон України від 6 груд. 1991 р. № 1932-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text>.

291. Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади : постанова Кабінету Міністрів України від 10 верес. 2014 р. № 442. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/442-2014-%D0%BF#Text>.

292. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю : Закон України від 30 черв. 1993 р. № 3341-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3341-12#Text>.

293. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19 черв. 2003 р. № 964-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15#Text>.

294. Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні : Закон України від 26 січ. 1993 р. № 2939-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 13. Ст. 110.

295. Про перелік, кількісний склад і предмети відання комітетів Верховної Ради України дев'ятого скликання : постанова Верховної Ради України від 29 серп. 2019 р. № 19-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/19-20>.

296. Про платіжні послуги : Закон України від 30 черв. 2021 р. № 1591-IX. *Офіційний вісник України*. 2021. № 62. Ст. 3876.

297. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 трав. 2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

298. Про Програму діяльності Кабінету Міністрів України : постанова Верховної Ради України від 4 жовт. 2019 р. № 188-IX. *Офіційний вісник України*. 2019. № 82. Ст. 2792.

299. Про прокуратуру : Закон України від 5 листоп. 1991 р. № 1789-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 53. Ст. 793.

300. Про Раду експертів з питань енергетичної безпеки : Указ Президента України від 29 трав. 2020 р. № 206/2020. URL: <https://www.rnbo.gov.ua/ua/Ukazy/4615.html>.

301. Про Раду національної безпеки і оборони України : Закон України від 5 берез. 1998 р. № 183/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183/98-%D0%B2%D1%80>.

302. Про Рахункову палату : Закон України від 2 лип. 2015 р. № 576-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/576-19>.

303. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про нову редакцію Воєнної доктрини України» : Указ Президента України від 24 верес. 2015 р. № 555/2015. *Офіційний вісник України*. 2015. № 78. Ст. 2592.

304. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про Стратегію забезпечення державної безпеки» : Указ Президента України від 30 груд. 2021 р. № 56/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/56/2022#Text>.

305. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 серпня 2021 року «Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року» : Указ Президента України від 11 серп. 2021 р. № 347/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2021#Text>.

306. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента України від 14 верес. 2020 р. № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text>.

307. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2020 року «Про застосування, скасування і внесення змін до персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» : Указ Президента України від 14 трав. 2020 р. № 184/2020. URL: <https://www.rnbo.gov.ua/ua/Ukazy/4602.html>.

308. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 грудня 2016 року «Про невідкладні заходи щодо забезпечення національної безпеки України в економічній сфері та захисту інтересів вкладників» : Указ Президента України від 18 груд. 2016 р. № 560/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/560/2016>.

309. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 травня 2016 року «Про Стратегічний оборонний бюлетень України» : Указ Президента України від 6 черв. 2016 р. № 240/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2021#Text>.

310. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 27 січня 2016 року «Про Стратегію кібербезпеки України» : Указ Президента України від 15 берез. 2016 р. № 96/2016. URL: <https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/96/2016>.

311. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України» : Указ Президента України від 25 лют. 2017 р. № 47/2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2017>.

312. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки і оборони України» :

Указ Президента України від 26 трав. 2015 р. № 287/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>.

313. Про Службу безпеки України : Закон України від 25 берез. 1992 р. № 2229-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12>.

314. Про Стратегію сталого розвитку «Україна–2020» : Указ Президента України від 12 січ. 2015 р. № 5/2015. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#n10>.

315. Про страхування : Закон України від 18 листоп. 2021 р. № 1909-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1909-20>.

316. Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність» : розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 серп. 2017 р. № 605-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/605-2017-%D1%80>.

317. Про схвалення Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері : розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 серп. 2012 р. № 569-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/569-2012-%D1%80>.

318. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні : постанова Кабінету Міністрів України від 1 квіт. 2014 р. № 333-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text>.

319. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні : розпорядження Кабінету Міністрів України від 2 груд. 2020 р. № 1556-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text>.

320. Про схвалення Стратегії розвитку оборонно-промислового комплексу на період до 2028 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 20 черв. 2018 р. № 442-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/442-2018-р>.

321. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини : Закон України від 23 груд. 1997 р. № 776/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80#Text>.

322. Про утворення Бюро економічної безпеки України : постанова Кабінету Міністрів України від 12 трав. 2021 р. № 510. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npras/pro-utvorennya-byuroekonomichnoyi-a510>.

323. Про утворення Ради бізнес-омбудсмена : постанова Кабінету Міністрів України від 26 листоп. 2014 р. № 691. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/691-2014-%D0%BF#Text>.

324. Про фінансові механізми стимулювання експортної діяльності : Закон України від 24 берез. 2022 р. № 2154-IX. URL: https://ips.ligazakon.net/document/t222154?an=28&ed=2022_03_24.

325. Про центральні органи виконавчої влади : Закон України від 17 берез. 2011 р. № 3166-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-17#Text>.

326. Проект «Цифрова адженда України – 2020» («Цифровий порядок денний» – 2020). Концептуальні засади (версія 1.0). Першочергові сфери, ініціативи, проекти «цифровізації» України до 2020 року. URL: <https://uccr.org.ua/uploads/files/58e78ee3c3922.pdf>.

327. Проект Доктрини економічної безпеки України. *Фонд підтримки економічної безпеки України* : [сайт]. URL: <http://economyfund.org.ua/>.

328. Публічне управління та національна безпека : монографія / [А. М. Михненко, Н. М. Грущинська, Ю. В. Нестеряк та ін.] ; за ред. А. М. Михненка, Н. М. Грущинської. Київ : НАУ , 2019. 340 с.

329. Пузирна Н. С. Правові аспекти створення та діяльності Бюро економічної безпеки України. *JurisEuropensisScientia*. 2021. № 2. С. 80–83.

330. Пустовіт Ж. М. Поняття та особливості цифрової економіки у Німеччині. *Правове регулювання цифрової економіки: нові виклики та можливості* : тези доп. Всеукр. круглого столу (Київ, 8 черв. 2023 р.) / відп. ред. Н. А. Мазаракі. Київ : Держ. торг.-екон. ун-т, 2023. С. 79–83.

331. Радовецька Л. В. Суб'єкти забезпечення державної безпеки України: теоретико-правові аспекти : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2015. 23 с.

332. Резнікова О. О. Національна стійкість в умовах мінливого безпекового середовища : монографія. Київ : НІСД, 2022. 532 с.

333. Рішення Великої палати Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 7 частини другої статті 42 Закону України «Про вищу освіту» від 20 груд. 2017 р. № 2-р/2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-17>.

334. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Мартинова Володимира Володимировича щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 469 Митного кодексу України від 31 берез. 2015 р. № 1-рп/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-15#Text>.

335. Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 грудня 2023 року «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)»: Указ Президента України від 30 груд. 2023 р. № 877/2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877_2023#Text.

336. Робота ОЕСР з Україною. *OECD.org* : [сайт]. URL: <https://www.oecd.org/eurasia/countries/ukraine-and-the-oecd.htm>.

337. Рожков В. О. Підходи до визначення сутності поняття економічної безпеки. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Вип. 10. С. 478–480.

338. Рубан А. В. Державне управління у сфері національної безпеки України : автореф. дис. ... канд. наук. з держ. упр. : 25.00.05. Харків, 2019. 23 с.

339. Ружицький І. Ю. Теоретико-концептуальні засади інституційного забезпечення економічної безпеки України : монографія. Чернігів : Чернігів. політехніка, 2021. 298 с.

340. Сектор безпеки і оборони України: стратегічне керівництво та військове управління : монографія / [Ф. В. Саганюк, В. С. Фролов, В. І. Павленко та ін.] ; за ред. І. С. Руснака. Київ : ЦЗ МО та ГШ ЗС України, 2018. 230 с.

341. Сергієнко В. В., Пешкова А. С. Правове забезпечення безпеки суб'єктів господарської діяльності в Україні : навч. посіб. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2016. 140 с.

342. Сергієнко М. Г., Болбас О. М. Воєнна організація держави та захист національних інтересів України від зовнішніх та внутрішніх загроз. *Теорія та практика державного управління*. 2015. Вип. 2 (49). С. 283–289.

343. Сидорчук О. Г. Соціальна безпека: державне регулювання та організаційно-економічне забезпечення : монографія. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2018. 492 с.

344. Симонова О. Г. Актуальні проблеми регіональної економічної безпеки України. *Актуальні проблеми економіки*. 2005. № 8. С. 125–132.

345. Синиця С. М., Бринзей Б. С. Економічна безпека регіону як важливе завдання стратегічного розвитку. *Вісник Прикарпатського університету*. 2014. Вип. X. С. 48–51. (Серія «Економіка»).

346. Ситник Г. П. Державне управління у сфері національної безпеки (концептуальні та організаційно-правові засади) : підручник. Київ : НАДУ, 2012. 544 с.

347. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник / пер. з рос. Харків : Консум, 2008. 656 с.

348. Скорук О. В. Економічна безпека держави: сутність, складові елементи та проблеми забезпечення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. № 6. Ч. 3. С. 39–42.

349. Словник.ua. Портал української мови та культури. URL: <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D0%B7%D0%B0%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BF%D0%B5%D1%87%D1%83%D0%B2%D0%B0%D1%82%D0%B8>.

350. Снігова О. Ю. Механізм державного та регіонального управління соціальною безпекою : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.02.03. Донецьк, 2006. 20 с.

351. Справа «The Sunday Times v. United Kingdom» (заява № 6538/74) : рішення Європейського суду з прав людини від 6 листоп. 1980 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/Eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-57583%22%5D%7D>.

352. Справа «Белане Надь проти Угорщини» : рішення Європейського суду з прав людини від 13 груд. 2016 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-169663%22%5D%7D>.

353. Справа «Брумареску проти Румунії» (заява № 28342/95) : рішення Європейського суду з прав людини від 28 листоп. 1999 р. URL: <http://eurocourt.in.ua/Article.asp?AIdx=307>.

354. Стукалін Т. А. Еволюція теорії державного управління у сфері безпеки та оборони : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01. Львів, 2018. 22с.

355. Сундук А. М. Економічна безпека України в регіональному вимірі : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.10.01. Київ, 2006. 20 с.

356. Супрунова І. В. Державна політика у сфері детінізації національної економіки як структурної складової державної безпеки : монографія. Житомир : Бук-Друк, 2021. 340 с.

357. Талалай Д. В., Щербина Л. І. Сили та засоби забезпечення національної безпеки України. *Наше право*. 2019. № 3. С. 29–36.

358. Тарасенко О. С., Старенький О. С. Бюро економічної безпеки України: нові погляди на забезпечення національної економічної безпеки. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 2. С. 357–372. URL: http://www.lsej.org.ua/2_2021/90.pdf.

359. Тарахонич Т. І. Функції системи правового регулювання: поняття, особливості, види. *Правова держава*. 2013. Вип. 24. С. 88–94. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PrDe_2013_24_15.

360. Терехов В. Ю. Правоохоронні відносини у сфері економічної безпеки (в контексті роботи бюро економічної безпеки України). *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. 2022. Т. 33 (72). № 3. С. 29–33. (Серія «Юридичні науки»).

361. Тимошенко О. В. Система економічної безпеки національної економіки та комплексний механізм її забезпечення. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2016. Вип. 18. С. 56–61. (Серія «Економіка і менеджмент»).

362. Тихомиров О. О. Діяльнісний підхід у дослідженнях забезпечення інформаційної безпеки: мета, засоби і методи, принципи, результати. *Інформаційна безпека людини, суспільства, держави*. 2012. № 3 (10). С. 11–17.

363. Ткач В. О. Економічна безпека в умовах ринкових трансформацій. *Європейський вектор економічного розвитку*. 2011. № 1. С. 228–234.

364. Ткачук Т. Ю. Забезпечення інформаційної безпеки в умовах євроінтеграції України: правовий вимір : монографія. Київ : АртЕк, 2018. 411 с.

365. Тогобицька В. Д. Механізми державного регулювання соціально-економічних ризиків України в умовах діджиталізації : дис. ... д-ра наук з держ. упр. : 25.00.02. Харків, 2022. 394 с.

366. Токарський Т. Б. Соціальні аспекти економічної безпеки України в процесі євроінтеграції : дис. ... д-ра екон. наук : 21.04.01. Київ, 2021. 37 с.

367. Тульчинська С. О., Солосіч О. С. Концептуальні засади забезпечення економічної безпеки підприємництва в умовах воєнного стану. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2022. № 3 (79). С. 97–102. DOI: <https://doi.org/10.32782/2521-666X/2022-79-14>.

368. Туренко А.Ю. Реалізм нової політики економічної безпеки як засіб забезпечення суверенітету України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 5. С. 39-42.

369. Туренко А.Ю. Складові елементи економічного суверенітету держави. *Право та інновації*. 2021. №1 (33). С. 83-88.

370. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/diyalnist/evropejska-integraciya/ugoda-pro-asociaciyu>.

371. Угровецький П. О. Адміністративні акти органів прокуратури : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2011. 195 с.

372. Уманців Ю. М. Механізм економічної політики. URL: http://pidruchniki.ws/1901121638786/rps/mehanizm_realizatsiyi_regionalnoyi_ekonomichnoyi_politiki.

373. Управління фінансовою безпекою економічних суб'єктів : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. екон. і юрид. спец. усіх форм навч. / [С. М. Фролов, О. В. Козьменко, А. О. Бойко та ін.] ; за заг. ред. С. М. Фролова. Суми : УАБС НБУ, 2015. 332 с.

374. Урба С. І. Система економічної безпеки держави: сутність та особливості формування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2017. Вип. 26 (1). С. 22–25. (Серія «Економіка і менеджмент»). URL: [https://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_eim_2017_26\(1\)_7](https://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_eim_2017_26(1)_7).

375. Утенкова К. О. Економічна безпека як складова національної безпеки України. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна*. 2019. Вип. 9. С. 133–144. (Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Краєзнавство. Туризм»).

376. Фень К. С. Формування і зміцнення економічної безпеки підприємств харчової промисловості : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04. Кам'янець-Подільський, 2018. 273 с.

377. Флейчук М. І. Легалізація економіки та протидія корупції у системі економічної безпеки: теоретичні основи та стратегічні пріоритети в умовах глобалізації : монографія. Львів : Ахілл, 2008. 660 с.

378. Ханик-Посполітак Р. Ю. Інститут омбудсмена як альтернативний спосіб вирішення спорів в Україні. *Поширення литовського досвіду*

альтернативного вирішення спорів в Україні : зб. наук. пр. учасн. Міжнар. семінару (Київ, 22 жовт. 2020 р.). Київ : Дакор, 2020. С. 114–120.

379. Хапатнюковський, М. М. Економічний суверенітет України в умовах глобальних дисбалансів : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.02. Київ : КНЕУ, 2015. 20 с.

380. Хомей О. Д. Взаємодія громадянського суспільства та органів державної влади в умовах інтеграції України в ЄС : дис. ... канд. політ. наук : 21.01.01. Київ, 2021. 221 с.

381. Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією : міжнар. док. від 4 листоп. 1999 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_102.

382. Чістякова І., Кривдіна І. Інститут бізнес-омбудсмена в Україні та світі: історико-правовий аспект. *Інтелігенція і влада*. 2017. № 37. С. 123–137.

383. Чорнодід І. С. Забезпечення економічної безпеки держави в транзитивній економіці : дис. ... канд. екон. наук : 08.01.01. Київ, 2006. 16 с.

384. Чуваков О. А. Злочини проти основ національної безпеки України: проблеми кримінально-правової теорії і практики : монографія. Одеса : Фенікс, 2017. 362 с.

385. Чуйко З. Д. Конституційні основи національної безпеки України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Харків, 2008. 209 с.

386. Чумаченко С. В. Адміністративно-правовий статус суб'єктів забезпечення національної безпеки України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2017. 212 с.

387. Шевченко О. В. Місце Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку в системі органів надання адміністративних послуг. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2022. Вип. 32. С. 249–257. (Серія «Економічна. Юридична»).

388. Шевчук І. В. Державне регулювання протидії загрозам національним інтересам України у сфері економічної безпеки : дис. ... д-ра наук з держ. упр. : 25.00.05. Київ, 2021. 242 с.

389. Шевчук І. В. Загрози економічній безпеці України в умовах політико-економічних реалій. *Університетські наукові записки*. 2018. № 1. С. 175–185.

390. Шемчук В. В. Економічна та інформаційна безпека держави: правові аспекти співвідношення. *Актуальні проблеми держави і права*. 2019. Вип. 83. С. 253–259.

391. Шкарлет С. Теоретичні та економічні основи розвитку наукової категорії «безпека». *Сіверянський літопис*. 2007. № 3. С. 112–117.

392. Шкарлет С. М. Формування економічної безпеки підприємств засобами активізації їх інноваційного розвитку : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.04. Київ, 2007. 24 с.

393. Шкурат М. Є., Мурашкіна Н. О. Аналіз ефективності діяльності Ради бізнес-омбудсмена в Україні як каталізатора ефективного діалогу українського підприємництва та державних структур. *Економіка і організація управління*. 2020. № 3 (39). С. 180–191.

394. Шлемко В. Т., Бінько І. Ф. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення : монографія. Київ : НІСД, 1997. 144 с.

395. Штеба Р. Ю. Державна політика у сфері забезпечення національної безпеки України : дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02. Харків, 2022. 237 с.

396. Щербанюк О. Права людини і національна безпека: проблеми забезпечення конституційним судом України. *Права людини і національна безпека: роль органу конституційної юрисдикції* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 27 черв. 2019 р.). Київ : ВАІТЕ, 2019. С. 368–375.

397. Щирук М. О. Адміністративно-правові інструменти забезпечення національної безпеки правоохоронними органами : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2022. 276 с.

398. Юридична енциклопедія : у 6 т. / [редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін.]. Київ : Укр. енцикл., 1998. Т. 1 : А–Г. 672 с.

399. Як у ЄС врегулюють штучний інтелект та чого чекати Україні? URL: <https://unba.org.ua/news/8247-yak-u-es-vregulyuyut-shtuchnij-intelekt-ta-chogo-chekati-ukraini.html>.

400. Яковенко Р. В., Сігова Х. В. Економічна безпека України: поняття, структура та проблема забезпечення. *Сучасні проблеми економічної теорії, маркетингу та моделювання соціально-економічних систем* : матеріали Першої Всеукр. наук.-практ. конф. (заоч.) (Кропивницький, 28–29 квіт. 2017 р.). Кропивницький : Ексклюзив-систем, 2017. С. 108–112.

401. Яковюк І. В., Туренко А. Ю. Конфіскація російських активів для відновлення України: правові проблеми реалізації. *Проблеми законності*. 2023. Вип. 161. С. 6–29. <https://doi.org/10.21564/2414-990X.161.277365>.

402. Яковюк І. В., Цвеліх М. П. Енергетична безпека Європейського Союзу в умовах російської агресії проти України. *Проблеми законності*. 2023. Вип. 160. С. 170–191. <https://doi.org/10.21564/2414-990X.160.274518>.

403. Яковюк І.В., Єфремова К.В., Новіков Є.А. Економічна безпека і роль колективного Заходу у поствоєнному відновленні України. *Право та інновації*. 2022. № 2 (38). С. 19-26. DOI 10.37772/2518-1718-2022-2(38)-2

404. Яковюк І.В., Єфремова К.В., Новіков Є.А. Енергетична безпека в умовах геополітичної нестабільності. *Право та інновації*. 2022. № 4 (40). С.37–44. URL: [https://doi.org/10.37772/2518-1718-2022-4\(40\)-6](https://doi.org/10.37772/2518-1718-2022-4(40)-6).

405. Яковюк І. В., Туренко А. Ю. Економічна безпека України як передумова забезпечення її суверенітету. *Проблеми законності*. 2021. № 154. С. 8–36. doi: 10.21564/2414-990X.154.238747.

406. Янчук А. В., Пригунов П. Я., Колесник В. Т. Формування основ нормативно-правового забезпечення національної безпеки України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 20. С. 84–88.

407. Ярмачі Х. П. Механізм правового регулювання. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2013. № 2. С. 81–87.

408. Яцино О. В. Організаційний механізм державного управління у сфері національної безпеки. *Публічне урядування*. 2023. Вип. 1 (34). С. 92–99. DOI: [https://doi.org/10.32689/2617-2224-2023-1\(34\)-11](https://doi.org/10.32689/2617-2224-2023-1(34)-11).

409. AI-enabledfuturecrime. URL: <https://crimesciencejournal.biomedcentral.com/articles/10.1186/s40163-020-00123-8>.

410. Andruseac G. Economic security – new approaches in the context of globalization. *Centre For European Studies, Alexandru Ioan Cuza University*. 2015. Vol. 7. No. 2. P. 232–240.

411. Baldwin D. A. The concept of security. *Review of International Studies*. 1997. Vol. 23. No. 1. P. 5–26. URL: [http://www.princeton.edu/~dbaldwin/selected%20articles/Baldwin%20\(1997\)%20The%20Concept%20of%20Security.pdf](http://www.princeton.edu/~dbaldwin/selected%20articles/Baldwin%20(1997)%20The%20Concept%20of%20Security.pdf).

412. Bilousov, Y., Yakoviyk, I., Yefremova, K., Novikov, E., & Zhukov, I. (2023). Mechanisms of strengthening the economic sovereignty of the state in the context of military operations: Mecanismos de fortalecimiento de la soberanía económica del Estado en el contexto de operaciones militares. *Cuestiones Políticas*, 41(78), 400-416. DOI: <https://doi.org/10.46398/cuestpol.4178.28>.

413. Bjorn M. European security: the role of the Organization for security and co-operation in Europe. *Crisis States Working Papers Series*. 2008. No. 2. 29 p. URL: <http://www.lse.ac.uk/international-development/Assets/Documents/PDFs/csrc-working-papers-phase-two/wp30.2-european-security-and-the-osce.pdf>.

414. Buzan B. New Patterns of Global Security in the Twenty-First Century. *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944)*. 1991. Vol. 67. No. 3 (Jul.). P. 431–451.

415. Buzan B. People, State and Fear: The National Security Problem in International Relations. Chapel Hill, 1983. 273 p.

416. Buzan B., Hansen L. The evolution of international security studies. Cambridge: Cambridge University Press, 2009. 398 p.

417. Caldwell M., Andrews J. T. A., Tanay T., Griffin L. D. AI-enabled future crime. *Crime Sci.* 2020. Vol. 9. No. 14. DOI: <https://doi.org/10.1186/s40163-020-00123-8>.
418. Castels M. *The Network Society: From Knowledge to Policy*. Washington, DC : Johns Hopkins Center for Transatlantic Relations, 2005. P. 11–12
419. Clements K. *Toward Sociology of Security. University of Colorado Conflict Research Consortium Working Paper*. 1990. July. No. 4. 205 p.
420. Cormac R. Secret Intelligence and Economic Security: The Exploitation of a Critical Asset in an Increasingly Prominent Sphere. *Intelligence and National Security*. 2014. No. 29. P. 99–121. DOI: <http://dx.doi.org/10.1080/02684527.2012.748366>.
421. Creveld M. *The Rise and Decline of the State*. Cambridge : Cambridge University Press, 1999. 448 p.
422. *Ensuring The National Economic Interests In The Context Of European Integration Processes: Collective monograph / edited by N. Ivanova*. Prague :Oktan-Print s.r.o., 2020. 110 p.
423. European Commission. Proposal for a regulation of the European Parliament and of the Council laying down harmonised rules on artificial intelligence (artificial intelligence act) and amending certain union legislative acts : Regulation of the European Parliament and of the Council. Brussels, 21 April, 2021. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A52021PC0206>.
424. Getman A.P., Yakoviyk I. V. (2019). The Strategy of the National Security of Ukraine: History of Reforms? *Problems of Legality*. Вип. 147. P. 8–22. doi: 10.21564/2414-990x.147.186338.
425. Gunnella V., Quaglietti L. The economic implications of rising protectionism: a euro area and global perspective. *ECB Economic Bulletin*. 2019. Vol. 3. URL: https://www.ecb.europa.eu/pub/economic-bulletin/articles/2019/html/ecb.ebart201903_01~e589a502e5.en.html#toc9.

426. Hogan M. *A Cross of Iron: Harry S. Truman and Origins of the National Security State, 1945–1954*. 1st Edition. Cambridge : University Press, 2000. 526 p.
427. Huntington S. Civilian Control and the Constitution. *The American Political Science Review*. 1956. Vol. 50. No. 3 (Sep.). P. 676–699.
428. Jamison M. What does economics say about updating the Communications Act? *American Enterprise Institute*. 2018. URL: <https://www.aei.org/publication/what-does-economics-say-about-updating-the-communications-act/>.
429. Kacowicz A. M. Regional Governance and Global Governance: Links and Explanations. *Global Governance*. 2018. Vol. 24. No. 1. P. 61–79. URL: <http://www.jstor.org/stable/44861170>.
430. Kahler M. Economic security in an era of globalization: definition and provision. *The Pacific Review*. 2004. Vol. 17. No. 4. P. 485–502. DOI: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/0951274042000326032>.
431. Kupiecki R. Strategia Bezpieczeństwa Narodowego RP 2014 jako instrument polityki państwa. *Uwarunkowania zewnętrzne i aspekty procesowe*. URL: https://www.bbn.gov.pl/ftp/dok/03/KUPIECKI_33-2015.pdf
432. Machovski H. Ost-West Handel: Entwicklung, Interessenlagen. Aussichten. *AusPolitiku. Zeitgeschichte. Bonn*. 1985. No. 5. P. 39–44.
433. McSweeney B. *Security, identity and interest: a sociology of international relations*. Cambridge : Cambridge University Press, 1999. 239 p.
434. Miller B. The concept of security: Should it be redefined? *The Journal of Strategic Studies*. 2001. Vol. 24. No. 2. P. 13–42.
435. Montbrial Thierry de&Ramsis Pierre Jacque, s. dir., Ramsés 2000. *L'entrée dans le XXIe siècle. Rapport annuel mondial sur le système et la stratégie économiques*. Paris, Dunod, 1999. 424 p. DOI: <https://doi.org/10.4000/lhomme.7695>.
436. Morgenthau H. J. The Problem of the National Interest. In *Politics in the Twentieth Century*. Chicago : University of Chicago Press, 1971. P. 204–237.

437. Murdoch C. Economic factors as objects of security: Economics security & vulnerability / K. Knorr, F. Trager. *Economics interests & national security*. Lawrence, 2001. 867 p.

438. Nesadurai H. Conceptualising economic security in an era of Globalisation: what does the east Asian experience reveal? CSGR Working Paper No. 157/05. Institute of Defence and Strategic Studies (IDSS), Nanyang Technological University, 2005. 26 p.

439. North D. Institutions. *Journal of Economic Perspectives*. 1991. Vol. 5. No. 1. P. 97–112.

440. North D. C. Structure and Change in Economic History. New York : W. W. Norton & Company, 1981. 228 p.

441. Olvey L. D., Golden J. R., Kelly R.C. The economies of state safety. New York, USA : Avery Publishing Group, 1984. 404 p.

442. PACE Recommendation 1615 (2003) «The institution of Ombudsman». URL: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-EN.asp?fileid=17133&lang=en>.

443. Proposal for a regulation of the European parliament and of the council laying down harmonised rules on artificial intelligence (artificial intelligence act) and amending certain union legislative acts. URL: <https://artificialintelligenceact.eu/the-act/>.

444. Ripsman N., Zielinski R., Schilde K. The Political Economy of Security. In *The Oxford Handbook of U.S. National Security* / ed. D. S. Reviron, N. K. Gvosdev, J. A. Cloud. Oxford, UK : Oxford Univer. Press, 2018. DOI: <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780190680015.013.38>.

445. Ronfeldt D., Arquilla J., Fuller G., Fuller M. The Zapatista Social Network in Mexico. Santa Monica : Rand Corporation, 1998. 182 p.

446. Stritzel H. Towards a Theory of Securitisation: Copenhagen and Beyond. *European Journal of International Relations*. 2007. Vol. 13. No. 3. P. 357–383.

447. Tardy T. The New European Defence and Security Agenda. *Policy Brief*. 2023. No. 5. URL: <https://liberalforum.eu/wp-content/uploads/2023/05/Policy-Brief-5-The-New-European-Defence-and-Security-Agenda.pdf>.

448. Valeriu I. F., Diamescu M. A. Some Opinions on the Relation between Security Economy and Economic Security. Romania : The Romanian Academy, 2010. P. 129–159.

449. Werner F. Verwaltungsrechtalskonkretisiertes Verfassungsrecht. *DBVI*. 1959. P. 527–533.

450. Wolfers A. A. Discord and Collaboration. Essay of International Politics. *Foreword by Reinhold Niebuhr*. Baltimore : The Johns Hopkins Press, 1962. 24 p.

451. Yakoviyk I. V., Chyzhov D. A., Karpachova N. I., Hlushchenko S. V., Chaliuk Y. O. (2020). National security policy in Ukraine: a change in the system of power relations of the modern world. *Revista San Gregorio*. №.42. Pp. 224–235.

452. Yakoviyk I., Bilousov Ye., Yefremova K. Uropean integration as a challenge for the implementation of economic state sovereignty. *Access to Justice in Eastern Europe*. 2022. Vol. 5. Issue 3. P. 8–18. DOI: 10.33327/AJEE-18-5.2-a000330.

453. Yevgen Bilousov (2018). Innovations and Economic Security of Ukraine (Experience of the Theory and Practice of Legal Securement).In: Eds. Tomasz Bekrycht, SergiyGlibko, Bartosz Wojciechowski. Mind the Gaps. Economical Aspects in the Legal Thinking, pp. 65-86.

454. Zub V.V. Authority of local government bodies to ensure the economic security of the community. *European Socio-Legal and Humanitarian Studies*. 2024. № 1. P. 174-182.

455. Żukrowska K., Żukrowska K., Żuber M. Ekonomia jako sfera bezpieczeństwa państwa. Interdyscyplinarność nauk o bezpieczeństwie, Difin, Warszawa, 2013. 326 s.

ДОДАТОК

**СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ
ТА ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ*****Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:***

1. Зуб В. В. Сутнісна характеристика економічної безпеки держави. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2024. № 2. С. 457–462. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.02.77>.

2. Зуб В. В. Щодо впорядкування окремих дефініцій у нормативно-правовому регулюванні економічної безпеки. *Науковий вісник УжНУ*. Серія: «Право», 2024. № 82 (1). С. 59–64. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.82.1.7>.

3. Зуб В. В. Тлумачення окремих категорій в аспекті забезпечення економічної безпеки. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом*. Юридичні науки. 2024. № 1 (69). С. 5–7. DOI <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2024.1.1>.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

4. Зуб В. В. Економічна безпека в структурі національної безпеки держави: проблема визначення поняття та змісту. *Україна і Європейський Союз: шлях до сталого розвитку*: збірник наукових статей за матеріалами IV Всеукр. наук.-практ. конф. з європ. права (м.Харків, 19 листопада 2020 р.). Харків, 2020. С.19–23.

5. Зуб В. В. Створення єдиного інформаційного простору правоохоронних органів в умовах впровадження ІЛР-моделі правоохоронної діяльності в Україні. *Законодавче забезпечення діяльності Бюро економічної безпеки України*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м.Харків – м.Київ, 17

травня 2021 р.). Харків-Київ: Нац. акад. внутр. справ. 2021. С.95–98.

6. Зуб В. В. Роль Європейського Союзу в забезпеченні економічної безпеки України в умовах війни і повоєнний період. *Економічна безпека: міжнародний і національний рівень*: Збірник наукових праць НДІ ПЗІР НАПрН України за матеріалами І-ї науково-практичної конференції (м. Харків, 27 травня 2022 року). Харків: НДІ ПЗІР НАПрН України, 2022.

7. Зуб В. В., Шалупня К. С. Ризики використання криптовалюти для національної та міжнародної безпеки. *Національна безпека України в умовах нових викликів і загроз* : зб. наук. статей за матеріалами І-ї наук. практ. конф., присвяч. пам'яті проф. Ю. П. Битяка (м. Харків, 19 трав. 2023 р.). Харків, 2023. С. 6–11.

8. Зуб В. В. Пріоритетні напрямки забезпечення економічної безпеки України в умовах зовнішніх загроз. *Гуманітарний і інноваційний ракурс професійної майстерності: пошуки молодих вчених*: ІХ Всеукраїнська науково-практична конференція студентів, аспірантів та молодих учених (м. Одеса, 15 грудня 2023 р.). Львів – Торунь : Liha-Pres, 2023. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-357-9-12>.

9. Зуб В. В. Бюро економічної безпеки України як суб'єкт протидії економічній злочинності. *Процесуальні та криміналістичні аспекти розслідування воєнних злочинів*: зб. наук. статей за мат. круглого столу (м. Одеса, 21 лютого 2024 р.). ОДУВС. Одеса, 2024. С. 60–63.

10. Зуб В.В. Легальні дефініції у нормативно-правовому регулюванні економічної безпеки. *Світова економіка та цивілізаційний поступ в умовах поліструктурних змін: економіко-технологічні, ресурсні, політико-правові, безпекові та соціальні фактори*: зб. наук. статей за мат. міжнар. наук. конференц., присвяченої Дню факультету міжнародних економічних відносин. ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (м. Ужгород, 16-17 квітня 2024 р.). Ужгород, 2024. С. 221–224.

Наукові праці, які додатково відображають результати дисертації

11. Zub V.V. Authority of local government bodies to ensure the economic security of the community. *European Socio-Legal and Humanitarian Studies*. 2024. № 1. P. 174–182. DOI: <https://doi.org/10.61345/2734-8873.2024.1.19>.